

2.1

ONDERWIJS EN VORMING

Vroegtijdige schoolverlaters

6,8% in 2016
-1,8 ppt ten opzichte van 2008

Diploma hoger onderwijs

47% (30-34-jarigen) in 2016
+3,4 ppt ten opzichte van 2008

Levenslang leren

7,1% in 2016
-0,7 ppt ten opzichte van 2008

2.2

WERK EN SOCIALE ECONOMIE

Werkzaamheidsgraad

72% (20-64-jarigen) in 2016
-0,3 ppt ten opzichte van 2008

Langdurige werkloosheid

41,3% in 2016
+4,7 ppt ten opzichte van 2008

2.3

ONDERNEMEN EN INTERNATIONALE HANDEL

Netto-groeiratio van de ondernemingen

4,2% in 2016
+2,9 ppt ten opzichte van 2009

Uitvoer van goederen

302,4 miljard euro
(in werkelijke prijzen) in 2016
+38,4% in vergelijking met 2009

2.4

ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

Officiële ontwikkelingshulp

55.583.308 euro in 2016
+28% ten opzichte van 2008

2.5

INNOVATIE

O&O-uitgaven

2,69% van het bbp in 2015
+0,63 ppt in vergelijking met 2009

Totaal aan O&O-personeel

46.517 VTE in 2015
+24% ten opzichte van 2009

FIGUREN

Onderwijs en vorming

2.1	Schoolbevolking basis- en secundair onderwijs	86
2.2	Leerlingen buitengewoon onderwijs	86
2.3	Evolutie geïntegreerd onderwijs	86
2.4	Hoger beroepsonderwijs	87
2.5	Studenten hoger onderwijs	87
2.6	Aantal inschrijvingen met een diplomacontract	88
2.7	Uitgaven in % bbp	88
2.8	Uitgaven per kleuter kleuteronderwijs	89
2.9	Uitgaven per leerling lager onderwijs	89
2.10	Uitgaven per leerling secundair onderwijs	89
2.11	Uitgaven per student hoger onderwijs	89
2.12	Kleuter-leerkracht-ratio in het kleuteronderwijs	90
2.13	Leerling-leerkracht-ratio in het lager onderwijs	90
2.14	Leerling-leerkracht-ratio in het secundair onderwijs	90
2.15	Student-docent-ratio in het hoger onderwijs	90
2.16	Scholingsgraad	91
2.17	Evolutie scholingsgraad	91
2.18	Aandeel kortgeschoolden	92
2.19	Gemiddeld schoolprofiel - basisonderwijs	92
2.20	Gemiddeld schoolprofiel - secundair onderwijs	93
2.21	Deelname 5-jarigen kleuteronderwijs	93
2.22	Deelname kleuteronderwijs volgens leeftijd	93
2.23	TIMSS 2015	94
2.24	Leerlingen ASO	95
2.25	Leerlingen TSO	95
2.26	Leerlingen BSO	95
2.27	Leerlingen KSO	95
2.28	Aantal leerlingen in het DBSO	96
2.29	Aantal unieke leerlingen in het DBSO en leertijd	96
2.30	Evolutie voltijds engagement	96
2.31	PISA 2015	97
2.32	Schoolse vertraging gewoon onderwijs	97
2.33	Schoolse vertraging naar onderwijsvorm	97
2.34	Problematische afwezigheden	98
2.35	Evolutie problematische afwezigheden	98
2.36	Vroegtijdige schoolverlaters	98
2.37	VSV-indicator	99
2.38	NEET-jongeren	99
2.39	Levenslang leren	100
2.40	Volwassenenonderwijs	100
2.41	Nederlands tweede taal	101
2.42	Onthaalklas anderstalige nieuwkomers	101
2.43	Opleidingsparticipatie werknemers	102
2.44	Opleidingsuren werknemers	102
2.45	Ervaringsbewijzen	102
2.46	Ervaringsbewijzen in de beroepsbevolking	103
2.47	Competentiegericht ondernemen	103
2.48	Deeltijds kunstonderwijs	103
2.49	Vreemde talen lager onderwijs	104
2.50	Vreemde talen secundair onderwijs	104
2.51	Starters hoger onderwijs	105
2.52	Diploma hoger onderwijs	105
2.53	Diploma hoger onderwijs internationaal	105
2.54	Erasmusstudenten	106
2.55	Studie- en stagemobiliteit binnen Europa (Erasmus)	106
2.56	Inkomende mobiele studenten uit Europa	106
2.57	Uitgaande mobiele studenten	107
2.58	Personeel	107
2.59	Salarissen lager onderwijs	108
2.60	Salarissen lager secundair	109
2.61	Salarissen hoger secundair	109
2.62	Evolutie inschrijvingen lerarenopleiding	109
2.63	Brussel - Nederlandstalig onderwijs	110
2.64	Brussel - gewoon onderwijs	110
2.65	Brussel - kleuteronderwijs	110
2.66	Brussel - lager onderwijs	110
2.67	Brussel - secundair onderwijs	111
2.68	Vlaamse Rand	111
2.69	DBFM	112

Werk en sociale economie

2.70	Demografische afhankelijkheidsratio	116
2.71	Bevolking op arbeidsleeftijd	116
2.72	Werkzaamheidsgraad globaal	117
2.73	Werkzaamheidsgraad ouderen	117
2.74	Werkzaamheidskloven	118
2.75	Werkzaamheidsgraad internationaal	118
2.76	Tijdelijke arbeid	119
2.77	Deeltijdarbeid	119
2.78	Atypische arbeid	120
2.79	Werkenden naar sector	120
2.80	Werknemers naar sector	120
2.81	Werkbaarheidsgraad	121
2.82	Werkbaarheidsindicatoren	121
2.83	ILO-werkloosheidsgraad globaal	122

2.84	Werkloosheidskloven	123
2.85	ILO-werkloosheidsgraad internationaal	123
2.86	Langdurige werkloosheid	124
2.87	VDAB-werkloosheidsgraad	124
2.88	Niet-werkende werkzoekenden verloop	125
2.89	Niet-werkende werkzoekenden naar kenmerken	125
2.90	VDAB-werkloosheidsgraad naar gemeente	126
2.91	Openstaande vacatures	126
2.92	Spanningsratio	127
2.93	Betaald educaties verlof	128
2.94	Opleidingscheques werknemers	128
2.95	Tewerkstellingscellen	129
2.96	Loopbaanonderbreking en tijdskrediet	129
2.97	Vlaamse aanmoedigingspremies	130
2.98	Uitstroom naar werk	130
2.99	IBO	131
2.100	Bereik kansengroepen in IBO	131
2.101	Bereik sociale economie	132
2.102	Kansengroepen in de sociale economie	133
2.103	Uitstroom naar reguliere arbeidsmarkt	133

Ondernemen en internationale handel

2.104	Groei ondernemingen	138
2.105	Spreidings ondernemingen	138
2.106	Geboorten en sterften	138
2.107	Overlevingsgraad	139
2.108	Ondernemerschap	139
2.109	Doelgroepen ondernemen	139
2.110	Gazellen	139
2.111	Houding tegenover ondernemerschap	140
2.112	Investeringsratio	140
2.113	Vraag, voorraden en capaciteitsbezetting	140
2.114	Kennisintensieve sectoren	141
2.115	Creativiteit	141
2.116	Nieuwe goederen en diensten	142
2.117	Innovatieve bedrijven	142
2.118	Innovatieve bedrijven internationaal	142
2.119	Technologische industrie / Bruto toegevoegde waarde	143
2.120	Technologische industrie / Werkgelegenheid	143
2.121	Kennisintensieve diensten / Bruto toegevoegde waarde	144
2.122	Kennisintensieve diensten / Werkgelegenheid	144
2.123	Doorbraaksectoren	144
2.124	In- en uitvoer	146
2.125	Exporterende bedrijven	146
2.126	Goederen en diensten	146
2.127	Competitiviteit	146
2.128	Belang opkomende landen	147
2.129	Uitvoer en invoer	147
2.130	Uit- en invoerpakket	147
2.131	Uitvoer high-techgoederen	148
2.132	Marktaandeel	149
2.133	Buitenlandse directe investeringen	149

Ontwikkelingssamenwerking

2.134	Hulpafhankelijkheid	153
2.135	Vlaamse ODA partnerlanden	153
2.136	ODA	153
2.137	Belang ontwikkelingshulp	154
2.138	Rol individu	155
2.139	Persoonlijk engagement	155
2.140	Persoonlijke betrokkenheid	156
2.141	Kennis SDG's	156
2.142	Informatie ontwikkelingshulp	157

Innovatie

2.143	O&O-intensiteit in Vlaanderen	159
2.144	Internationale vergelijking	159
2.145	O&O-uitgaven - BERD	160
2.146	O&O-uitgaven - non-BERD	160
2.147	Aandeel niet-gericht versus gericht onderzoek	161
2.148	Wetenschapsbudget	161
2.149	Overheidsbudget internationaal	161
2.150	O&O personeel	162
2.151	Diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie	162
2.152	Belangstelling exacte en toegepaste wetenschappen	163
2.153	Mobiliteit van onderzoekers naar statuut	163
2.154	Publicatieoutput	164
2.155	Publicatieprofiel (specialisatie)	164
2.156	Octrooiaanvragen	165
2.157	Europese octrooikaart	165
2.158	Regionale octrooikaart	165
2.159	Technologische specialisatie	166
2.160	Economische specialisatie	167
2.161	Technologie versus exportperformantie	167

ONDERWIJS EN VORMING

2.1

BLIKVANGERS

- Vlaamse 15-jarigen zetten in alle domeinen een meer dan behoorlijke prestatie neer waardoor Vlaanderen internationaal telkens in de subtop staat. Wiskundige geletterdheid blijft het sterkste domein: enkel 5 Aziatische onderwijssystemen doen beduidend beter. Voor leesvaardigheid en wetenschappelijke geletterdheid scoren respectievelijk 6 en 9 onderwijssystemen beter en daar zijn ook telkens enkele Europese landen bij (figuur 2.31).
- Het aandeel vroegtijdige schoolverlaters is de jongste jaren lichtjes gedaald. In 2016 telt Vlaanderen 7% vroegtijdige schoolverlaters. Het Vlaamse Gewest haalt de Europese doelstelling van minder dan 10% maar de eigen doelstelling om het aandeel vroegtijdige schoolverlaters te halveren is nog veraf (figuur 2.36).
- 7% van de Vlamingen neemt deel aan levenslang leren. In het kader van de Pact 2020-strategie werd bepaald dat de deelname aan levenslang leren in 2020 15% moet bedragen. Het Vlaamse Gewest scoort ook in een Europese context niet zo goed. Het gemiddelde van alle EU-lidstaten ligt op 11% (figuur 2.39).
- In 2016 beschikt 47% van de 30-34-jarigen in het Vlaamse Gewest over een diploma hoger onderwijs. Daarmee voldoet Vlaanderen aan de EU 2020-doelstelling van 40%, maar nog net niet aan de Vlaamse aanscherping ervan (47,8%). Vrouwen doen het duidelijk beter dan mannen: 54% de 30-34-jarige vrouwen heeft een diploma het hoger onderwijs. Bij mannen is dat 41% (figuur 2.52).

In dit hoofdstuk komen na de kerncijfers en de scholingsgraad de strategische doelstellingen van de beleidsnota onderwijs aan bod. In de lopende regeerperiode wil het beleid zich concentreren op deze doelen: talenten van elke lerende ten volle ontwikkelen, voldoende, deskundig en gemotiveerd onderwijspersoneel garanderen, onderwijsinstellingen versterken en werk maken van het Masterplan Scholenbouw.

Kerncijfers

In dit eerste deel worden kerncijfers over leerlingen en studenten, personeel en onderwijsbudget gepresenteerd. Ook een aantal indicatoren in internationale context zijn hier terug te vinden.

Per onderwijsniveau wordt weergegeven hoeveel leerlingen of studenten er zijn. Daarbij komen relevante onderverdelingen aan bod: gewoon of buitengewoon onderwijs, de onderwijsvormen in het secundair onderwijs, het geïntegreerd onderwijs en de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers. Ook de Brusselse situatie, zowel het Nederlandstalig als het Franstalig onderwijs, wordt specifiek belicht. Een aantal indicatoren over onderwijsuitgaven en leerling-leerkracht-ratio worden internationaal vergeleken.

Leerlingen basis- en secundair onderwijs

In het Vlaamse onderwijs volgen meer dan 1,1 miljoen leerlingen basis- en secundair onderwijs. Bijna 270.000 kleuters bezoeken 2.339 kleuterscholen. In 2.434 lagere scholen volgen ruim 448.000 leerlingen dagelijks les. In totaal zijn er in het basisonderwijs 2.596 scholen die enkel kleuteronderwijs, enkel lager onderwijs of de beide samen aanbieden. In het voltijds secundair onderwijs volgen meer dan 438.000 scholieren les in 1.055 scholen.

Na 8 opeenvolgende jaren met een toename van het aantal inschrijvingen in het **kleuteronderwijs**, was er in het schooljaar 2014-2015 een daling van het aantal kleuters. Deze daling zet zich door in 2015-2016 (-713 kleuters). Ze is grotendeels terug te vinden in het gewoon kleuteronderwijs (-697 kleuters). In het buitengewoon kleuteronderwijs is er een lichte afname (-16 of -0,8%). In het **lager onderwijs** is er vanaf het schooljaar 2010-2011 een steeds grotere toename van het leerlingenaantal. In het schooljaar 2014-2015 was er een stijging met +11.368 leerlingen (+2,8%) in het gewoon lager onderwijs. In 2015-2016 is de aangroei nog iets groter, namelijk +11.814 (+2,9%). In het buitengewoon lager onderwijs zien we dat de daling van de voorbije 3 jaar zich versterkt doorzet. In 2015-2016 was er een afname met -1.905 (-6,9%) leerlingen.

2.1 Schoolbevolking basis- en secundair onderwijs

Aantal leerlingen in het voltijds basis- en secundair onderwijs, per onderwijsniveau en geslacht, gewoon en buitengewoon onderwijs, schooljaar 2015-2016.

	Aantal	% jongens	% meisjes
Kleuteronderwijs			
Gewoon	267.756	51,1	48,9
Buitengewoon	1.984	71,4	28,6
Totaal	269.740	51,2	48,8
Lager onderwijs			
Gewoon	422.911	50,4	49,6
Buitengewoon	25.578	64,0	36,0
Totaal	448.489	51,2	48,8
Secundair onderwijs			
Gewoon	418.228	51,0	49,0
Buitengewoon	20.333	65,2	34,8
Totaal	438.561	51,6	48,4

Om dubbeltellingen te vermijden, zijn in deze data de leerlingen in het buitengewoon onderwijs van het type 5 niet opgenomen.

Bron: O&V.

Na 8 opeenvolgende jaren waarin de leerlingpopulatie in het **secundair onderwijs** daalde, zien we in het schooljaar 2015-2016 terug een stijging met +1.053 (+0,2%) leerlingen. In het voltijds gewoon secundair onderwijs is de daling met -622 leerlingen die er vorig schooljaar nog was, omgezet in een toename met +1.381 (+0,3%) leerlingen. In het buitengewoon secundair onderwijs is er na een jarenlange toename van het aantal leerlingen voor het eerst een daling in 2015-2016: -328 leerlingen (-1,6%).

Buitengewoon onderwijs

Leerlingen uit het **buitengewoon onderwijs** zitten zowel absoluut als relatief het vaakst in het lager onderwijs: 5,7% van de schoolbevolking bevindt zich in het buitengewoon lager onderwijs. In het kleuteronderwijs ligt dat percentage een heel stuk lager (0,7%); in het secundair bedraagt dit 4,6%.

Op 21 maart 2014 werd het decreet betreffende maatregelen voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften ('**M-decreet**') aangenomen in het Vlaams Parlement. Het werd van kracht op 1 september 2015. Met dit decreet wordt een eerste belangrijke stap gezet in de realisatie van het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (VRPH) dat in 2009 door alle Belgische overheden werd geratificeerd. Artikel 24 van het VRPH gaat uit van inclusief onderwijs als de regel en buitengewoon onderwijs als uitzondering. Het decreet scherpt de opdracht van scholen aan door het recht op redelijke aanpassingen in de opdracht van scholen expliciet in te schrijven. Het herzielt tevens de procedures voor het afleveren van gemotiveerde verslagen en verslagen voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. Er ligt daarbij een belangrijke klemtoon op het in kaart brengen van de onderwijsbehoeften van de leerlingen en de ondersteuningsnoden van de leraren. Een gemotiveerd verslag geeft toegang tot ondersteuning in het gewoon onderwijs, een verslag op een individueel aangepast curriculum in het gewoon onderwijs of toelating tot buitengewoon onderwijs.

2.2 Leerlingen buitengewoon onderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs per onderwijsniveau en van het aandeel ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in dat onderwijsniveau, van het schooljaar 2001-2002 tot 2015-2016.

Schooljaar	Kleuteronderwijs	Lager onderwijs	Secundair onderwijs
2001 - 2002	1.686	0,7	3,7
2002 - 2003	1.726	0,7	3,8
2003 - 2004	1.720	0,7	3,8
2004 - 2005	1.791	0,8	3,8
2005 - 2006	1.821	0,8	3,9
2006 - 2007	1.907	0,8	4,0
2007 - 2008	1.950	0,8	4,0
2008 - 2009	1.977	0,8	4,1
2009 - 2010	1.962	0,8	4,2
2010 - 2011	1.975	0,8	4,4
2011 - 2012	1.986	0,8	4,5
2012 - 2013	2.023	0,8	4,6
2013 - 2014	2.042	0,8	4,7
2014 - 2015	2.000	0,7	4,7
2015 - 2016	1.984	0,7	4,6

Om dubbeltellingen te vermijden, zijn in deze data de leerlingen in het buitengewoon onderwijs van het type 5 niet opgenomen.

Bron: O&V.

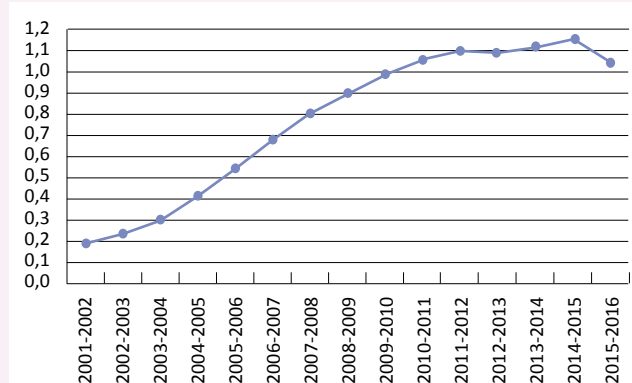
Na een jarenlange toename was er de voorbije 3 schooljaren een daling van het aantal leerlingen in het buitengewoon lager onderwijs. In het buitengewoon secundair onderwijs was er na vele jaren van aangroei voor het eerst een daling van de leerlingenaantallen in het schooljaar 2015-2016.

Geïntegreerd onderwijs

Het **geïntegreerd onderwijs** (GON) biedt leerlingen met een handicap of leer- of opvoedingsmoeilijkheden de kans om naar een school voor gewoon onderwijs te gaan. Een school

2.3 Evolutie geïntegreerd onderwijs

Evolutie van het aandeel GON-leerlingen ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in het gewoon basis- en secundair onderwijs, van 2001-2002 tot 2015-2016.

Bron: O&V.

2.4 Hoger beroepsonderwijs

Aantal unieke inschrijvingen in een opleiding in het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs in de referentieperiode 1/4/2015-31/3/2016 en evolutietabel in HBO5 verpleegkunde van 2009-2010 tot 2015-2016.

Aantal unieke inschrijvingen				
Studiegebied	Mannen	Vrouwen	n.b.**	Totaal
Biotechniek	162	86	-	248
Gezondheidszorg	26	98	-	124
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	4.982	4.529	4	9.515
Industriële wetenschappen en technologie	1.505	137	1	1.643
Sociaal-agogisch werk	1.536	4.374	2	5.912
Totaal	8.211	9.224	7	17.442

Evolutie			
Aantal cursisten HBO5 verpleegkunde	Mannen	Vrouwen	Totaal
2009-2010	727	4.544	5.271
2010-2011	804	5.033	5.837
2011-2012	827	5.428	6.255
2012-2013	915	5.954	6.869
2013-2014	999	6.384	7.383
2014-2015	1.009	6.393	7.402
2015-2016	1.029	6.405	7.434

* Unieke inschrijving in een opleiding: iemand die zich gedurende een referentieperiode twee of meer keer inschrijft in dezelfde opleiding en binnen hetzelfde stelsel, wordt slechts éénmaal geteld. Wie hij/zij zich twee (of meer) keer inschrijft in dezelfde opleiding, maar in een verschillend stelsel (de ene keer lineair, de andere keer modulair), dan wordt hij/zij tweemaal geteld. Wanneer hij/zij zich in twee verschillende opleidingen –al dan niet binnen hetzelfde studiegebied– inschrijft, wordt tweemaal geteld.

** Van een beperkt aantal cursisten werd het geslacht niet geregistreerd.

Bron: O&V.

voor buitengewoon onderwijs biedt daarbij ondersteuning. Steeds meer leerlingen maken hier gebruik van. In het schooljaar 2015-2016 kregen 11.752 leerlingen, wat overeenkomt met 1% van de totale schoolbevolking in het gewoon onderwijs, GON-ondersteuning. Daarnaast kregen 805 studenten in het hoger onderwijs GON-ondersteuning.

Hoger beroepsonderwijs

Op 1 september 2009 werd het **hoger beroepsonderwijs** (HBO5) ingevoerd. HBO5 behoort tot het niveau hoger onderwijs. De opleidingen zijn beroepsgericht en situeren zich tussen het secundair onderwijs en de professionele bachelor-

2.5 Studenten hoger onderwijs

Evolutie van het aantal studenten in het hogescholenonderwijs en in het universitair onderwijs, naar geslacht, van 2001-2002 tot 2015-2016.

Academiejaar	Studenten hogescholen			Studenten universiteiten		
	Aantal studenten	% mannen	% vrouwen	Aantal studenten	% mannen	% vrouwen
2001 - 2002 (1)	99.339	46,1	53,9	56.693	45,2	54,8
2002 - 2003	99.661	46,3	53,7	56.839	44,7	55,3
2003 - 2004	100.178	45,9	54,1	56.839	44,6	55,4
2004 - 2005 (2)	101.185	45,7	54,3	57.005	44,5	55,5
2005 - 2006 (3)	102.367	45,8	54,2	59.172	44,8	55,2
2006 - 2007	102.477	45,7	54,3	60.866	44,9	55,1
2007 - 2008	104.174	45,9	54,1	64.372	44,6	55,4
2008 - 2009 (4)	107.332	45,9	54,1	68.601	44,4	55,6
2009 - 2010	114.174	45,8	54,2	72.355	44,7	55,3
2010 - 2011	120.839	45,5	54,5	75.063	44,6	55,4
2011 - 2012	125.586	45,1	54,9	77.135	44,4	55,6
2012 - 2013	129.140	45,2	54,8	78.717	44,4	55,6
2013 - 2014 (5)	110.770	42,0	58,0	101.324	48,0	52,0
2014 - 2015	113.688	42,2	57,8	101.360	47,8	52,2
2015 - 2016	116.046	42,7	57,3	101.473	47,6	52,4

(1) Bij de hogescholen zijn inbegrepen in de cijfers: professioneel en academisch gerichte bacheloropleidingen, masteropleidingen, basisopleidingen en initiële lerarenopleidingen; bij de universiteiten zijn inbegrepen in de cijfers: academische gerichte bachelor en kandidaturen en licenties.

(2) Hogescholen: vanaf 2004-2005 zijn de professioneel en academisch gerichte bachelors, de masters, en de basisopleidingen in afbouw, inclusief HOKT SP, opgenomen. Universiteiten: vanaf 2004-2005 zijn de academisch gerichte bachelors en masters inbegrepen.

(3) Vanaf 2005-2006: het betreft de eerste inschrijving van de studenten met een diplomacontract; en dit in een instelling van het hoger onderwijs in het huidige academiejaar. Daarnaast kunnen de studenten zich nog inschrijven in een andere opleiding. Dit zijn dan tweede of volgende inschrijvingen. Alle onderwijstalen worden opgenomen. Tot 2004-2005 gaat het om het aantal hoofdinschrijvingen in de Nederlandse onderwijstaal.

(4) Vanaf 2008-2009 wordt het concept 'eerste inschrijving' verlaten. Een student kan in meerdere opleidingen ingeschreven zijn. Een student die met een diplomacontract in verschillende opleidingen ingeschreven is, wordt meerdere keren meegeteld in de tabel. De teldatum voor het hoger onderwijs is 30 september (in plaats van 1 februari vóór 2008-2009).

(5) In academiejaar 2013-2014 hebben de hogescholen hun academische bachelor- en masteropleidingen, met uitzondering van de kunstopleidingen en de academische opleidingen van Hogere Zeevaartschool, overgedragen aan de universiteiten. Na de integratie bieden de hogescholen nog verder hun professionele opleidingen aan en binnen het kader van een "School of Arts" ook nog academische kunstopleidingen (in de studiegebieden Audiovisuele en beeldende kunst, en Muziek en podiumkunsten). Een School of Arts is een afzonderlijke structuur binnen een hogeschool of over verschillende hogescholen heen met een grote mate van autonomie. De universiteiten zijn vertegenwoordigd in het bestuur van de Schools of Arts. De Hogere Zeevaartschool blijft binnen het studiegebied Nautische wetenschappen ook nog zowel professionele als academische opleidingen aanbieden.

Bron: O&V.

opleidingen. De opleidingen kunnen worden ingericht door centra voor volwassenenonderwijs of door hogescholen. HBO5 verpleegkunde wordt als enige uitzondering enkel ingericht door instellingen van het voltijds secundair onderwijs. De opleiding verpleegkunde die vroeger tot de vierde graad van het beroepssecundair onderwijs behoorde, ging vanaf 1 september 2009 over naar het hoger beroepsonderwijs (HBO5 verpleegkunde). De driejarige opleiding HBO5 verpleegkunde (= 6 semesters) wordt modulair ingericht en leidt tot het diploma van gegradueerde. Op 1 februari 2016 werden er 7.434 cursisten geteld; ruim 86% daarvan zijn vrouwen.

In de referentieperiode 1 april 2015 - 31 maart 2016 waren er in hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs (ingericht door de centra voor volwassenenonderwijs) 17.442 unieke inschrijvingen in een opleiding. 53% hiervan zijn vrouwen.

Studenten hoger onderwijs

In het academiejaar 2015-2016 stijgt de totale studentenpopulatie in de basisopleidingen met 1,2% ten opzichte van het

2.6 Aantal inschrijvingen met een diplomacontract

Aantal inschrijvingen met een diplomacontract in de 5 grootste studiegebieden van de professioneel gerichte opleidingen en de 10 grootste studiegebieden in de academische gerichte opleidingen, naar studiegebied en geslacht, in 2015-2016, in absolute cijfers en %.

Professioneel gerichte opleidingen - 5 grootste studiegebieden	Totaal	% mannen	% vrouwen
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	33.649	54,9	45,1
Onderwijs	20.377	29,6	70,4
Gezondheidszorg	19.700	17,7	82,3
Sociaal-agogisch werk	15.332	20,5	79,5
Industriële wetenschappen en technologie	15.326	84,0	16,0
Overige studiegebieden	6.672	45,9	54,1
Totaal	111.056	42,4	57,6

Academisch gerichte opleidingen - 10 grootste studiegebieden	Totaal	% mannen	% vrouwen
Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen	11.691	37,6	62,4
Economische en toegepaste economische wetenschappen	11.148	61,1	38,9
Industriële wetenschappen en technologie	8.732	87,9	12,1
Psychologie en pedagogische wetenschappen	8.060	16,7	83,3
Geneeskunde	6.990	42,2	57,8
Bewegings- en revalidatiewetenschappen	6.949	43,3	56,7
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	6.711	56,5	43,5
Wetenschappen	6.471	66,1	33,9
Toegepaste wetenschappen	6.045	76,7	23,3
Politieke en sociale wetenschappen	4.912	41,4	58,6
Overige studiegebieden	37.310	38,7	61,3
Totaal	115.019	48,1	51,9

Eén opleiding kan onder meerdere studiegebieden vallen. Deze werden opgenomen onder de noemer 'Overige studiegebieden'.
Bron: O&V.

academiejaar 2014-2015. Zowel aan de **universiteiten** als aan de **hogescholen** zijn vrouwen in de meerderheid. In 2015-2016 stijgt de studentenpopulatie in het hogescholenonderwijs met 2% (of + 2.358 studenten); de studentenpopulatie in het universitair onderwijs blijft zo goed als status quo 0,1% (+ 113 studenten).

Bij de inschrijvingen met een diplomacontract in een professioneel gerichte bachelor zijn vrouwen in de meerderheid. Ook bij de academisch gerichte bachelor en de masteropleiding vinden we dezelfde verhouding weer. Bij de professioneel gerichte bachelor trekt Handelswetenschappen en bedrijfskunde de meeste inschrijvingen aan, gevolgd door Onderwijs. In de academisch gerichte opleidingen trekken de studiegebieden Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen en Economische en toegepaste economische wetenschappen de meeste inschrijvingen aan. Het studiegebied Psychologie en pedagogische wetenschappen is vooral populair bij vrouwen. De studiegebieden Industriële wetenschappen en technologie en Toegepaste wetenschappen zijn procentueel gezien de populairste studiegebieden bij de mannen.

Budget

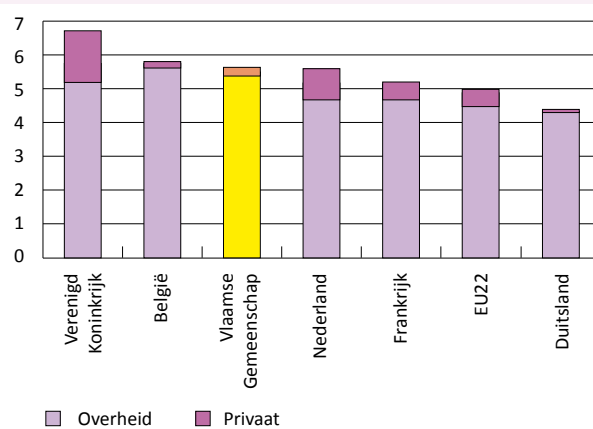
De Vlaamse **onderwijsbegroting** bedraagt in 2016 11,055 miljard euro. Tegenover 2015 stijgt het budget met 1,9%.

Onderwijsuitgaven in % bbp

In 2013 bedroegen de Vlaamse onderwijsuitgaven, volgens de OESO-berekening, 5,6% van het bruto binnenlands product. Daarmee zit de Vlaamse Gemeenschap boven het EU22-gemiddelde.

2.7 Uitgaven in % bbp

Uitgaven voor onderwijsinstellingen als percentage van het bbp, volgens de OESO-berekening, naar private en overheidsuitgaven, in %, internationale vergelijking, in 2013.

Deze berekening omvat het Vlaamse onderwijsbudget, de financiële inspanning voor onderwijs en opleiding van gemeenten en provincies, de middelen van Syntra Vlaanderen, de kinderbijslag die ouders ontvangen voor kinderen boven de 18 jaar en de schoolpremie, de kost van de onderwijsadministratie, de Europese middelen, de pensioenen en alle uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling.
Bron: O&V, OESO.

middelde. Wanneer enkel de gespendeerde overheidsmiddelen worden beschouwd, geeft Vlaanderen 0,9% méér uit dan het gemiddelde EU22-land.

Overheidsuitgaven per leerling/student

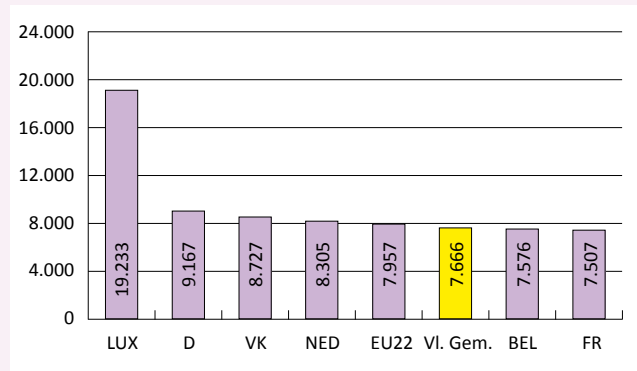
Vlaanderen gaf in 2013 voor alle onderwijsniveaus samen meer uit per leerling of student dan een gemiddeld EU22-land, behalve voor het kleuteronderwijs. Er wordt meer uitgegeven per leerling of student naarmate ze in een hoger onderwijsniveau zitten. Zo krijgt een kleuter in verhouding het minst overheidsmiddelen. Deze vaststelling moet wel gerelativeerd worden. Nergens in Europa – met uitzondering van Frankrijk – bestaat immers zo een uitgebreid kleuteronderwijs als in Vlaanderen (en België).

De relatieve positie van elk land bij de kostprijs per leerling/student wordt vooral bepaald door de volgende factoren:

- klasgrootte: hoe meer studenten gelijktijdig worden onderwezen, hoe goedkoper het is per student;
- tijd doorgebracht in het onderwijs per jaar: hoe meer lessen er worden gegeven, hoe groter de kostprijs;
- studierichtingen en hun relatief aandeel: sommige studierichtingen vereisen specifiek onderwijsmateriaal en zijn duurder dan andere;
- grootte van de overheid: landen met een grotere overheid kunnen meer geneigd zijn een hogere kostprijs per student te spenderen;
- demografie: wanneer een land een kleine cohorte van studenten heeft en de totale uitgave voor hoger onderwijs blijft stabiel, dan stijgt de kostprijs per student;
- politieke beslissingen: verschillende patronen komen vaak van de uitgavenprioriteiten binnen de landen en ook bijvoorbeeld de druk die op het budget heerst;
- R&D: dit speelt een grote rol in de kostprijs van het hoger onderwijs.

2.8 Uitgaven per kleuter kleuteronderwijs

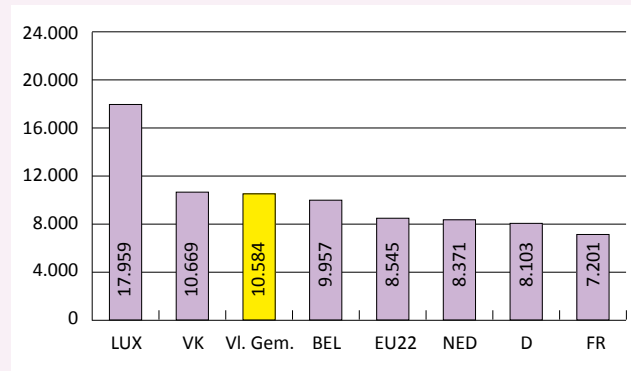
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per kleuter in het kleuteronderwijs, in USD equivalenten, internationale vergelijking, in 2013.

Bron: O&V, OESO.

2.9 Uitgaven per leerling lager onderwijs

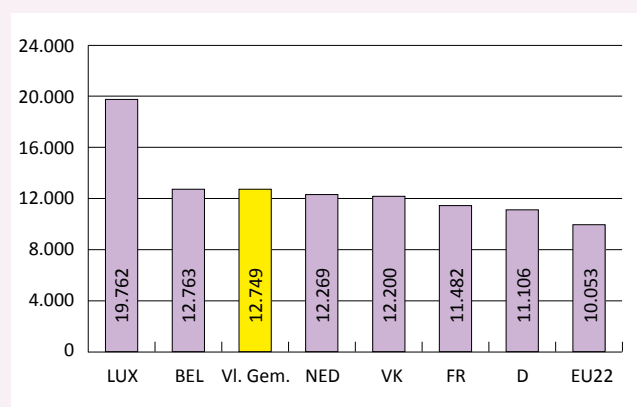
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het lager onderwijs, in USD equivalenten, internationale vergelijking, in 2013.

Bron: O&V, OESO.

2.10 Uitgaven per leerling secundair onderwijs

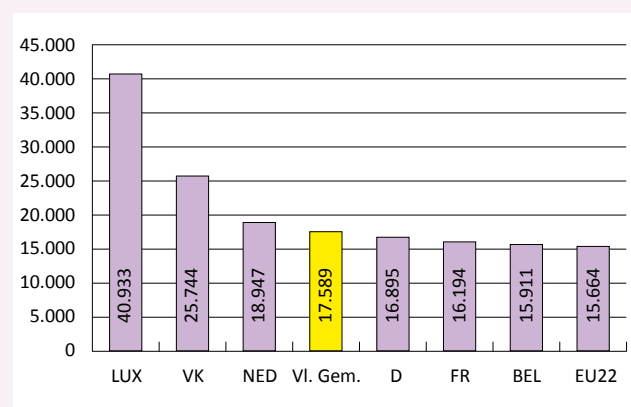
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het secundair onderwijs, in USD equivalenten, internationale vergelijking, in 2013.

Bron: O&V, OESO.

2.11 Uitgaven per student hoger onderwijs

Uitgaven voor onderwijsinstellingen per student in het hoger onderwijs, in USD-equivalenten, internationale vergelijking, in 2013.

Bron: O&V, OESO.

Leerling-leerkracht-ratio

De **leerling-leerkracht-ratio** geeft weer per hoeveel leerlingen één onderwijzend personeelslid bezoldigd wordt. Deze ratio geeft geen beeld van klasgrootte, maar is eerder een investeringsindicator.

Voor het kleuteronderwijs situeert Vlaanderen zich boven het EU22-gemiddelde van 13. De ratio van Duitsland, het buurland met de laagste leerling-leerkracht-ratio in het kleuteronderwijs, bedraagt 10 en die van Frankrijk, het buurland met de hoogste ratio in dit onderwijsniveau, komt op 22.

Wat het lager onderwijs betreft, positioneert Vlaanderen zich onder het EU22-gemiddelde (14). Luxemburg heeft de laagste ratio van de buurlanden (9) en het Verenigd Koninkrijk de hoogste (20).

Vlaanderen behoort in het secundair onderwijs tot de landen met de laagste ratio's. Het EU22-gemiddelde bedraagt 12. Vlaanderen (en België) en Luxemburg hebben de laagste ratio (10) en Nederland de hoogste van de buurlanden met 17.

In het hoger onderwijs heeft Vlaanderen een ratio boven het EU22-gemiddelde (17). Duitsland scoort laag met een ratio van 12 en België als geheel hoog met een ratio van 22.

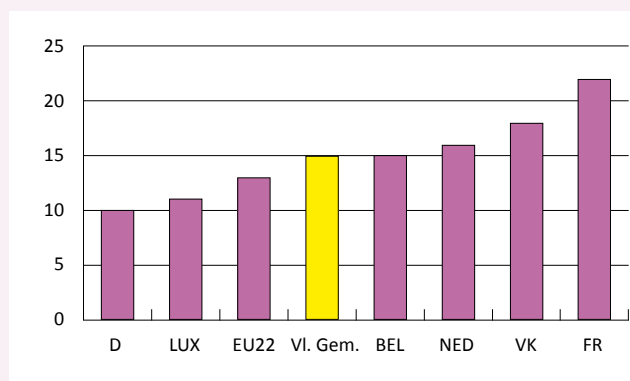
Scholingsgraad

De scholingsgraad staat prominent op de politieke agenda. Het Pact 2020 van de Vlaamse Regering stelt een halvering van het aandeel kortgeschoolden op de arbeidsmarkt tegen 2020 voorop. Hetzelfde Pact vereist een aanzienlijke stijging (niet gekwantificeerd) van het aandeel hooggeschoolden in de leeftijdscategorie 20-29 jaar. Op Europees niveau is wel een gekwantificeerde doelstelling over de hooggeschoolden afgesproken. De Europa 2020-strategie wil dat tegen 2020 de hooggeschoolden 40% van de 30-34-jarigen uitmaken.

Er wordt eerst nagegaan hoe het vandaag gesteld is met de scholingsgraad van de Vlaamse bevolking in vergelijking met de situatie in de buurlanden. Tot slot komt de arbeidsmarktaandeel van kortgeschoolden, de meest kwetsbare groep, aan bod.

2.12 Kleuter-leerkracht-ratio in het kleuteronderwijs

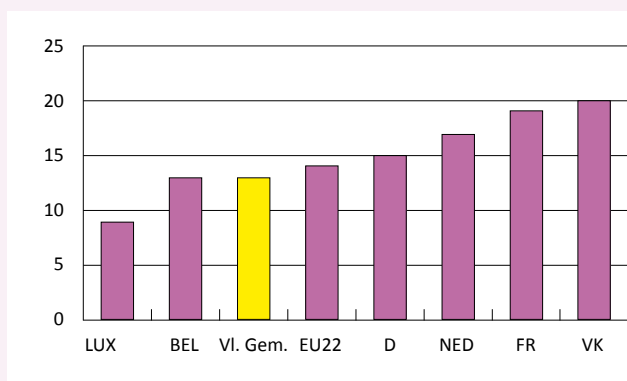
Kleuter-leerkracht-ratio in het kleuteronderwijs, internationale vergelijking, in 2013-2014.

Bron: O&V, OESO.

2.13 Leerling-leerkracht-ratio in het lager onderwijs

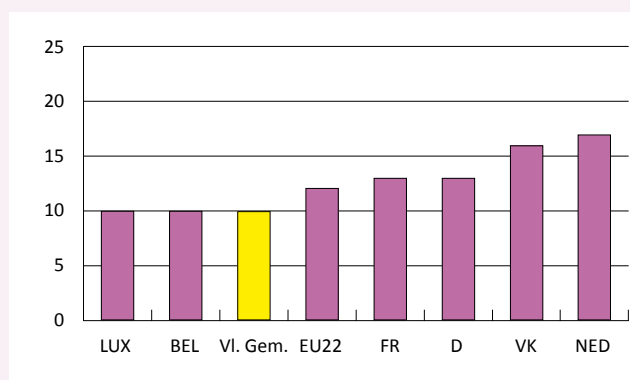
Leerling-leerkracht-ratio in het lager onderwijs, internationale vergelijking, in 2013-2014.

Bron: O&V, OESO.

2.14 Leerling-leerkracht-ratio in het secundair onderwijs

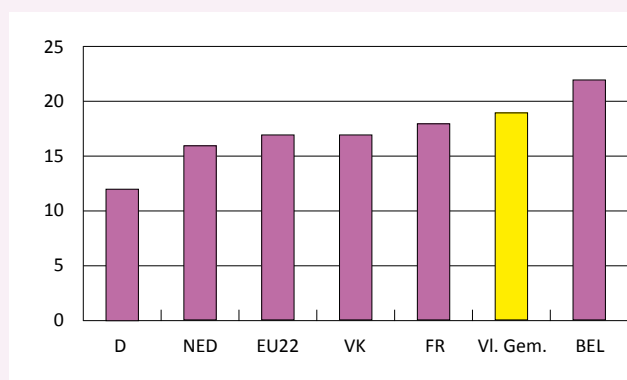
Leerling-leerkracht-ratio in het secundair onderwijs, internationale vergelijking, in 2013-2014.

Bron: O&V, OESO.

2.15 Student-docent-ratio in het hoger onderwijs

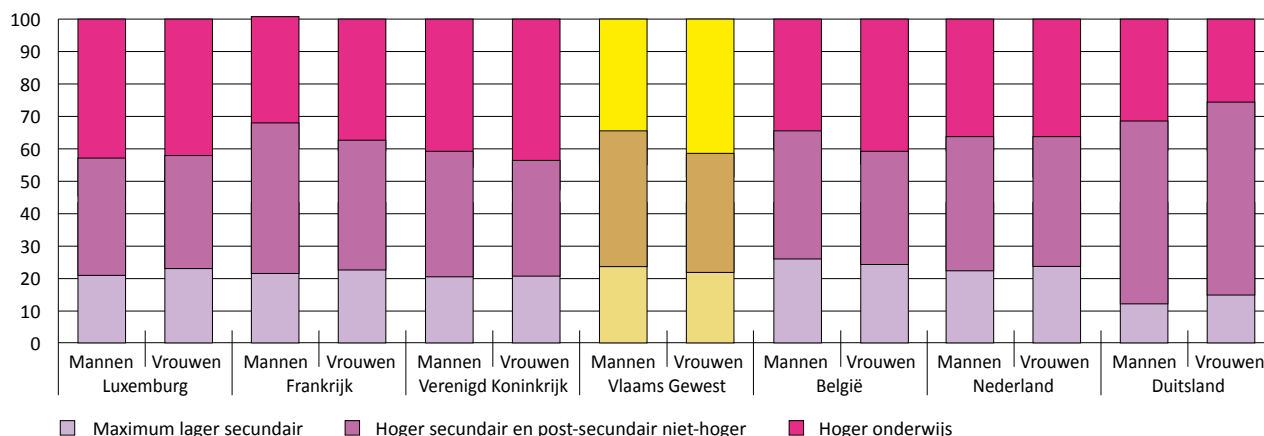
Student-docent-ratio in het hoger onderwijs, internationale vergelijking, in 2013-2014.

Bron: O&V, OESO.

2.16 Scholingsgraad

Scholingsgraad van de 25-64-jarigen, naar geslacht, internationale vergelijking, in 2016, in %.

Bron: O&V, ADS EAK, EUROSTAT LFS.

Wat het hoogst behaald diploma (of de scholingsgraad) betreft, zijn er 3 grote groepen:

- kortgeschoolden of laaggeschoolden (maximaal lager secundair onderwijs);
- middengeschoolden (secundair onderwijs afgewerkt);
- hooggeschoolden (diploma hoger onderwijs).

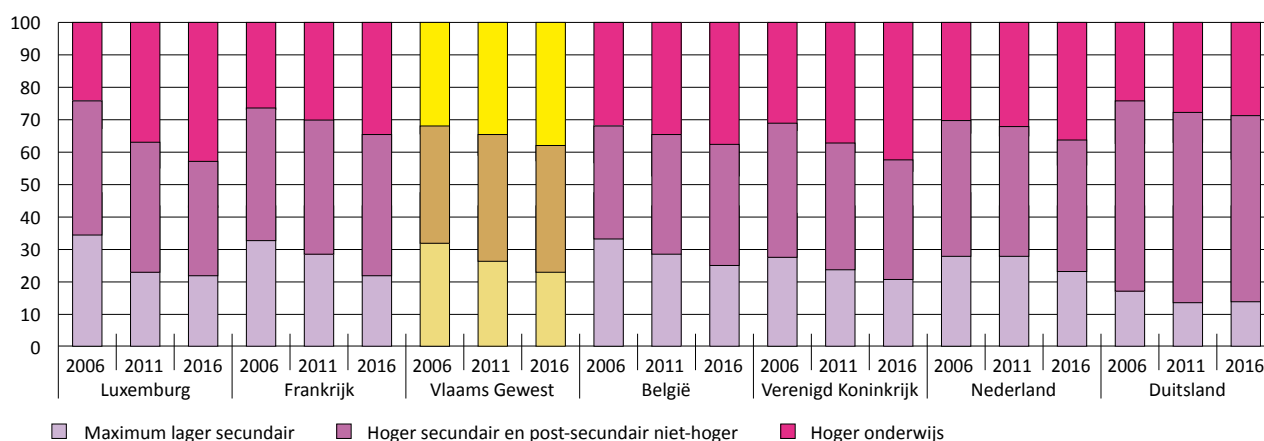
In het Vlaamse Gewest is in 2016 23% van de 25-64-jarige bevolking kortgeschoold, 40% middengeschoold en 38% hooggeschoold. Er zijn duidelijk meer hooggeschoolde Vlaamse vrouwen dan mannen. In Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk zien we een verschil in dezelfde richting, maar kleiner dan in het Vlaamse Gewest. In Nederland en Luxemburg is het verschil tussen mannen en vrouwen onbestaande en in Duitsland zijn er meer hooggeschoolde mannen. Verder zien we dat Duitsland een kleine groep laaggeschoolden (14% in 2016) heeft en relatief veel middengeschoolden (bijna 60%).

De evolutie in het afgelopen decennium geeft een zelfde beeld in het Vlaamse Gewest als in onze buurlanden. De groep kortgeschoolden neemt stelselmatig af, de groep middengeschoolden blijft vrij stabiel en de groep hooggeschoolden groeit aan. Toch valt op dat in Vlaanderen, net zoals in Luxemburg en het Verenigd Koninkrijk, de daling van het aandeel kortgeschoolden in de periode 2006-2016 relatief groot is. In vergelijking met bijvoorbeeld Nederland is de Vlaamse situatie in 2006 beduidend minder goed. In 2016 echter telt het Vlaamse Gewest evenveel kortgeschoolden als Nederland. Voor het aandeel hooggeschoolden geldt dit ook: de evolutie in Vlaamse Gewest gaat iets sneller dan in Nederland.

De scholingsgraad heeft een duidelijke samenhang met de arbeidsmarktpositie: kortgeschoolden zijn vaker inactief. Als ze zich toch op de arbeidsmarkt begeven, zijn ze vaker werkloos. Terwijl in de gehele bevolking (15-64-jarigen) ongeveer 1 op

2.17 Evolutie scholingsgraad

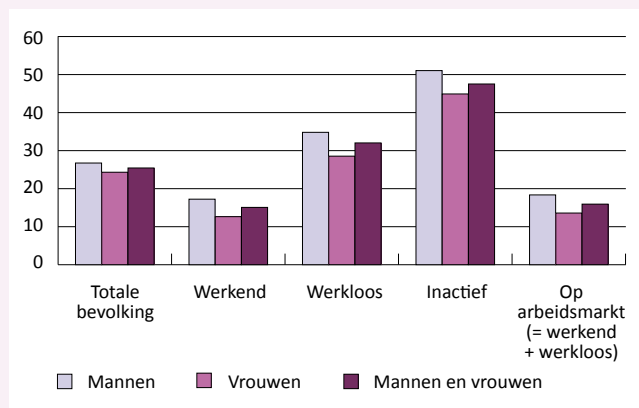
Evolutie van de scholingsgraad van de 25-64-jarigen, internationale vergelijking, van 2005 tot 2016, in %.

Bron: O&V, AD EAK, EUROSTAT LFS.

2.18 Aandeel kortgeschoolden

Aandeel kortgeschoolden, 15-64-jarigen, naar arbeidsmarktstatus en geslacht, in 2016, in %.

Bron: O&V, ADS EAK.

de 4 kortgeschoold is, blijkt dit onder de inactieven bijna de helft te zijn. Bij de werklozen is 32% kortgeschoold. De groep werkenden toont noodzakelijkerwijs het spiegelbeeld: daar is slechts 15% kortgeschoold. In het Pact 2020 wordt met het aandeel kortgeschoolden de werkenden en werkzoekenden bedoeld. De doelstelling van de Vlaamse overheid is dit aandeel in 2020 tot 10,4% te herleiden (een halvering ten opzichte van 2004). In 2016 bedraagt dit aandeel echter nog steeds 16%.

Talenten van elke lerende te volle ontwikkelen

Het succesvol doorlopen van het leerplichtonderwijs wordt vaak beschouwd als een basisvoorwaarde voor een goede start; hetzij op de arbeidsmarkt, hetzij in de verdere onderwijsloopbaan. Het is dan ook een doelstelling van het Pact

2020 om tegen 2020 het aantal schoolverlaters dat het secundair onderwijs zonder voldoende startkwalificaties verlaat, te halveren. De Europa 2020-strategie wil het aandeel vroegtijdige schoolverlaters tegen 2020 onder de 10% brengen. Vlaanderen heeft deze laatste doelstelling al bereikt.

In dit gedeelte wordt het leerplichtonderwijs vanuit verschillende invalshoeken bekeken. We starten met de stap vóór de leerplicht: de deelname aan het kleuteronderwijs. Daarna bekijken we het sociaal profiel van de scholen waarin de schoolloopbaan van de leerlingen zich afspeelt en er wordt ook gekeken hoe de Vlaamse overheid de gezinnen ondersteunt door het toekennen van schooltoelagen. De schoolloopbaan verloopt echter niet altijd even vlot. Leerlingen krijgen te maken met schoolse vertraging en er worden problematische afwezigheden genoteerd. Beide kunnen leiden tot het (te) vroeg verlaten van het leerplichtonderwijs.

Gemiddeld schoolprofiel

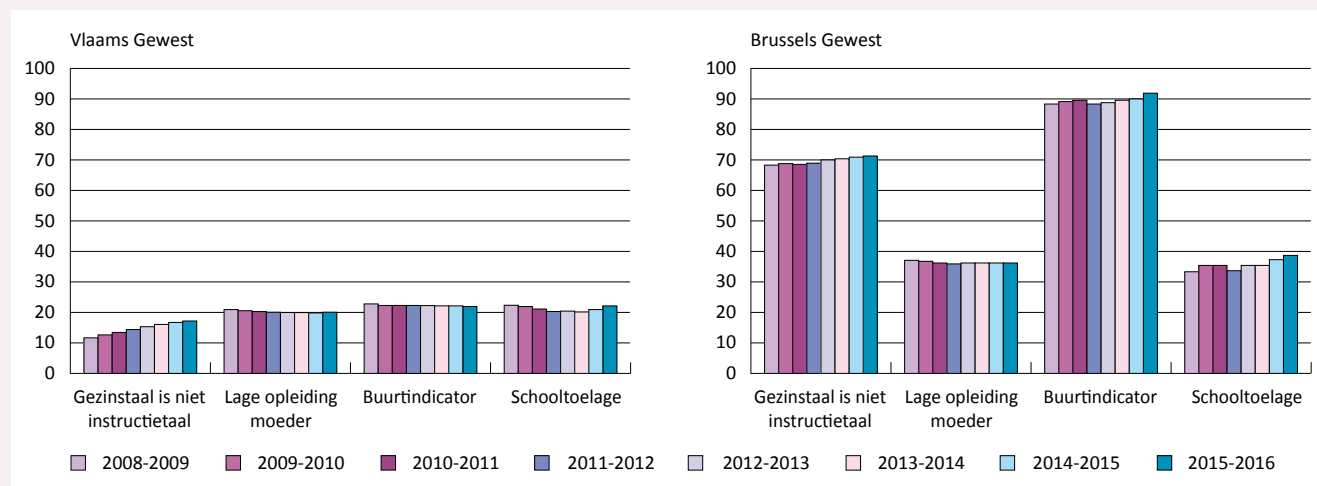
Het **sociaal profiel** van een school wordt bepaald op basis van 4 **leerlingenkenmerken**: ze zijn opgenomen als indicator van het Pact 2020 van de Vlaamse Regering (zonder streefwaarde):

- het opleidingsniveau van de moeder (wat iets zegt over de culturele bagage van de leerling);
- het ontvangen van een schooltoelage (wat iets zegt over de financiële draagkracht van het gezin van de leerling);
- de taal die de leerling spreekt in het gezin (wat iets zegt over het taalkundige en culturele kapitaal van het gezin);
- de buurt waar de leerling woont (wat iets zegt over het sociaal kapitaal van het gezin).

Het zijn ook deze 4 leerlingenkenmerken die, sinds het nieuwe financieringsbeleid, in het kleuter- en leerplichtonderwijs worden gebruikt bij het berekenen van de werkingmiddelen die de scholen ontvangen.

2.19 Gemiddeld schoolprofiel - basisonderwijs

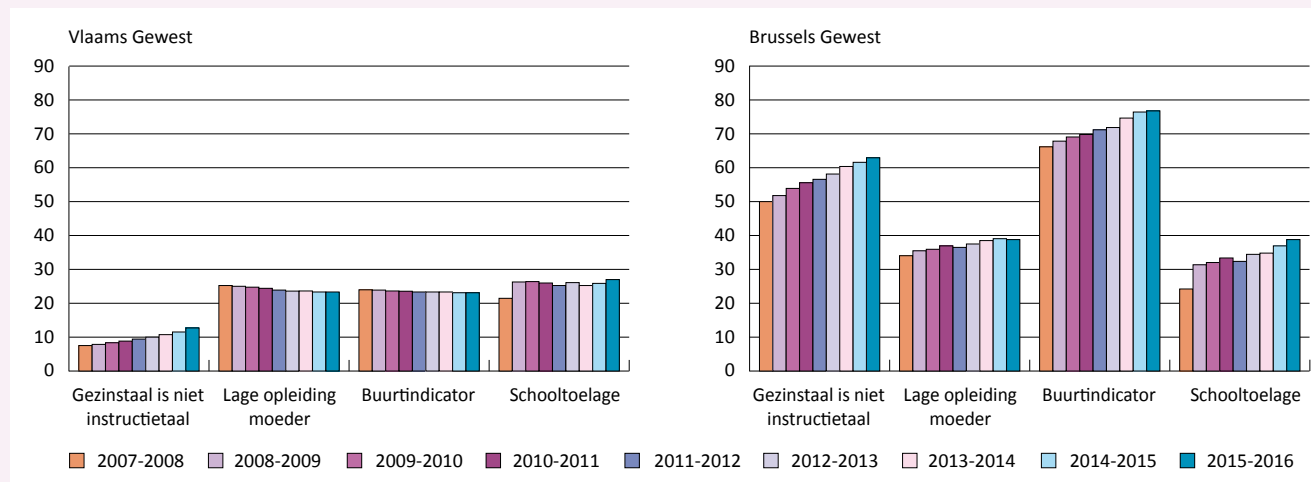
Evolutie van het aandeel leerlingen die de verschillende leerlingenkenmerken bezitten, gewoon basisonderwijs, naar gewest, van schooljaar 2008-2009 tot 2015-2016, in %.

Bron: O&V.

2.20 Gemiddeld schoolprofiel – secundair onderwijs

Evolutie van het aandeel leerlingen die de verschillende leerlingenkenmerken bezitten, gewoon secundair onderwijs, naar gewest, van schooljaar 2007-2008 tot 2015-2016, in %.

Bron: O&V.

In het basisonderwijs van het Vlaamse Gewest bedraagt het aandeel van de leerlingen dat aan de leerlingenkenmerken voldoet telkens 17% à 22%. Het aandeel van de leerlingen dat thuis geen Nederlands spreekt, stijgt doorheen de jaren en heeft in het schooljaar 2015-2016 de kaap van 20 % behaald (Vlaamse Gemeenschap).

Als we de schoolpopulatie van het secundair onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap vergelijken met die van het basisonderwijs, dan valt op dat er verhoudingsgewijs meer leerlingen zijn met een laagopgeleide moeder, maar minder leerlingen die thuis geen Nederlands spreken. Het aandeel van de leerlingen dat thuis geen Nederlands spreekt, stijgt ook in het secundair onderwijs van schooljaar tot schooljaar en bereikt in 2015-2016 15%.

In het Nederlandstalig secundair onderwijs van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest zijn de aandelen opvallend hoger dan in het Vlaamse Gewest. Terwijl in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 63% van de leerlingen anderstalig is, bedraagt dit percentage in het Vlaams Gewest 13% (schooljaar 2015-2016).

Voor de overige kenmerken zijn de verschillen minder extreem, maar toch nog altijd aanzienlijk groot. Terwijl in het secundair onderwijs van het Vlaamse Gewest minder dan een kwart van de leerlingen een laagopgeleide moeder heeft, bedraagt dit in Brussel bijna 40%.

Kleuterparticipatie

Sinds het schooljaar 2007-2008, het 'Jaar van de Kleuter', heeft de Vlaamse overheid heel wat maatregelen genomen om zoveel mogelijk kleuters te laten participeren aan het kleuteronderwijs. Uit onderzoek (zie Publicaties en websites, Departement O&V. Rapporten omtrent kleuterparticipatie) kan men immers afleiden dat deelname aan het kleuteronderwijs een gunstige invloed heeft op de gelijke onderwijskansen en de slaagkansen van kinderen in hun verdere schoolloopbaan. Met **kleuterparticipatie** bedoelen we niet alleen de inschrijving in het kleuteronderwijs, maar ook een zo groot en zo regelmatig mogelijke aanwezigheid.

Op basis van de beschikbare cijfergegevens voor het schooljaar 2015-2016 blijkt dat zowel het aandeel in het kleuteronderwijs ingeschreven 5-jarigen als de effectieve aanwezigheid van de

2.21 Deelname 5-jarigen kleuteronderwijs

Evolutie van de deelname van 5-jarigen aan het kleuteronderwijs, van schooljaar 2009-2010 tot 2015-2016, in %.

Schooljaar	% in het kleuteronderwijs ingeschreven 5-jarigen	% ingeschreven 5-jarigen die minimum 220 halve dagen aanwezig waren
2009-2010	99,1	97,3
2010-2011	99,1	97,4
2011-2012	99,0	97,5
2012-2013	97,8	97,0
2013-2014	98,6	96,2
2014-2015	98,7	96,9
2015-2016	98,8	97,0

Bron: O&V.

2.22 Deelname kleuteronderwijs volgens leeftijd

Deelname van 3-, 4- en 5-jarigen aan het kleuteronderwijs, in het schooljaar 2015-2016, in %.

Leeftijd	% in het kleuteronderwijs ingeschreven	Verwachte 1/2 dagen aanwezigheid	% ingeschreven kleuters die voldoende aanwezig waren
3 jaar	98,6	150	96,4
4 jaar	98,9	185	97,0
5 jaar	98,8	220	97,0

Bron: O&V.

ingeschreven 5-jarigen (zeer) hoog is. Daarnaast stellen we vast dat het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest het hoogste aandeel heeft van kinderen dat de 220 halve dagen niet bereikt heeft (5,2%), gevolgd door de provincie Antwerpen (3,7%). In Limburg zijn nog 2,5% van de kinderen onvoldoende aanwezig. Bij de 5-jarige kleuters die gedurende het schooljaar 2013-2014 niet aan 220 halve dagen aanwezigheid komen, ligt het percentage GOK-leerlingen opmerkelijk hoger dan het Vlaamse gemiddelde. Het gaat hier dus om de meest kansarme leerlingen.

Wiskunde en wetenschappen – lager onderwijs (TIMSS)

In 2015 nam Vlaanderen opnieuw deel aan de internationaal vergelijkende studie **TIMSS** (Trends in International Mathematics and Science Study) Aan leerlingen uit het 4de leerjaar lager onderwijs werd een toets wiskunde en wetenschappen voorgelegd.

Vlaamse leerlingen behoren internationaal tot de subtop voor wiskunde; slechts 7 onderwijssystemen doen het beter, nog eens 4 landen doen evengoed als Vlaanderen. Alle andere deelnemende landen, waaronder heel wat Europese landen

2.23 TIMSS 2015

Gemiddelde score voor wiskunde en wetenschappen in TIMSS 2015 Grade 4, internationale vergelijking, in 2015.

	Wiskunde	Wetenschappen
Singapore	618	590
Zuid-Korea	608	589
Hong Kong	615	557
Chinees Taipei	597	555
Japan	593	569
Noord-Ierland	570	520
Russische Federatie	564	567
Ierland	547	529
Engeland	546	536
Vlaamse Gemeenschap	546	512
Kazachstan	544	550
Portugal	541	508
Verenigde Staten	539	546
Denemarken	539	527
Finland	535	554
Polen	535	547
Nederland	530	517
Duitsland	522	528
Zweden	519	540
Canada	511	525
Italië	507	516
Spanje	505	518
TIMSS-gemiddelde	500	500
Frankrijk	488	487

Significant beter dan de Vlaamse Gemeenschap

Niet-significant verschillend van de Vlaamse Gemeenschap

Significant slechter dan de Vlaamse Gemeenschap

Noot: de tabel toont alle onderwijssystemen die voor wiskunde beter of op hetzelfde niveau scoren als Vlaanderen; uit systemen die minder goed scoren werd een selectie gemaakt.

Bron: IEA, KULeuven.

waarmee Vlaanderen zich op relevante wijze kan vergelijken, zetten een beduidend lagere gemiddelde prestatie neer voor wiskunde. We zien in deze groep landen als Finland, Nederland en Duitsland.

Voor wetenschappen doen de Vlaamse leerlingen het minder goed. In bijna alle Europese deelnemende landen behalen de vierdeklassers een betere wetenschappenscore dan Vlaanderen. Portugal, Nederland, Italië en Spanje houden gelijke tred met Vlaanderen; enkel Frankrijk doet beduidend slechter.

Opwaarderen technisch en beroeps-onderwijs

In het schooljaar 2015-2016 zijn 418.228 leerlingen ingeschreven in het voltijds gewoon secundair onderwijs. De onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers telt op 1 februari 4.113 leerlingen. 131.665 leerlingen zijn ingeschreven in de eerste graad. Na de eerste graad volgen 40% van de leerlingen algemeen secundair onderwijs. Meisjes zijn hier duidelijk in de meerderheid. Ruim 31% van de leerlingen volgt **technisch secundair onderwijs**, met een duidelijk overwicht van jongens. Iets meer dan 26% van de leerlingen volgt **beroepssecundair onderwijs**, waarvan meer jongens dan meisjes. Het kunstsecundair onderwijs trekt iets meer dan 2% van de leerlingen aan. Bijna 65% daarvan zijn meisjes.

Studieaanbod voltijds gewoon secundair onderwijs

Volgens het masterplan hervorming secundair onderwijs van 4 juni 2013 en de daaropvolgende conceptnota van 28 mei 2016 zijn er te veel verschillende studierichtingen in het voltijds gewoon secundair onderwijs. Leerlingen en ouders weten niet altijd in welke beroeps-en/of onderwijskwalificaties een studierichting uitmondt en welke vervolgmogelijkheden ze al dan niet biedt.

Het Agentschap Hoger Onderwijs, Volwassenenonderwijs, Kwalificaties en Studietoelagen heeft het studieaanbod van het voltijds gewoon secundair onderwijs gescreend. De resultaten van deze screening zullen mee de basis vormen voor de actualisering en de reductie van het studieaanbod van het voltijds gewoon secundair onderwijs, zoals voorzien in de beleidsnota Onderwijs 2014-2019. Elke studierichting moet een goede aansluiting verzekeren met het hoger onderwijs en/of de arbeidsmarkt.

Deeltijds onderwijs

Vanaf 15 of 16 jaar kan de leerling overstappen naar het stelsel van leren en werken. Alle leerlingen in dit stelsel moeten minimum 28 uren per week leren en werken. Leren en werken wordt op 2 manieren ingericht: via het **deeltijds beroepssecundair onderwijs** (DBSO) georganiseerd in een **centrum voor deeltijds onderwijs** (CDO) of in een **Syntra** (leertijd).

Duaal leren is momenteel in volle hervorming. Vanaf schooljaar 2015-2016 werden proefprojecten ingericht die allemaal werken

rond één of meerdere elementen uit het nieuwe concept voor duaal leren en werken.

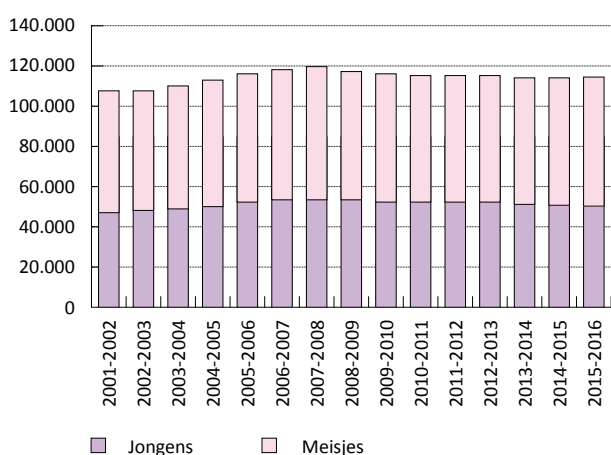
In een CDO volgen de leerlingen 15 uren les per week. Om te voldoen aan het voltijds engagement dienen zij de opleiding in het CDO aan te vullen met een werkcomponent. Deze werkcomponent wordt in het merendeel van de gevallen ingevuld met een concrete arbeidsdeelname die aansluit bij de opleiding. Leerlingen die niet klaar zijn om te werken, kunnen de werkcomponent invullen met een voortraject of brugproject bij een erkende promotor of een persoonlijk ontwikkelingstraject in een Centrum voor Deeltijdse Vorming (CDV). De brugprojecten mikken daarbij vooral op jongeren die arbeidsbereid

zijn, maar nog arbeidsgerichte attitudes en vaardigheden dienen te ontwikkelen; voortrajecten focussen op jongeren zonder duidelijk arbeidsmarktperspectief. Persoonlijke ontwikkelingstrajecten zorgen voor een intensieve begeleiding van kwetsbare jongeren. Het aantal jongeren in centra voor deeltijds onderwijs was de laatste jaren stijgend, maar het schooljaar 2015-2016 kende een lichte daling. In het schooljaar 2015-2016 volgden 8.775 leerlingen het DBSO; hiervan zijn 67% jongens. Het voltijds engagement in 2015-2016 bedraagt 62,3%, in absolute cijfers gaat het over 5.464 jongeren.

In de leertijd kunnen leerlingen een leerovereenkomst afsluiten die voorziet in 4 dagen praktijkopleiding in een organisatie

2.24 Leerlingen ASO

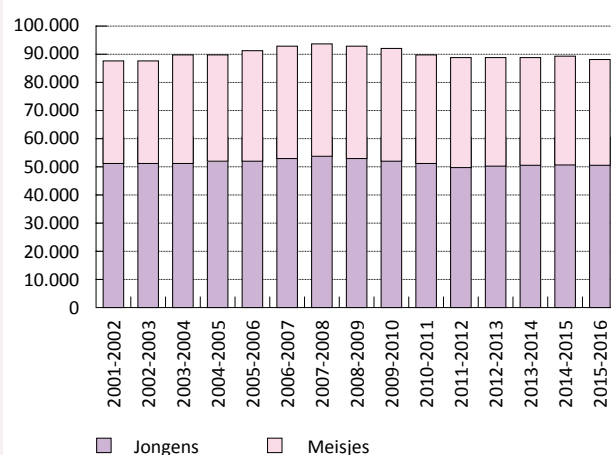
Evolutie van het aantal leerlingen in het algemeen secundair onderwijs, totaal, naar geslacht van het schooljaar 2001-2002 tot 2015-2016.

Bron: O&V.

2.25 Leerlingen TSO

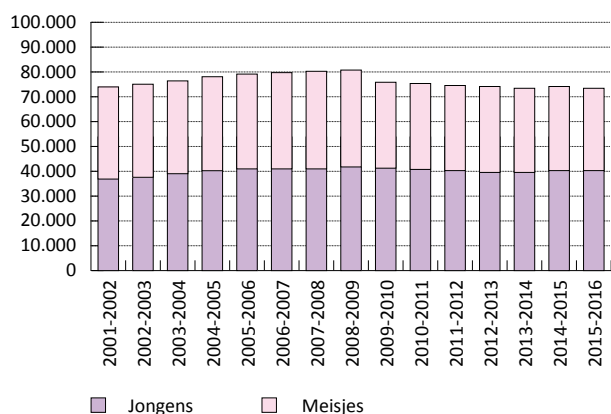
Evolutie van het aantal leerlingen in het technisch secundair onderwijs, totaal, naar geslacht van het schooljaar 2001-2002 tot 2015-2016.

Bron: O&V.

2.26 Leerlingen BSO

Evolutie van het aantal leerlingen in het beroepssecundair onderwijs, totaal, naar geslacht van het schooljaar 2001-2002 tot 2015-2016.

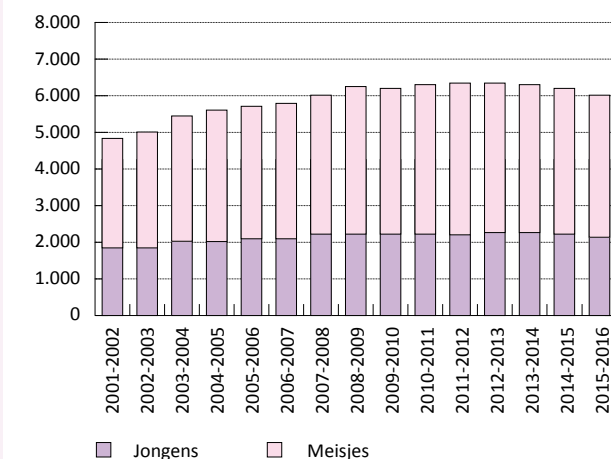

(1) In 2009-2010 werd de vroegere opleiding verpleegkunde van de 4de graad omgevormd tot hoger beroepssecundair onderwijs (HBO5 verpleegkunde).

Bron: O&V.

2.27 Leerlingen KSO

Evolutie van het aantal leerlingen in het kunstsecundair onderwijs, totaal, naar geslacht van het schooljaar 2001-2002 tot 2015-2016.

Bron: O&V.

2.28 Aantal leerlingen in het DBSO

Aantal leerlingen in het DBSO naar voltijds of geen voltijds engagement, schooljaar 2015-2016.

Aantal leerlingen in DBSO	Voltijds engagement							Geen voltijds engagement				Geen registratie bij VDAB
	NEC	Thuis-helper	Brug	Voor-traject	Andere	POT	Totaal VE	Niet onmiddellijk beschikbaar	Te oriënteren	Tewerkstelling < 13 u	Totaal geen VE	
8.775	2.777	140	659	591	708	589	5.464	621	2.000	16	2.637	674
100%	31,6%	1,6%	7,5%	6,7%	8,1%	6,7%	62,3%	7,1%	22,8%	0,1%	30,1%	7,7%

Bron: O&V.

2.29 Aantal unieke leerlingen in het DBSO en leertijd

Evolutie van het aantal unieke leerlingen in het DBSO, van schooljaar 2001-2002 tot 2015-2016.

Schooljaar	Deeltijds beroepssecundair onderwijs			Leertijd Syntra Vlaanderen		
	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes
2001-2002	6.229	65,1	34,9	7.063	68,3	31,6
2002-2003	6.279	65,2	34,8	7.264	69,1	30,8
2003-2004	6.342	65,1	34,9	6.704	69,0	30,9
2004-2005	6.380	65,5	34,5	6.141	68,7	31,3
2005-2006	6.445	66,1	33,9	5.876	68,6	31,4
2006-2007	6.573	66,5	33,5	5.685	68,7	31,3
2007-2008	6.687	67,1	32,9	5.432	67,9	32,1
2008-2009	6.935	66,9	33,1	4.834	66,9	33,1
2009-2010	7.332	67,1	32,9	4.681	67,6	32,4
2010-2011	7.871	67,2	32,8	4.536	66,8	33,2
2011-2012	8.241	67,2	32,8	4.283	66,9	33,1
2012-2013	8.636	67,8	32,2	4.055	65,9	34,1
2013-2014	8.867	67,5	32,5	3.816	66,5	33,5
2014-2015	8.807	67,1	32,9	3.378	66,5	33,5
2015-2016	8.775	67,1	32,9	3.077	65,6	34,4

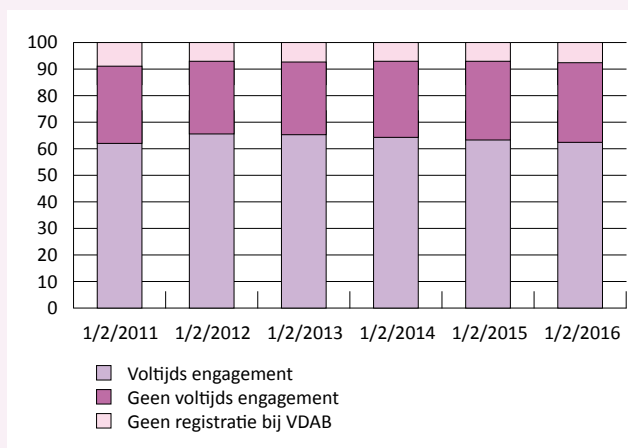
De cijfers van DBSO zijn de unieke inschrijvingen op teldatum 01/02/2016, de cijfers voor leertijd zijn de unieke inschrijvingen over het hele schooljaar 2015-2016. Bron: O&V, Syntra Vlaanderen.

die voldoet aan de voorwaarden als opleidingsplaats (onder andere een opleiding moet kunnen aangeleerd worden, vooropleiding en maturiteit opleider,...) en 1 dag theoretische vorming per week. Via deze onderwijsvormen kunnen jongeren

naast een certificaat van een opleiding, een getuigschrift van de 2de graad, de 3de graad of een diploma van het secundair onderwijs behalen. Deze getuigschriften zijn gelijkwaardig met de studiebekrachtiging die wordt uitgereikt in het voltijds beroepssecundair onderwijs.

2.30 Evolutie voltijds engagement

Evolutie van het voltijds engagement over de laatste 5 schooljaren, van 2011 tot 2016, telkens op 1 februari, in %.

Bron: O&V.

Wetenschappen, wiskunde en lezen bij 15-jarigen (PISA)

In 2015 vond de meest recente afname van het PISA (Programme for International Student Assessment)-onderzoek plaats. Daarbij worden bij 15-jarigen nagegaan hoe sterk ze zijn in wetenschappelijke geletterdheid, wiskundige geletterdheid en leesvaardigheid.

Vlaamse 15-jarigen zetten in alle domeinen een meer dan behoorlijke prestatie neer waardoor Vlaanderen internationaal telkens in de subtop staat. Wiskundige geletterdheid blijft, in internationaal perspectief, ons sterkste domein: enkel 5 Aziatische onderwijssystemen doen beduidend beter. Voor leesvaardigheid en wetenschappelijke geletterdheid dienen we respectievelijk 6 en 9 onderwijssystemen te laten voorgaan en daar zijn ook telkens enkele Europese landen bij. Bovendien houden ook meer landen gelijke tred met Vlaanderen voor leesvaardigheid en wetenschappelijke geletterdheid.

2.31 PISA 2015

Gemiddelde score voor wetenschappelijke geletterdheid, wiskundige geletterdheid en leesvaardigheid in PISA 2015, internationale vergelijking, in 2015.

	Wetenschappelijke geletterdheid	Leesvaardigheid	Wiskundige geletterdheid
Singapore	556	535	564
Japan	538	516	532
Estland	534	519	520
Taipei China	532	497	542
Finland	531	526	511
Macao-China	529	509	544
Canada	528	527	516
Vietnam	525	487	495
Hongkong-China	523	527	548
BSJG China	518	494	531
Korea	516	517	524
Vlaamse Gemeenschap	515	511	521
Nieuw-Zeeland	513	509	495
Slovenië	513	505	510
Australië	510	503	494
Verenigd Koninkrijk	509	498	492
Duitsland	509	498	506
Nederland	509	503	512
Zwitserland	506	492	521
Duitstalige Gemeenschap	505	501	502
Ierland	503	521	504
België	502	499	507
Denemarken	502	500	511
Polen	501	506	504
Portugal	501	498	492
Noorwegen	498	513	502
Verenigde Staten	496	497	470
Oostenrijk	495	485	497
Frankrijk	495	499	493
Zweden	493	500	494
OESO-gemiddelde	493	493	490
Spanje	493	496	486
Tsjechische Republiek	493	487	492

Significant beter dan de Vlaamse Gemeenschap

Niet-significant verschillend van de Vlaamse Gemeenschap

Significant slechter dan de Vlaamse Gemeenschap

In bovenstaande tabel wordt de gemiddelde score weergegeven van alle landen die, voor minstens één domein, boven het OESO-gemiddelde scoren. Bron: PISA, Ugent.

2.33 Schoolse vertraging naar onderwijsvorm

Aandeel leerlingen met schoolse vertraging van twee jaar of meer in het tweede jaar van de derde graad secundair onderwijs, naar onderwijsvorm en geslacht, in 2015-2016, in %.

	Totaal	Jongens	Meisjes
ASO	2,0	2,5	1,7
TSO	11,1	12,4	9,5
KSO	11,7	14,7	10,2
BSO	18,4	20,4	16,0

In deze tabel wordt schoolse vertraging berekend op basis van een vergelijking tussen het leerjaar waarin de leerling is ingeschreven en het leerjaar waarin de leerling op grond van zijn geboortjaar en bij normale studievoordring ingeschreven zou moeten zijn. Door atypische studieovergangen kan een leerling schoolse vertraging oplopen die niet blijkt uit deze tabel (bijvoorbeeld overgang van 5de leerjaar naar 1B op basis van het leeftijds criterium). Bron: O&V.

Schoolse vertraging

Schoolse vertraging is een belangrijk aandachtspunt in het onderwijsbeleid. Het Pact 2020 van de Vlaamse Regering bevat de indicator 'aandeel scholieren secundair onderwijs met een schoolse vertraging van 2 jaar of meer'. Het Pact stelt geen streefwaarde voorop. De schoolse vertraging is een belangrijke risicofactor voor het niet beëindigen van het secundair onderwijs.

Schoolse vertraging of schoolse achterstand is het aantal leerjaren vertraging dat een leerling oploopt ten aanzien van het leerjaar waarin hij zich zou bevinden als hij normaal zou vorderen. Het is niet noodzakelijk een gevolg van zittenblijven, maar kan ook veroorzaakt worden door bijvoorbeeld verlate instap in het lager onderwijs, ziekte, ... Schoolse vertraging geeft een beeld van de achterstand die een leerling in zijn totale schoolloopbaan heeft opgelopen. Schoolse voorsprong is het aantal leerjaren voorsprong dat een leerling heeft ten aanzien van het leerjaar waarin hij zich zou bevinden als hij normaal zou vorderen.

In het 6de leerjaar lager onderwijs heeft ongeveer 1% van de leerlingen minstens 2 jaar schoolse vertraging opgelopen.

2.32 Schoolse vertraging gewoon onderwijs

Evolutie van het aandeel leerlingen met schoolse vertraging van 2 jaar of meer in het 6de leerjaar lager onderwijs en in het 2de leerjaar van de 3de graad secundair onderwijs, van schooljaar 2007-2008 tot schooljaar 2015-2016, in %.

		2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016
Zesde leerjaar lager onderwijs	Jongens	1,1	1,0	1,1	1,2	1,2	1,3	1,2	1,1	1,1
	Meisjes	1,0	1,1	1,1	1,2	1,0	1,3	1,0	1,0	0,9
	Totaal	1,1	1,1	1,1	1,2	1,1	1,3	1,1	1,0	1,0
Tweede leerjaar derde graad voltijds secundair onderwijs	Jongens	12,3	11,6	12,1	12,3	12,2	12,0	11,9	11,2	11,0
	Meisjes	7,0	6,9	6,7	7,2	7,4	7,4	7,5	7,4	7,4
	Totaal	9,6	9,3	9,4	9,7	9,8	9,7	9,7	9,3	9,2

Schoolse vertraging wordt berekend door een vergelijking tussen het leerjaar waarin de leerling is ingeschreven en het leerjaar waarin de leerling op grond van zijn geboortjaar bij normale studievoordring ingeschreven zou moeten zijn. Door atypische studieovergangen kan een leerling in het verleden schoolse vertraging opgelopen hebben die niet blijkt uit deze tabel (bijvoorbeeld overgang van 5de leerjaar naar 1B op basis van het leeftijds criterium). Scholen die lager onderwijs inrichten volgens een specifieke pedagogische methode registreren leerlingen niet altijd per leerjaar. In het verleden vertekende dit de cijfers licht. Vanaf het schooljaar 2007-2008 worden de leerlingen uit het methodeonderwijs niet in rekening gebracht in de analyses. Bron: O&V.

2.34 Problematische afwezigheden

Aantal meldingen van problematische afwezigheden ten opzichte van de schoolbevolking in het secundair onderwijs, naar soort secundair onderwijs en naar geslacht, schooljaar 2015-2016, in %.

Aantal meldingen van problematische afwezigheden in % t.o.v. de schoolbevolking			
	Voltijds	Deeltijds	BuSO
Mannen	1,6	52,7	7,9
Vrouwen	1,3	58,3	9,5
Totaal	1,4	54,5	8,4
Voltijds gewoon secundair onderwijs			
Eerste graad	0,9		
A-stroom	0,3		
B-stroom	3,0		
ASO	0,2		
KSO	1,2		
TSO	0,8		
BSO	5,5		
Onthaalklas	16,1		

Bron: O&V.

1,1% van de jongens heeft minstens 2 jaar schoolse vertraging opgelopen; bij de meisjes is dat 0,9%. In het 2de jaar van de 3de graad secundair onderwijs heeft bijna 1 leerling op 10 (9,2%) minstens 2 jaar schoolse achterstand. Hier is het verschil tussen jongens en meisjes veel groter: 11% bij de jongens tegenover 7,4% bij de meisjes. Op beide momenten in de schoolcarrière doet schoolse vertraging zich veel vaker voor bij niet-Belgische leerlingen.

Binnen het secundair onderwijs komen grote verschillen tussen de onderwijsvormen naar voor. In het BSO hebben leerlingen veel vaker schoolachterstand opgelopen dan in het TSO of KSO. TSO en KSO doen het op hun beurt minder goed dan het ASO. Meisjes doen het in alle onderwijsvormen beter dan jongens.

2.35 Evolutie problematische afwezigheden

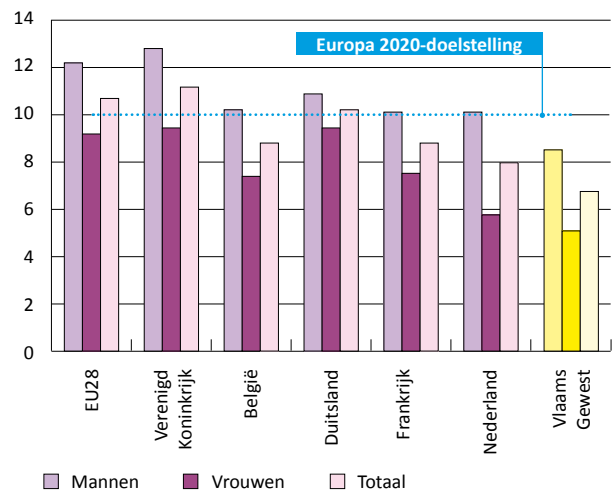
Evolutie van het aantal meldingen van problematische afwezigheden ten opzichte van de schoolbevolking in het secundair onderwijs, van schooljaar 2007-2008 tot schooljaar 2015-2016, in %.

	% problematische afwezigheden
2007-2008	1,2
2008-2009	1,2
2009-2010	1,4
2010-2011	1,5
2011-2012	1,5
2012-2013	1,6
2013-2014	1,7
2014-2015	2,0
2015-2016	2,3

Bron: O&V.

2.36 Vroegtijdige schoolverlaters

Vroegtijdige schoolverlaters, internationale vergelijking, naar geslacht, in 2016, in %.

Bron: O&V, ADS EAK, Eurostat LFS.

Problematische afwezigheden

Over het volledig secundair onderwijs bekeken was er in het schooljaar 2015-2016 2,3% van de leerlingen **problematisch afwezig**; dat zijn er merkbaar meer in vergelijking met 2007-2008. Het gaat over afwezigheden zonder geldige redenen van in totaal minstens 30 halve dagen per schooljaar. Binnen het secundair onderwijs bestaan er grote verschillen. In het deeltijds onderwijs is 54,5% van de schoolbevolking problematisch afwezig; in het gewoon voltijds secundair onderwijs gaat het over 1,4%; in het buitengewoon secundair onderwijs over 8,4%. Zowel in het deeltijds als het buitengewoon onderwijs zijn meisjes beduidend vaker problematisch afwezig dan jongens. Binnen het voltijds gewoon secundair onderwijs zijn er eveneens aanzienlijke verschillen. De B-stroom van de 1ste graad, het BSO en de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers tellen relatief veel problematisch afwezige leerlingen.

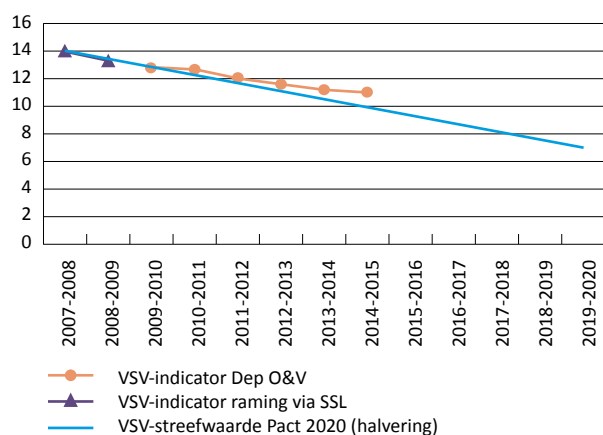
Schoolverlaten

Het is een doelstelling van het Pact 2020 om tegen 2020 het aantal schoolverlaters dat het secundair onderwijs zonder voldoende startkwalificaties verlaat, te halveren. De Europa 2020-strategie van de EU wil het aandeel **vroegtijdige schoolverlaters** tegen 2020 onder de 10% brengen. Vlaanderen heeft deze laatste doelstelling al bereikt, althans volgens de Europese indicator. De groep jongeren die het leerplichtonderwijs verlaat voordat zij een diploma of getuigschrift behalen wordt op 2 manieren opgevolgd: enerzijds via de Europese indicator 'Early Leavers from Education and Training', anderzijds via de berekeningen op de onderwijsdatabanken van het Vlaamse Ministerie Onderwijs & Vorming.

Een vroege schoolverlater wordt Europees gedefinieerd als een 18-24-jarige die maximaal beschikt over een kwalificatie van

2.37 VSV-indicator

Evolutie van de vroegtijdige schoolverlaters (indicator O&V, van 2007-2008 tot 2014-2015 ten opzichte van de doelstellingswaarde van het Pact 2020.

Technische noot: voor de nulmeting werd de VSV-indicator geraamd voor de jaren 2007-2008 en 2008-2009 op basis van de cijfers van het Steunpunt SSL. Bron: Steunpunt SSL, O&V.

het lager secundair onderwijs en geen onderwijs of opleiding meer volgt. De berekening gebeurt op basis van steekproefgegevens. In 2016 bedraagt de omvang van deze groep in het Vlaamse Gewest 6,8%. Daarmee behaalt het Vlaamse Gewest de Europese doelstelling en doet het duidelijk beter dan de gemiddelde EU-lidstaat. België in zijn geheel zakt in 2016 met 8,8% voor het eerst onder de 10%-drempel. Ook Nederland en Frankrijk bevinden zich onder de 10%-grens. Duitsland blijft weliswaar net boven de doelstelling hangen en maakte in 2016 geen vooruitgang ten opzichte van 2015.

De eigen Vlaamse indicator Vroegtijdig Schoolverlaten (VSV) werd oorspronkelijk door het Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen ontwikkeld en wordt sinds enige tijd berekend door het Vlaamse Ministerie van Onderwijs & Vorming op de eigen onderwijsdatabanken. Het betreft jongeren die niet meer leerplichtig zijn en die het Vlaams secundair onderwijs verlaten zonder voldoende kwalificatie. De percentages worden jaarlijks berekend op de gehele cohorte van vroegtijdige schoolverlaters en de jongeren die zich wel kwalificeren.

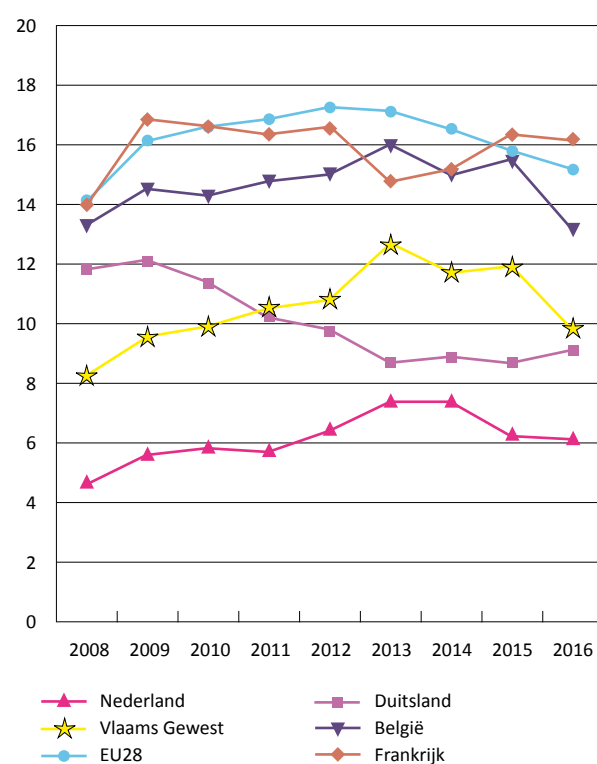
Volgens het Pact 2020 moet het aandeel vroegtijdige schoolverlaters in 2020 gehalveerd zijn ten opzichte van de nulmeting in 2008. De waarde van de nulmeting van de eigen Vlaamse indicator komt op 14% (2007-2008). Het tempo van de daling van de laatste jaren is voornamelijk niet sterk genoeg om deze halvering te realiseren. In 2014-2015 bedraagt het percentage vroegtijdige schoolverlaters 11%, terwijl de tussentijdse streefwaarde 9,9% bedraagt.

NEET-jongeren

De NEET-jongeren ofwel de 18- tot 24-jarige jongeren die noch werken, noch onderwijs of vorming volgen is enerzijds een ruimere groep dan de vroegtijdige schoolverlaters, aangezien

2.38 NEET-jongeren

Aandeel jongeren 18-24 jaar dat noch werkt, noch in onderwijs of vorming is, internationale vergelijking, van 2008 tot 2016, in %.

Bron: ADS EAK, Eurostat LFS.

ze ook de jongeren omvat met een diploma hoger of hoger secundair onderwijs. Anderzijds omvatten ze niet, in tegenstelling tot de vroegtijdige schoolverlaters, de werkenden. In 2016 bedraagt het aandeel van deze groep tegenover alle 18-24-jarigen in het Vlaamse Gewest 10%, tegenover 7% voor de vroegtijdige schoolverlaters. Daarmee doet het Vlaamse Gewest het beter dan de EU28 en Frankrijk, maar minder goed dan Nederland en Duitsland. Sinds 2014 is bovendien een dalende trend vast te stellen.

Levenslang leren

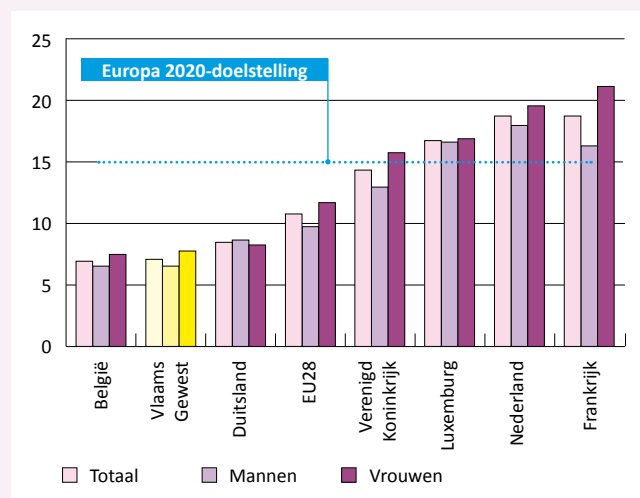
Leren stopt niet wanneer we als jongvolwassenen de poorten van de school, hogeschool of universiteit achter ons dichttrekken. In een snel veranderende maatschappij is het noodzakelijk te blijven leren. Het gaat hierbij zowel om opleidingen in het kader van de arbeidsmarkt als om de verdere persoonlijke of sociale ontwikkeling van individuen.

Levenslang leren (Europese benchmark)

Als de inwoners van het Vlaamse Gewest wordt gevraagd of zij recent deelnamen aan onderwijs of opleiding, blijkt het antwoord vaak 'nee' te zijn. Het Vlaams Gewest (en ook België) scoren daarmee in Europese context niet zo goed. In het kader

2.39 Levenslang leren

Aandeel 25-64-jarigen dat in de 4 weken voorafgaand aan de survey deelnam aan onderwijs of opleiding, naar geslacht, internationale vergelijking, in 2016, in %.

Bron: O&V, ADS EAK, Eurostat LFS.

van het Pact 2020 werd bepaald dat de deelname aan **levenslang leren** 15% moet bedragen in 2020. Het Vlaamse Gewest is in 2016 met een deelname van 7,1% ver van deze doelstelling verwijderd. Ook het gemiddelde van alle EU-lidstaten blijft met 10,8% duidelijk onder de doelstelling. De meeste van onze buurlanden doen het wel goed: Frankrijk, Nederland en Luxemburg overstijgen de doelstelling; het Verenigd Koninkrijk komt net iets tekort. Enkel in Duitsland bevindt de deelname aan onderwijs en opleiding zich in de buurt van het Vlaamse (en Belgische) cijfer.

Volwassenenonderwijs

In de referentieperiode 1 april 2015-31 maart 2016 waren er in het **secundair volwassenenonderwijs** 316.860 unieke inschrijvingen in een opleiding en waren er 8.840 unieke inschrijvingen in een opleiding in de specifieke lerarenopleiding. In het **hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs** telde men in dezelfde referentieperiode 17.442 unieke inschrijvingen. De gegevens van het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs zijn eveneens geïntegreerd in de kerncijfers rond het hoger beroepsonderwijs.

2.40 Volwassenenonderwijs

Evolutie van het aantal unieke inschrijvingen in een opleiding in het secundair volwassenenonderwijs, in het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs en in de specifieke lerarenopleiding, referentieperiodes 1/4/2008-31/3/2009 tot 1/4/2015-31/3/2016.

Secundair volwassenenonderwijs (1)	Lineair				Modulair			
	Mannen	Vrouwen	n.b.*	Totaal	Mannen	Vrouwen	n.b.*	Totaal
2008 - 2009	2.726	5.246	-	7.972	118.144	173.977	-	292.121
2009 - 2010	1.730	1.995	-	3.725	124.830	175.357	-	300.187
2010 - 2011	1.278	1.665	-	2.943	129.233	182.400	-	311.633
2011 - 2012	739	1.100	-	1.839	131.751	189.154	-	320.905
2012 - 2013	1	47	-	48	133.459	194.580	-	328.039
2013 - 2014	-	-	-	-	130.709	194.194	-	324.903
2014 - 2015	-	-	-	-	129.989	195.819	73	325.881
2015 - 2016	-	-	-	-	128.064	188.648	148	316.860

Hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs (1)	Lineair				Modulair			
	Mannen	Vrouwen	n.b.*	Totaal	Mannen	Vrouwen	n.b.*	Totaal
2008 - 2009	1.167	789	-	1.956	9.800	13.309	-	23.109
2009 - 2010	1.016	693	-	1.709	7.466	9.020	-	16.486
2010 - 2011	883	571	-	1.454	7.416	8.887	-	16.303
2011 - 2012	755	535	-	1.290	7.763	9.182	-	16.945
2012 - 2013	703	439	-	1.142	7.826	8.945	-	16.771
2013 - 2014	683	383	-	1.066	7.777	9.146	-	16.923
2014 - 2015	-	-	-	-	8.368	9.492	2	17.862
2015 - 2016	-	-	-	-	8.211	9.224	7	17.442

Specifieke lerarenopleiding (1)	Modulair			
	Mannen	Vrouwen	n.b.*	Totaal
2009 - 2010	3.009	5.305	-	8.314
2010 - 2011	3.154	5.943	-	9.097
2011 - 2012	3.097	6.102	-	9.199
2012 - 2013	3.085	6.220	-	9.305
2013 - 2014	3.163	6.262	-	9.425
2014 - 2015	3.123	6.231	1	9.355
2015 - 2016	3.031	5.807	2	8.840

* Van een beperkt aantal cursisten zijn de gegevens naar geslacht niet beschikbaar.

(1) Referentieperiode: van 1 april tot 31 maart van het daaropvolgende jaar.

Unieke inschrijving in een opleiding: iemand die zich gedurende een referentieperiode 2 of meer keer inschrijft in dezelfde opleiding en binnen hetzelfde stelsel, wordt slechts éénmaal geteld. Wie zich 2 (of meer) keer inschrijft in dezelfde opleiding, maar in een verschillend stelsel (de ene keer lineair, de andere keer modulair), dan wordt hij/zij tweemaal geteld. Wie zich in 2 verschillende opleidingen – al dan niet binnen hetzelfde studiegebied- inschrijft, wordt tweemaal geteld.

Bron: O&V.

2.41 Nederlands tweede taal

Evolutie van het aantal unieke inschrijvingen in het studiegebied NT2 naar geslacht, in het secundair volwassenenonderwijs (referteperiode van 1/2/2007-31/3/2008 tot 1/5/2015-31/3/2016) en in de basiseducatie (referteperiode van 1/2/2010-31/3/2011 tot 1/4/2015-31/3/2016).

Secundair volwassenenonderwijs	Nederlands tweede taal							
	Mannen	Vrouwen	n.b.*	Totaal				
2007 - 2008	26.056	36.404	-	62.460				
2008 - 2009	26.646	35.994	-	62.640				
2009 - 2010	29.825	36.477	-	66.302				
2010 - 2011	33.259	40.279	-	73.538				
2011 - 2012	35.207	43.545	-	78.752				
2012 - 2013	34.763	44.720	-	79.483				
2013 - 2014	34.605	45.856	-	80.461				
2014 - 2015	36.463	49.282	13	85.758				
2015 - 2016	40.967	52.570	23	93.560				
Basiseducatie	Nederlands tweede taal				Alfabetisering Nederlands tweede taal			
	Mannen	Vrouwen	n.b.*	Totaal	Mannen	Vrouwen	n.b.*	Totaal
2010 - 2011	8.556	7.750	-	16.306	4.580	5.427	-	10.007
2011 - 2012	8.204	7.734	-	15.938	4.458	5.629	-	10.087
2012 - 2013	7.842	7.509	-	15.351	4.411	5.567	-	9.978
2013 - 2014	7.424	7.433	-	14.857	4.158	5.611	-	9.769
2014 - 2015	7.202	7.720	-	14.922	3.985	5.721	-	9.706
2015 - 2016	7.974	7.761	3	15.735	5.567	6.807	-	12.374

Aantal unieke inschrijvingen (cursist wordt maar 1 keer geteld) in een opleiding naar studiegebied en geslacht.

* Van een beperkt aantal cursisten zijn de gegevens naar geslacht niet beschikbaar.

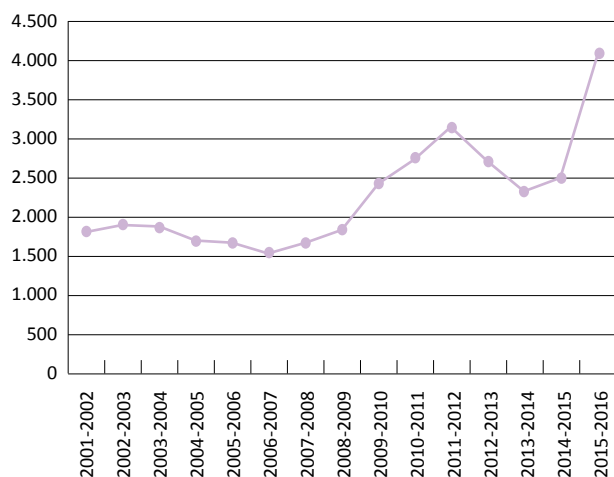
(1) Referteperiode: van 1 april tot 31 maart van het daaropvolgende jaar.

Bron: O&V.

De **centra voor basiseducatie** (CBE) bieden volwassenen de mogelijkheid om hun basisvaardigheden aan te scherpen. Vanaf 1 september 2008 is het decreet Volwassenenonderwijs in werking getreden voor de basiseducatie; het aantal centra werd teruggebracht van 29 naar 13. Tijdens de referteperiode 2015-2016 waren er in de CBE 58.850 unieke inschrijvingen in een opleiding.

2.42 Onthaalklas anderstalige nieuwkomers

Evolutie van het aantal leerlingen in de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers, van 2001-2002 tot 2015-2016.

Bron: O&V.

Nederlands voor anderstaligen

Nederlands voor anderstaligen (NT2) neemt een belangrijke plaats in het volwassenenonderwijs in.

De CVO telden tussen april 2015 en maart 2016 93.560 unieke inschrijvingen ('koppen') voor NT2, goed voor een stijging van 9,1% ten opzichte van de voorafgaande referteperiode. Uitgedrukt in financierbare cursisten ('inschrijvingen') gaat het om 197.904 inschrijvingen, een stijging van 3%.

In de CBE waren er in dezelfde referteperiode 28.109 unieke inschrijvingen in het studiegebied NT2 (inclusief Alfa NT2), of 53.381 financierbare cursisten (stijging ten opzichte van de voorgaande referteperiode met 14,4%).

In de referteperiode 2015-2016 is NT2 goed voor 29,5% van het aantal unieke cursisten in het secundair volwassenenonderwijs georganiseerd door de CVO en 47,8% van het aantal unieke cursisten in de CBE.

Onthaalklas anderstalige nieuwkomers

Onthaalonderwijs is onderwijs dat de taalvaardigheid Nederlands én de sociale integratie van de anderstalige nieuwkomer bevordert. Het onthaalonderwijs heeft tot doel de anderstalige nieuwkomer voor te bereiden op het instromen in het gewoon onderwijs en de doorstroming te bevorderen in de reguliere klaspraktijk en gedurende de verdere schoolloopbaan. Het onthaalonderwijs moet de anderstalige nieuwkomer in staat stellen op een efficiënte manier te functioneren in de klas, in overeenstemming met zijn leeftijd, als lerend individu en als lid van de klas- en schoolgemeenschap. In het schooljaar 2015-2016 werden 4.113 leerlingen geteld in de **onthaalklas voor**

2.43 Opleidingsparticipatie werknemers

Aandeel werknemers dat gedurende het boekjaar één of meer formele of informele opleidingen heeft gevolgd, in %, Vlaams Gewest, van 2010 tot 2014.

	2010		2011		2012		2013		2014	
	Formele opl.	Informele opl.	Formele opl.	Informele opl.	Formele opl.	Informele opl.	Formele opl.	Informele opl.	Formele opl.	Informele opl.
Totaal	32,4	19,9	33,6	20,6	36,2	23,1	37,3	24,8	37,9	25,9
0 tot 9	2,7	2,1	2,7	2,5	4,0	3,6	4,7	4,3	4,8	4,4
10 - 49	10,7	6,3	12,2	7,1	13,9	8,8	15,4	9,7	16,0	9,5
50 - 199	32,0	19,5	33,2	19,8	36,7	22,4	38,3	24,0	39,6	24,2
200 +	51,4	31,7	52,4	32,3	55,3	35,4	56,2	37,9	56,3	39,8

Bron: WSE, op basis van Balanscentrale (NBB) en RSZ.

anderstalige nieuwkomers (2.691 jongens en 1.422 meisjes). Dit is een forse stijging ten opzichte van vorig schooljaar. De onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers is verbonden met het secundair onderwijs, maar wordt niet ingedeeld bij een bepaalde graad of leerjaar.

Scholen in het gewoon basisonderwijs ontvangen, onder bepaalde voorwaarden, in het schooljaar 2016-2017 tevens een extra toelage voor activiteiten in het kleuteronderwijs in het kader van initiatie in en versterking van het Nederlands.

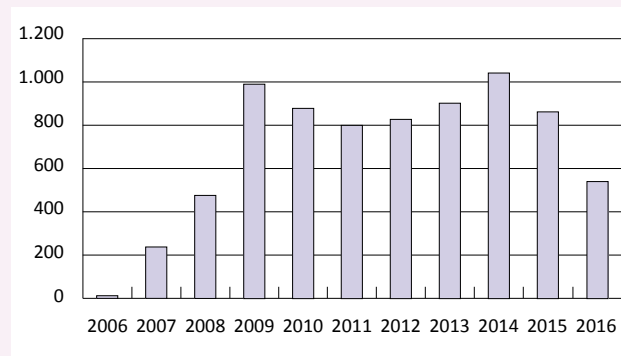
Opleiding in ondernemingen

De **participatie aan formele opleidingen** is in 2014 zeer licht gestegen tot 38% van de werknemers. Zoals het Pact 2020 voorschrijft, is er dus sprake van een toename. In verhouding tot het totaal aantal gewerkte uren is de vormingsactiviteit echter beperkt: slechts 0,75% ervan werd aan formele vorming besteed. Naar de grootte van de onderneming zijn er grote verschillen. In de kleine ondernemingen (minder dan

2.45 Ervaringsbewijzen

Evolutie van het aantal titels van beroepsbekwaamheid/aantal uitgereikte ervaringsbewijzen, van 2006* tot 2016.

* Geen volledig jaar voor 2006.

Bron: Departement WSE.

10 werknemers) bedraagt de participatie amper 5% van de werknemers. In de grote ondernemingen (meer dan 200 werknemers) daarentegen stijgt de participatie tot 56%.

De **participatie aan informele opleidingen** is kleiner dan die aan formele opleidingen, maar is in 2014 eveneens toegenomen, tot 26% van de werknemers. Van het aantal gewerkte uren wordt slechts 0,5% aan informele opleidingsactiviteiten besteed. Ook hier zijn zeer grote verschillen naar ondernemingsgrootte vast te stellen. In de kleine ondernemingen (minder dan 10 werknemers) bedraagt de participatie slechts 4% van de werknemers. In de grote ondernemingen (meer dan 200 werknemers) daarentegen stijgt de participatie tot een tienvoud ervan. Het valt dus op dat het verschil tussen kleine en grote ondernemingen inzake informele opleidingen veel kleiner is dan wat formele opleidingen betreft. In de kleine ondernemingen is het verschil zelfs verwaarloosbaar, tenminste wat de participatie aangaat.

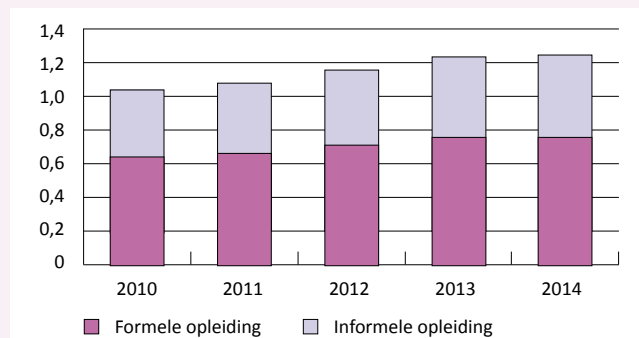
Ervaringsbewijzen

In de stimulering van het levenslang leren speelt de erkenning van competenties een belangrijke rol. De erkenning van **competenties** die mensen via niet-formeel leren hebben verworven, kan leiden tot een vlottere toegang tot onderwijs en opleiding en de leer- en opleidingstrajecten verkorten. Vandaar ook dat deze indicator in het Pact 2020 wordt opgevolgd. In oktober 2006 werd er voor het eerst ervaringsbewijzen afgegeven, namelijk voor 11 call center operators. Sindsdien is het aantal snel toegenomen. In 2007, het eerste volledige jaar waarvoor cijfers beschikbaar zijn, werden 240 ervaringsbewijzen uitgereikt. In 2010 en 2011 is het cijfer gedaald, maar tussen 2012 en 2014 stijgt het weer om in 2015 en 2016 opnieuw te dalen. In dat laatste jaar bedraagt het aantal afgegeven ervaringsbewijzen 539. Het aantal beroepen steeg tussen 2006 en 2015 van 1 tot 19. De belangrijkste in 2016 zijn: heftruckchauffeur (115), administratief commercieel medewerker binnendienst (82), en call center operator (65). In verhouding tot de beroepsbevolking blijven de aantallen echter laag: in verhouding tot de werkenden tussen 15 en

2.44 Opleidingsuren werknemers

Aandeel gewerkte uren dat gedurende het boekjaar aan formele of informele opleidingen werd besteed, in %, Vlaams Gewest, van 2010 tot 2014.

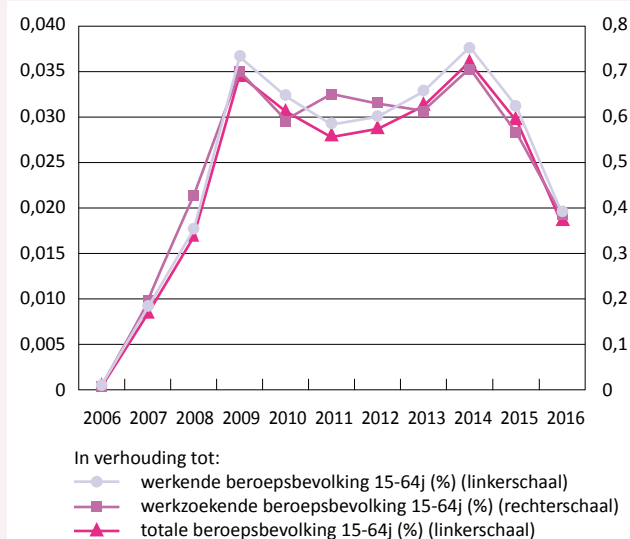

Bron: WSE, op basis van Balanscentrale (NBB) en RSZ.

2.46 Ervaringsbewijzen in de beroepsbevolking

Pact 2020

Evolutie van de verhouding afgegeven titels van beroepsbekwaamheid/aantal uitgereikte ervaringsbewijzen tot de werkende, werkzoekende en totale beroepsbevolking, van 2006* tot 2016.

* Geen volledig jaar voor 2006.

Bron: Departement WSE, ADS EAK, Eurostat LFS.

64 jaar werden in 2016 0,02% ervaringsbewijzen afgegeven. In verhouding tot de werkzoekende 15-64-jarigen werden er 0,38% ervaringsbewijzen afgegeven.

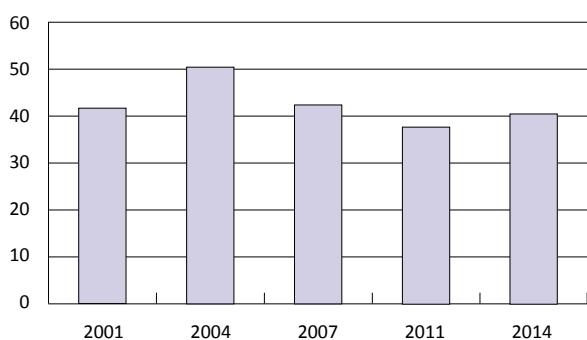
Competentiegericht ondernemen

In het Pact 2020 stelt het beleid zich tot doel dat tegen 2020 meer bedrijven en sectoren een **strategisch competentiebeleid** voeren. In 2014 slaagde 40,3% van de bevraagde ondernemingen en organisaties (overheid, onderwijs en non-profit) met ten minste 10 werknemers erin te voldoen aan 8 van de 15 indicatoren inzake hun competentiebeleid (ICO 2020). In 2011

2.47 Competentiegericht ondernemen

Pact 2020

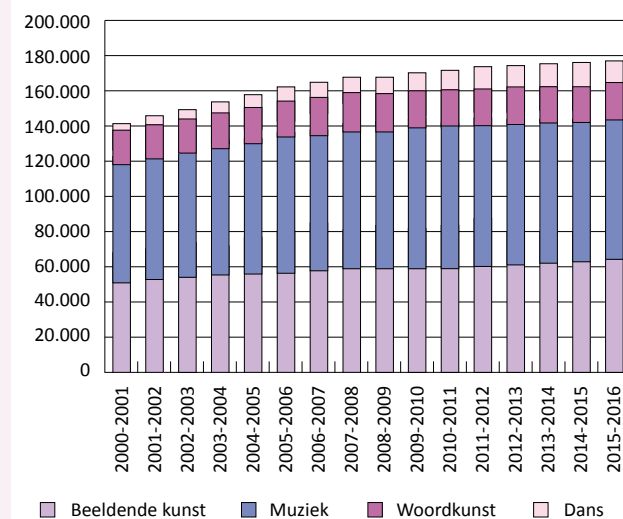
Evolutie van de indicator competentiegericht ondernemen (ICO/ICO 2020), in 2001, 2004, 2007, 2011 en 2014.

Bron: SERV, Stichting Innovatie & Arbeid.

2.48 Deeltijds kunstonderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het deeltijds kunstonderwijs, van 2000-2001 tot 2015-2016, naar studierichting.

De telling is gebaseerd op het aantal financierbare leerlingen, geteld op 1 februari. Wie meer dan één studierichting volgt, wordt meer dan éénmaal geteld.

Bron: O&V.

was dit 37,6%. Statistisch betekent dit een status-quo. Aangezien de indicatoren sinds 2011 gebaseerd zijn op een grondig herziene vragenlijst, is vergelijking met de vorige versies van ICO niet mogelijk.

Naarmate de grootte van de onderneming toeneemt, stijgt ook de ICO 2020-score. Ondernemingen met 10 tot 49 werknemers halen een score van 34%, ondernemingen met meer dan 200 werknemers een score van 72%. Organisaties (overheid, onderwijs en non-profit) doen het ook duidelijk beter dan ondernemingen.

Deeltijds kunstonderwijs

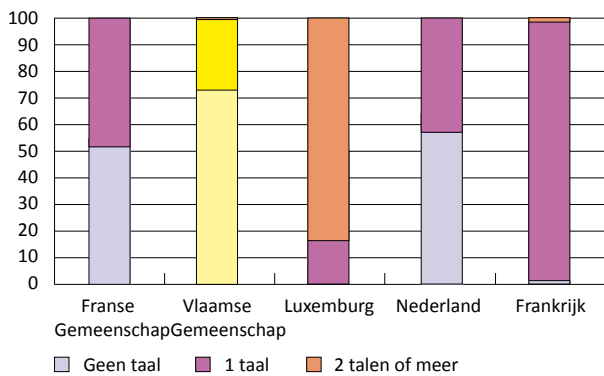
De schoolbevolking in het **deeltijds kunstonderwijs** neemt sinds het schooljaar 1994-1995 sterk toe. Met uitzondering van het schooljaar 2008-2009 is er sindsdien ieder jaar een toename van het aantal financierbare leerlingen. In 2015-2016 nam het aantal toe met 1.994 (+ 1,1%). 64.447 leerlingen volgen les in de studierichting Beeldende Kunst; 113.351 leerlingen in de studierichtingen Muziek, Woordkunst en Dans.

Vreemde talen lager onderwijs

In het gewoon lager onderwijs leert in Vlaanderen gemiddeld bijna 1 leerling op 3 (27,5%) een **vreemde taal**. Naast de leerlingen die verplicht Frans volgen zijn in dit cijfermateriaal ook de leerlingen opgenomen die een taalinitiatie volgen. In Vlaanderen en in de gemeenten met een speciaal statuut (Brussel, randgemeenten en taalgrensgemeenten) kan in het gewoon basisonderwijs gekozen worden voor taalinitiatie

2.49 Vreemde talen lager onderwijs

Aantal leerlingen die geen, één of twee of meer vreemde talen volgt in het lager onderwijs, internationale vergelijking, in 2014-2015.

Bron: O&V, Eurostat (website op 20 februari 2017).

in een andere taal dan het Nederlands, vroeger dan of naast het verplicht onderwijs in het Frans. Indien hiervoor gekozen wordt, moet steeds eerst taalinitiatie in het Frans aangeboden worden. Leerlingen die een dergelijke taalinitiatie volgen, zijn nu opgenomen in de cijfergegevens. Dit verklaart waarom een heel klein percentage leerlingen (0,1%) 2 talen of meer volgt.

Vreemde talen secundair onderwijs

Een leerling in de 1ste graad secundair leert in Vlaanderen gemiddeld 1,5 vreemde talen. De toestand in onze buurlanden is gelijkaardig, enkel Luxemburg doet beduidend beter (2,6 vreemde talen). In het hoger algemeen secundair onderwijs scoort Vlaanderen met gemiddeld 2,5 vreemde talen wel duidelijk beter. Luxemburg (3,0) heeft hier eveneens een nog hoger cijfer.

Hoger onderwijs

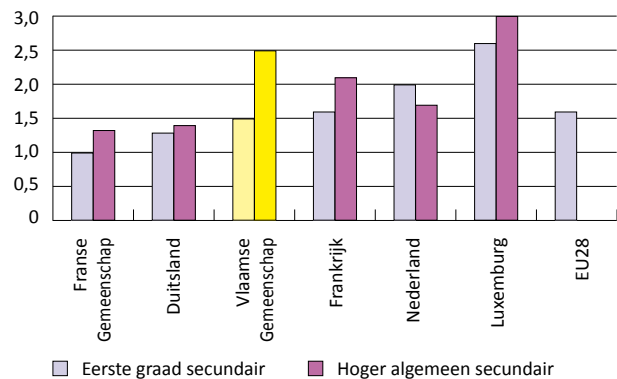
Het afwerken van het secundair onderwijs wordt vaak gezien als het veroveren van een behoorlijke startpositie. Meer en meer mensen proberen hun positie nog verder te versterken door een diploma te behalen in het hoger onderwijs. We starten dit onderdeel met meer informatie over de jongeren die na het secundair onderwijs de overstap maken naar het hoger onderwijs. Vooral in de jongere bevolkingsgroepen zijn de effecten daarvan op de scholingsgraad duidelijk zichtbaar. We bekijken hoe groot deze groep in Vlaanderen is en we proberen een zicht te krijgen op de verdeling van deze diploma's over de bevolkingsgroepen.

Wie begint aan hoger onderwijs?

In het Pact 2020 werd als doelstelling opgenomen dat 60% van de kinderen van niet-hooggeschoolde ouders deelnemen aan het hoger onderwijs. Dit wordt gemeten door na te gaan

2.50 Vreemde talen secundair onderwijs

Gemiddeld aantal vreemde talen per leerling in het secundair onderwijs, naar niveau, internationale vergelijking, in 2014-2015.

Bron: O&V, Eurostat (website op 20 februari 2017).

hoeveel leerlingen in (minstens 1 van) de 3 academiejaren volgend op het uitstromen uit het secundair onderwijs opduiken als student in het Vlaams hoger onderwijs. Hierbij wordt geen rekening gehouden met de kwalificatie die ze behaalden in het secundair onderwijs en de toegang tot het hoger onderwijs die vasthangt aan die kwalificatie. De doelstelling heeft betrekking op de democratisering van het hoger onderwijs en richt zich daarom op de jongeren van wie de ouders (in dit geval de moeder) geen diploma hoger onderwijs heeft.

De daling van de participatiegraden tijdens het laatste en het voorlaatste jaar kan gedeeltelijk te wijten zijn aan het feit dat deze jongeren slechts één schooljaar de kans hebben gehad om door te stromen naar hoger onderwijs. Toch kan men duidelijk concluderen dat de participatie van jongeren met een niet-hooggeschoolde moeder de laatste jaren niet betekenisvol toeneemt, en er dus geen vooruitgang wordt geboekt voor deze Pact 2020-doelstelling. De intergenerationale overdracht van het opleidingsniveau van de ouders op de kinderen blijft ongewijzigd. Terwijl de participatiegraad bij kinderen met een laaggeschoolde moeder circa 42% bedraagt, ligt de participatiegraad ongeveer dubbel zo hoog bij kinderen met een hoogopgeleide moeder (83%). Ook het geslacht van de leerling heeft een invloed: meisjes stromen meer door naar hoger onderwijs dan jongens.

Jongeren met een diploma hoger onderwijs

Bij de 20-34-jarigen beschikt vandaag 41% van de inwoners van het Vlaamse Gewest over een kwalificatie van het niveau hoger onderwijs. Bij de cijfers voor de 20-24-jarigen, van wie bijna 30% een kwalificatie uit het hoger onderwijs bezit, hoort een belangrijke kanttekening. De leeftijd waarop men vandaag in Vlaanderen zijn eerste diploma in het hoger onderwijs kan behalen is immers vaak 21 jaar. In dat opzicht geven de 25-29- en 30-34-jarigen een correcter beeld. Wanneer we die groepen bekijken, stijgt het aandeel aanzienlijk.

2.51 Starters hoger onderwijs

Evolutie van het aandeel starters in hoger onderwijs, naar scholingsgraad van de moeder en geslacht, uitstroombaren 2008-2009 tot 2014-2015, in %.

Totaal	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Laaggeschoolde moeder	45	41	42	42	43	42	42
Middengeschoolde moeder	66	65	64	64	65	64	63
Hooggeschoolde moeder	86	86	86	86	86	85	83
Indicator Pact 2020	57	55	55	55	56	56	55
Totaal	67	66	66	66	68	67	66
Mannen	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Laaggeschoolde moeder	36	34	33	34	35	34	34
Middengeschoolde moeder	59	56	55	56	57	55	54
Hooggeschoolde moeder	82	82	81	81	82	81	80
Indicator Pact 2020	49	47	46	47	48	47	46
Totaal	61	59	59	60	61	60	59
Vrouwen	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Laaggeschoolde moeder	53	49	51	50	52	50	50
Middengeschoolde moeder	73	74	74	73	73	73	71
Hooggeschoolde moeder	90	90	91	90	90	89	87
Indicator Pact 2020	65	64	65	64	65	64	63
Totaal	73	73	74	73	74	74	72

Opmerking: enkel de gegevens tot en met uitstroombaren 2012-2013 zijn definitief in de zin dat voor 3 academiejaren volgend op het uitstroombarenmoment nagegaan kon worden wie heeft deelgenomen aan het hoger onderwijs.

Bron: O&V.

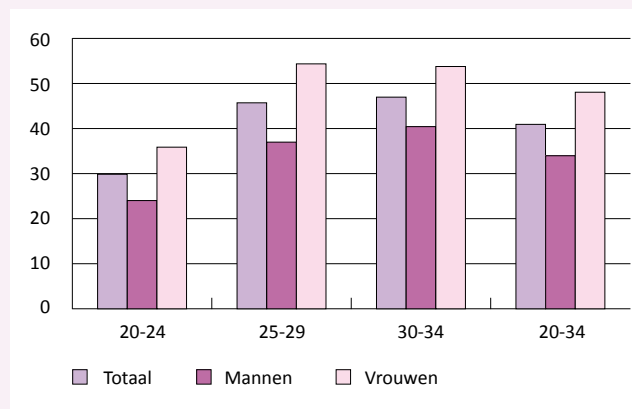
We kunnen stellen dat ruim 45% van 25-34-jarigen beschikt over een diploma uit het hoger onderwijs. Vrouwen doen het daarbij duidelijk beter dan mannen: meer dan de helft van de 25-34-jarige vrouwen heeft een diploma uit het hoger onderwijs. Bij mannen is dat ongeveer 38%.

Het behalen van een diploma hoger onderwijs staat ook prominent op de Europese agenda: in de EU 2020-strategie is bepaald dat tegen 2020 40% van de 30-34-jarigen hooggeschoold moet zijn. De Vlaamse aanscherping hiervan bedraagt 47,8%. Het Vlaamse Gewest behaalt in 2016 met 47% hooggeschoolde 30-34-jarigen ruim de 40%-norm. Ook de

eigen, scherpere doelstelling (47,8%) lijkt binnen handbereik te liggen. De 40%-norm wordt ook gehaald door België als geheel en onze buurlanden. Duitsland is hierbij de enige uitzondering; de groep jonge hooggeschoolden bedraagt er 33% in 2016.

2.52 Diploma hoger onderwijs

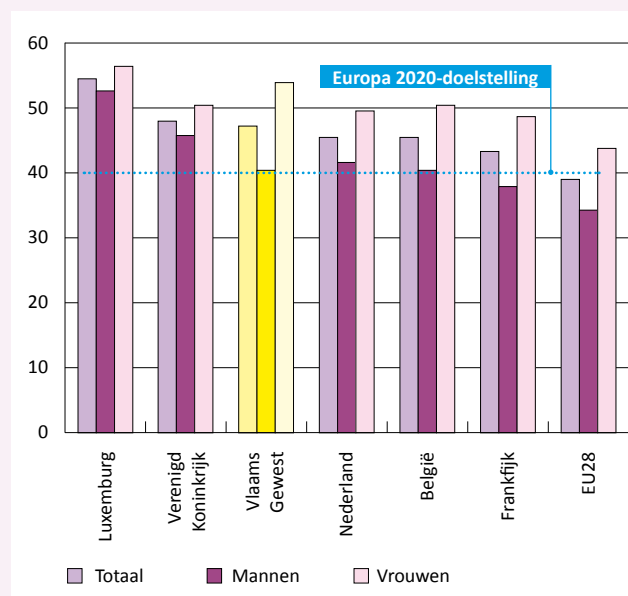
Proportie 20-34-jarigen die een diploma hoger onderwijs bezitten, naar leeftijd en geslacht, Vlaams Gewest, in 2016, in %.

Bron: O&V, ADS EAK.

2.53 Diploma hoger onderwijs internationaal

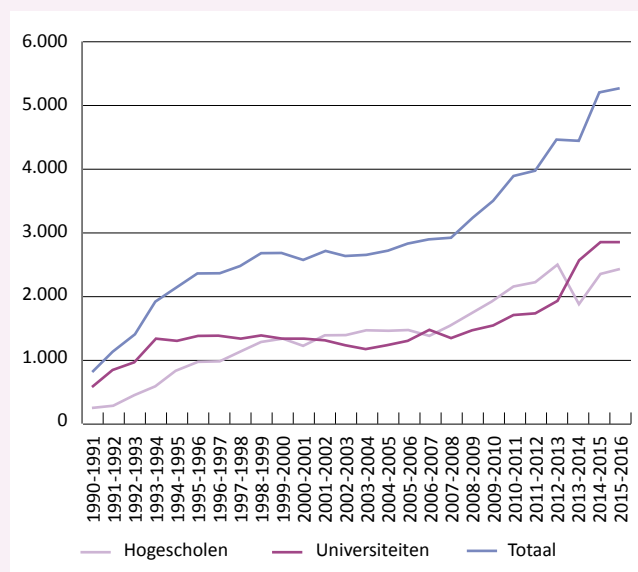
Proportie 30-34-jarigen die een diploma hoger onderwijs bezitten, naar geslacht, internationale vergelijking, in 2016, in %.

Bron: O&V, ADS EAK, Eurostat LFS.

2.54 Erasmusstudenten

Evolutie van het aantal Vlaamse Erasmusstudenten, naar soort instelling hoger onderwijs, van 1990-1991 tot 2015-2016.

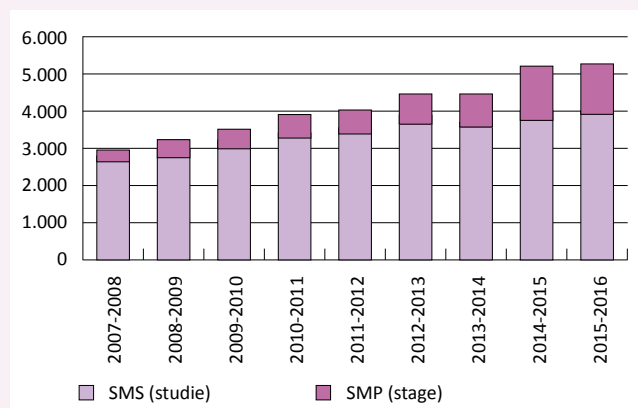
Bron: O&V, VZW Epos.

Erasmus: studenten

Het **Erasmus-programma** werd in 1987 gelanceerd en is het vlaggenschip van de Europese onderwijs- en opleidingsprogramma's voor mobiliteit en samenwerking binnen het hoger onderwijs in Europa. Het bestaat met andere woorden reeds 30 jaar. De verschillende acties van dit programma bieden niet alleen mogelijkheden voor studenten die in het buitenland willen studeren of een stage doen, maar ook voor onderwijzend en ander personeel, zelfs uit bedrijven, die in het buitenland college willen geven en voor personeel uit het hoger onderwijs dat in het buitenland een opleiding wil volgen.

2.55 Studie- en stagemobiliteit binnen Europa (Erasmus)

Evolutie van het aantal Vlaamse Erasmusstudenten, naar soort mobiliteit, van 2007-2008 tot 2015-2016.

Bron: O&V, VZW Epos.

Bovendien ondersteunt het programma ook de samenwerking van hoger onderwijsinstellingen via intensieve programma's, academische netwerken en multilaterale projecten en hun inspanningen voor een betere band met het bedrijfsleven.

Erasmusstudenten kunnen naar het buitenland gaan om er een deel van hun studies te doen of stage te lopen in een bedrijf of organisatie. Na afloop van hun buitenlandse studies of stage krijgen de Erasmusstudenten een erkenning van de behaalde studiepunten (credits). Sinds 2015 kunnen studenten ook studeren in een hele reeks landen buiten Europa. De uitgaande studentenmobiliteit is in 2015-2016 slechts licht gestegen. Enkel voor studenten die mobiel waren voor studiedoeleinden (SMS) was er een stijging tot 3.924 studenten. Voor de stages (SMP) was er een daling tot 1.353 (-10%).

Voor het eerst sinds jaren zijn er verschuivingen in de patronen betreffende populaire bestemmingslanden. Spanje is nu de populairste bestemming bij de Vlaamse Erasmusstudenten. De vroegere nummer 1, Frankrijk, komt op de 2de plaats te staan. De studentenmobiliteit voor studiedoeleinden ging vooral naar zuidoostelijke landen. De studentenmobiliteit voor stages was nog altijd meer gericht op onze buurlanden.

Anders dan de vorige jaren waren voor de studies dit jaar vooral bedrijfskunde, administratie en rechten populair. Bij de stages waren gezondheidszorg en welzijn het populairste.

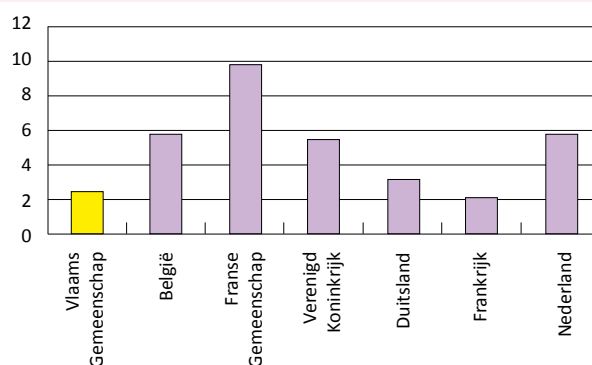
Wat de mobiliteit buiten Europa betreft, financiert de Europese Commissie zowel de uitgaande mobiliteit van Vlaamse studenten (naar bijvoorbeeld Rusland) als de inkomende mobiliteit van buitenlandse studenten (uit bijvoorbeeld Oekraïne). In 2015 gaat het om 45 uitgaande en 143 inkomende studenten.

Studentenmobiliteit

Naast Europese en andere uitwisselingsprogramma's is **diplo-mamobiliteit** ook een mogelijkheid om buitenlandse studieveraring op te doen. 'Inkomende mobiele studenten uit Europa' waren in het academiejaar 2014-2015 goed voor 2,5% van de

2.56 Inkomende mobiele studenten uit Europa

Aandeel inkomende mobiele studenten uit Europa ten opzichte van de totale populatie hoger onderwijs van het gastland, internationale vergelijking, in 2014-2015, in %.

Bron: O&V, Eurostat (website op 24 maart 2017).

2.57 Uitgaande mobiele studenten

Aandeel mobiele Belgische studenten naar gastland ten opzichte van de totale mobiele Belgische studentenpopulatie, in 2014-2015.

Belgische studenten naar	Aantal	%
Frankrijk	2.226	10,1
Duitsland	1.138	5,2
Luxemburg	445	2,0
Nederland	2.460	11,2
Verenigd Koninkrijk	2.882	13,1

Bron: O&V, OESO (OECD.stat - website op 11 mei 2017).

studentenpopulatie in het Vlaamse hoger onderwijs. Dit zijn studenten die niet de Belgische nationaliteit hebben en die hun vorig diploma (secundair onderwijs) niet in België behaald hebben. Wat België betreft, ligt het percentage mobiele studenten uit Europa beduidend hoger, namelijk 5,8%.

Bij uitgaande mobiliteit wordt er gekeken naar het aantal Belgische studenten dat zich in het buitenland inschrijft aan een instelling voor hoger onderwijs. De populairste bestemmingen in 2013-2014 zijn Nederland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk.

Voldoende, deskundig en gemotiveerd onderwijspersoneel garanderen

Personeel

Onze **leerkrachten** zijn het bindmiddel tussen de leerstof en de leerlingen. Zij hebben ongetwijfeld een groot aandeel in de goede leerresultaten van de Vlaamse leerlingen in internationaal perspectief. In wat volgt bekijken we het personeelsbestand van het Vlaamse onderwijs.

Het Vlaams onderwijs stelt een groot aantal mensen tewerk. In 2016 bestond het onderwijsbudget voor 69,5% uit lonen (exclusief de lonen in het hoger onderwijs). De omvang van het onderwijspersoneel is niet alleen een gevolg van schommelingen in de leerlingenaantallen; ook het beleid speelt een belangrijke rol. In het schooljaar 2015-2016 stonden in totaal 158.740 voltijdse equivalenten op de betaalrol van het beleidsdomein Onderwijs en Vorming. Dat is een stijging van 6% ten opzichte van 2005-2006. Daarnaast zijn er ook nog personeelsleden die niet door het beleidsdomein worden betaald.

2.58 Personeel

Evolutie van alle personeelscategorieën naar onderwijsniveau en statuut, in budgettaire voltijdse equivalenten, van 2005-2006 tot 2015-2016.

	2004 -2005	2005 -2006	2006 -2007	2007 -2008	2008 -2009	2009 -2010	2010 -2011	2011 -2012	2012 -2013	2013 -2014	2014 -2015	2015 -2016
Totaal personeel	148.723	148.455	149.496	151.340	154.707	156.174	155.882	154.942	157.850	157.212	157.788	158.740
Gewoon basisonderwijs	34,1	34,0	33,4	33,3	33,0	32,8	32,9	33,0	34,1	34,7	35,1	35,4
Buitengewoon basisonderwijs	5,3	5,5	5,5	5,6	5,1	5,2	5,3	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4
Gewoon secundair onderwijs	42,3	41,8	41,9	41,7	41,4	40,6	40,1	39,8	38,7	38,5	38,1	37,7
Buitengewoon secundair onderwijs	3,9	4,0	4,2	4,3	4,3	4,5	4,6	4,8	4,9	5,1	5,1	5,2
HBO5 verpleegkunde (1)						0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8	0,8
Hogescholenonderwijs	6,2	6,2	6,3	6,3	6,4	6,4	6,4	6,3	6,3	5,5	5,2	5,2
Basiseducatie					0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6
Secundair volwassenonderwijs	2,9	2,9	3,0	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,2	3,2	3,2
Hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Deeltijds kunstonderwijs	2,5	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
Andere (2)	2,5	2,6	2,6	2,6	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3	3,2
Vastbenoemden	71,5	72,5	72,2	71,7	70,7	70,9	71,6	72,8	72,9	73,4	72,9	72,9
Tijdelijken	28,5	27,5	27,8	28,3	29,3	29,1	28,4	27,2	27,1	26,6	27,1	27,1

Cijfers in januari. De cijfers bevatten het bestuurs- en onderwijzend personeel en andere personeelscategorieën (administratief personeel, werklidpersoneel van het gemeenschapsonderwijs, opvoedend hulppersoneel, paramedisch personeel, CLB-personeel, inspectiepersoneel, pedagogische begeleiding, internaat personeel, kinderverzorgsters in het kleuteronderwijs), alle vervangingen, TBS+ en Bonus. Bij de hogescholen worden personeel met een mandaatvergoeding en gastprofessoren niet in de statistieken opgenomen. Het universitair personeel is niet in de cijfers inbegrepen. In het kader van de integratieprocedure van het onderwijs van het lange type van de hogescholen in het universitair onderwijs, zijn de personeelsleden van het integratiekader die door de Katholieke Universiteit Leuven en de Universiteit Gent zelf worden betaald vanaf 1 januari 2014 niet meer in de personeelsstatistieken van het hogescholenonderwijs opgenomen. In tegenstelling tot het academiejaar 2013-2014 zijn de personeelsleden van het integratiekader van de andere universiteiten niet meer in de statistieken van het personeel van de hogescholen opgenomen vanaf het academiejaar 2014-2015. Dit om dubbelstellingen te vermijden, want deze personeelsleden worden reeds vermeld in de tabellen van de universiteiten.

Vanaf 1 september 2000 werden de taken van de Psycho-Medisch-Sociale centra en de Centra voor Medisch Schooltoezicht overgenomen door de Centra voor Leerlingenbegeleiding (CLB's). Het personeel, dat behoorde tot het departement Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, werd overgeheveld naar het departement Onderwijs.

De toename in 'Andere' voor het schooljaar 2008-2009 is het gevolg van de opname van de personeelsleden in de internaten in deze categorie. Vroeger werden deze geteld bij het onderwijsniveau van de school waaraan het internaat verbonden was.

Vanaf 1 september 2008 wordt de betaling van het personeel van de Centra voor Basiseducatie overgenomen door het Beleidsdomein Onderwijs en Vorming. In uitvoering van het decreet Volwassenenonderwijs (15 juni 2007) treedt het Beleidsdomein op als 'derde betaler' voor personeelsleden die met een arbeidsovereenkomst verbonden zijn aan een Centrum voor Basiseducatie (Contractueel door Onderwijs) en niet op een andere manier worden betaald.

Bron: O&V.

Het onderwijspersoneel wordt onderverdeeld in enerzijds het bestuurs- en onderwijzend personeel en anderzijds de andere personeelscategorieën. Het personeel van de universiteit wordt apart besproken.

Bestuurs- en onderwijzend personeel

Het **bestuurspersoneel** bestaat uit directeurs, adjunct-directeurs en enkele selectieambten. Het **onderwijzend personeel** heeft een lesopdracht of is ter beschikking gesteld voorafgaand aan het rustpensioen. Het aantal voltijdse equivalenten in het bestuurs- en onderwijzend personeel op de betaalrol van het beleidsdomein Onderwijs en Vorming is tussen 2005-2006 en 2015-2016 met 5,2% toegenomen. Deze aangroei is terug te vinden op elk onderwijsniveau, behalve in het hogescholenonderwijs (dit mee door het integratiekader van de hogescholen in het universitair onderwijs) en het gewoon secundair onderwijs. Vergelijken we 2013-2014 met 2015-2016 dan zien we ook een daling in het buitengewoon basisonderwijs en het deeltijds kunstonderwijs. Het aantal tijdelijken in het Vlaams onderwijs daalt tegenover 2005-2006 en blijft ongeveer stabiel tegenover 2013-2014 indien we de basiseducatie niet meetellen. In 2015-2016 bedroeg het 27,9% (in koppen).

Verschillende maatregelen, zoals het decreet Gelijke Onderwijskansen, het onderwijsvoorrangsbeleid en de inzet van ICT-coördinatoren leidden tot een toename van het aantal leerkrachten. Ook de open-end-financiering zorgt, via de stijgende leerlingenaantallen, voor een toenemend aantal leerkrachten. Naarmate het onderwijsniveau stijgt, daalt het aandeel vrouwen. Een uitzondering hierop vormt het HBO5 verpleegkunde.

Andere personeelscategorieën

De groep van niet-onderwijzend personeel stijgt continu sinds 2005-2006, maar blijft wel enigszins stabiel tegenover 2014-2015. In het secundair volwassenenonderwijs is er een grote toename.

Het aandeel vrouwelijk personeel neemt toe in de meeste onderwijsniveaus, van 78,5% in 2005-2006 tot 81,1% in 2015-2016. De grootste toename is te merken in het buitengewoon basisonderwijs. Bij het gewoon basisonderwijs, de hogescholen en het secundair volwassenenonderwijs is er een daling.

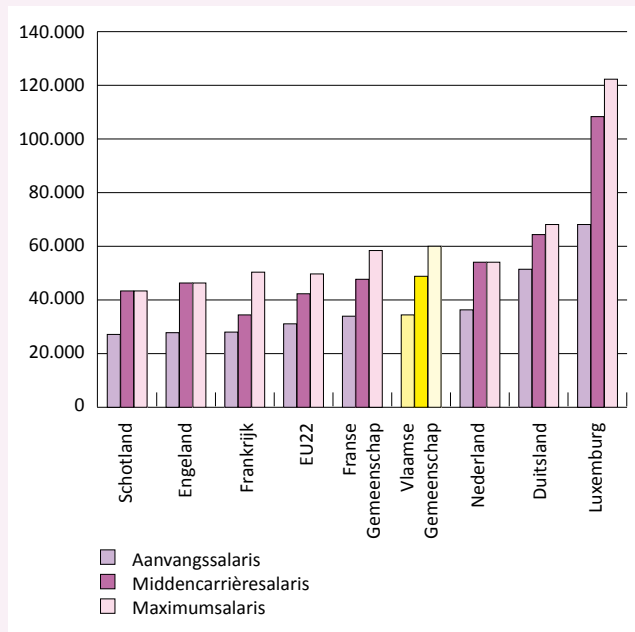
Sinds 2010-2011 varieert het aandeel vastbenoemde personeelsleden. Na de stijging in 2013-2014 zet de daling van 2014-2015 zich voort in 2015-2016.

Personeel universiteiten

Op 1 februari 2016 waren er bij de Vlaamse universiteiten 25.120,19 voltijdse eenheden aan het werk, waarvan 3.303,07 bij het Zelfstandig Academisch Personeel (ZAP) en 7.966,06 bij het Administratief en Technisch Personeel (ATP). De junior en postdoctorale onderzoekers zijn de grootste groep met 13.519,61 voltijdse eenheden.

2.59 Salarissen lager onderwijs

Salarissen van leerkrachten in het lager onderwijs naar carrièremoment, internationale vergelijking, in 2013-2014.

Bron: O&V, OESO.

Aan de universiteiten werken in 2016 globaal gezien 48% vrouwen. Er zijn echter wel verschillen tussen de verschillende personeelsstatuten. Uit de cijfers voor man/vrouw-verhoudingen binnen de Vlaamse universiteiten blijkt dat in 2016 47,7% van de 9.659,72 junior onderzoekers en 40,8% van de 3.403,89 postdoctorale onderzoekers vrouw is. Binnen de categorie (Tenure Track) docenten vermindert dit percentage verder tot 35%. Bij de gewoon hoogleraren is 14% vrouw. In de verschillende categorieën wordt een status quo vastgesteld. De academische pijplijn blijft nog altijd genderlekken vertonen vanaf het postdoctorale niveau.

De onderstaande cijfers geven wel aan dat er zich een positieve evolutie aftekent met betrekking tot de doorstroom naar het ZAP-kader: het aandeel vrouwen binnen het totale ZAP-personeelsbestand (op basis van VTE's) steeg immers van 20% in 2010 tot 25,6% in 2016. Hoewel de kloof almaar kleiner wordt is, is hij nog steeds pertinent aanwezig, zeker op de hoogste treden van de academische ladder.

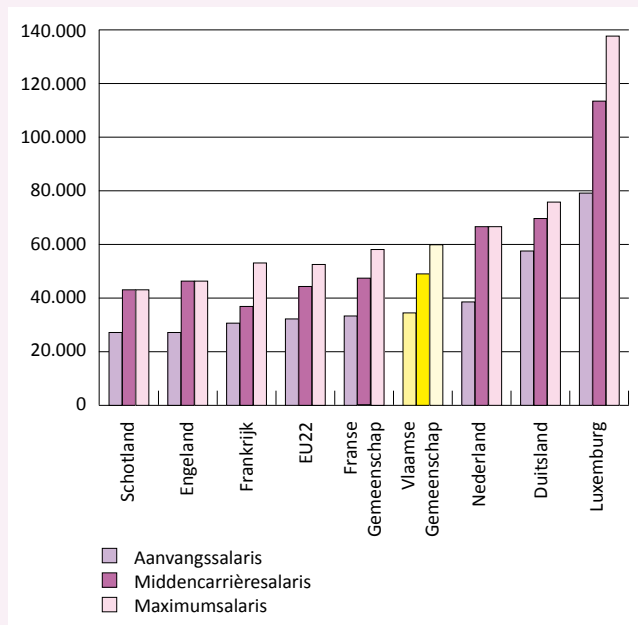
Bij het ATP blijft de stijging van het aantal tewerkgestelde vrouwen aanhouden, met een aandeel van 62% in 2016. Achtereenvolgens bedraagt het aandeel vrouwelijke ATP-leden in de graden D tot A respectievelijk 21%, 47%, 64% en 53%, van lage naar hoge graad.

Verloning van leerkrachten

De **salarissen** van leerkrachten verschillen sterk van land tot land. Zo kiezen Engeland en Schotland er bijvoorbeeld voor om hun leerkrachten, ongeacht het onderwijsniveau waar ze werkzaam zijn, gelijk te bezoldigen.

2.60 Salarissen lager secundair

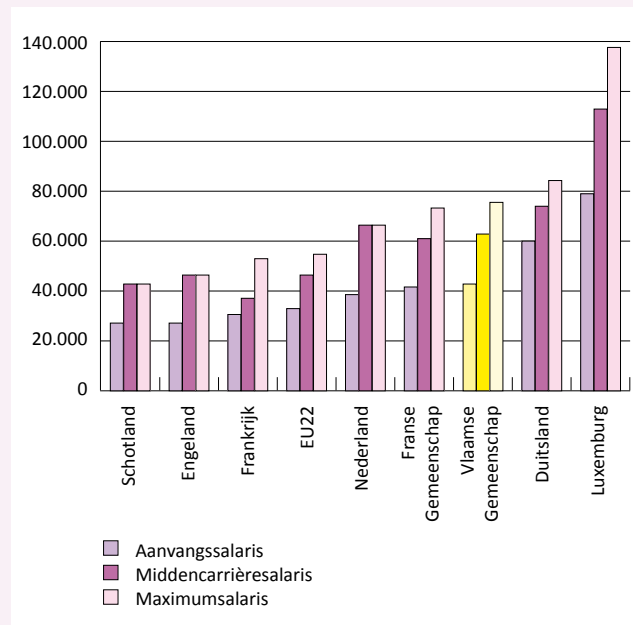
Salarissen van leerkrachten in het lager secundair onderwijs naar carrièremoment, internationale vergelijking, in 2013-2014.

Bron: O&V, OESO.

2.61 Salarissen hoger secundair

Salarissen van leerkrachten in het hoger secundair onderwijs naar carrièremoment, internationale vergelijking, in 2013-2014.

Bron: O&V, OESO.

Wat het lager onderwijs betreft situeert zowel het aanvangssalaris als het maximumsalaris in Vlaanderen zich boven het EU22-gemiddelde. Bij het maximumsalaris behoort de verloning in Vlaanderen zelfs tot de koplopers onder onze buurlanden. Qua aanvangssalaris heeft Schotland het laagste en Luxemburg het hoogste bedrag. Wat het maximumsalaris betreft heeft Schotland het laagste en Luxemburg het hoogste bedrag.

Voor het lager secundair onderwijs zit Vlaanderen eveneens boven het EU22-gemiddelde. Schotland heeft het laagste aanvangs- en maximumsalaris en Luxemburg in beide het hoogste.

In het hoger secundair onderwijs behoort Vlaanderen tot de landen met het hoogste aanvangssalaris en het hoogste maximumsalaris. Dezelfde landen als bij de lonen van het lager secundair hebben het laagste en hoogste aanvangs- en maximumsalaris.

Lerarenopleiding

In de **lerarenopleiding** zijn 2 verschillende soorten opleidingen: de geïntegreerde lerarenopleiding en de specifieke lera-

2.62 Evolutie inschrijvingen lerarenopleiding

Evolutie aantal inschrijvingen met een diplomacontract in een lerarenopleiding (geïntegreerde en specifieke lerarenopleiding) in het hogescholen- en universitair onderwijs en in de specifieke lerarenopleiding georganiseerd door de CVO's, van 2009-2010 tot 2015-2016.

Academiejaar	Professionele bachelor				Bachelor na bachelor	Specifieke lerarenopleiding na professioneel gerichte bachelor	Specifieke lerarenopleiding na master	Totaal	Aantal unieke inschrijvingen in het volwassenonderwijs	
	Kleuter-onderwijs	Lager onderwijs	Secundair onderwijs	Totaal					Referteperiode*	Totaal
2009-2010	4.091	5.781	10.049	19.921	1.203	4	1.928	23.056	2009-2010	8.314
2010-2011	4.511	6.446	10.777	21.734	1.260	17	2.034	25.045	2010-2011	9.097
2011-2012	4.844	6.877	10.838	22.559	1.307	20	1.945	25.831	2011-2012	9.199
2012-2013	4.781	7.006	10.555	22.342	1.270	19	1.905	25.536	2012-2013	9.305
2013-2014	4.856	7.100	10.268	22.224	1.407	26	1.926	25.583	2013-2014	9.425
2014-2015	4.879	7.143	9.661	21.683	1.341	19	1.795	24.838	2014-2015	9.355
2015-2016	4.600	6.609	9.168	20.377	1.265	17	1.689	23.348	2015-2016	9.355

* Referteperiode: van 1 april tot 31 maart van het daaropvolgende jaar.

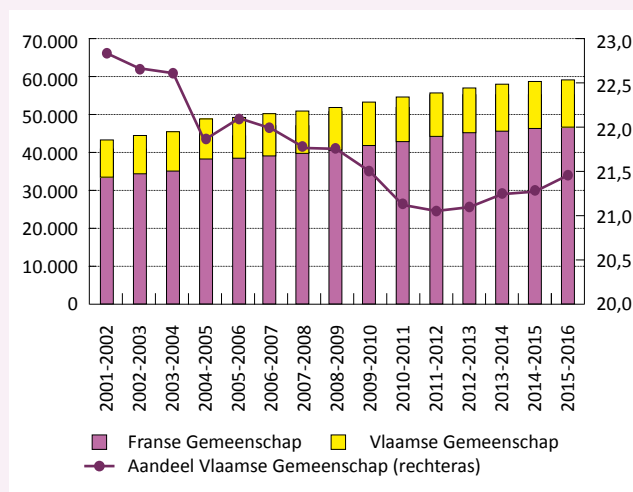
Bron: O&V.

renopleiding. De geïntegreerde lerarenopleiding leidt tot een professionele bachelor en kan men volgen aan een hogeschool. Hierbij kan men kiezen voor een opleiding leraar kleuteronderwijs, leraar lager onderwijs en leraar secundair onderwijs. Verschillende hogescholen bieden bachelor na bachelor opleidingen aan die aansluiten bij de opleiding tot professionele bachelor in het onderwijs. In het academiejaar 2015-2016 waren er 20.377 inschrijvingen met een diplomacontract in de professionele gerichte bachelor; in de bachelor na bachelor opleidingen gaat het om 1.265 inschrijvingen.

In de specifieke lerarenopleiding, die wordt aangeboden door de hogescholen, universiteiten en CVO's, wordt enkel gefocust op het pedagogisch aspect. Het eerder behaald hoofddiploma, in het hoger of secundair onderwijs of de werkervaring in een praktijkvak, bepaalt in welke vakken men les mag geven. In de referentieperiode 1/4/2015 – 31/3/2016 waren er 9.355 unieke inschrijvingen in de CVO's voor deze opleiding. In de specifieke lerarenopleiding na professioneel gerichte bachelor aan de hogescholen waren er in het academiejaar 2015-2016 17 inschrijvingen met een diplomacontract; in de specifieke lerarenopleiding na master aan de universiteiten 1.689.

2.65 Brussel – kleuteronderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon kleuteronderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en naar Gemeenschap, van het schooljaar 2001-2002 tot 2015-2016.

Bron: ETNIC, O&V.

2.63 Brussel – Nederlandstalig onderwijs

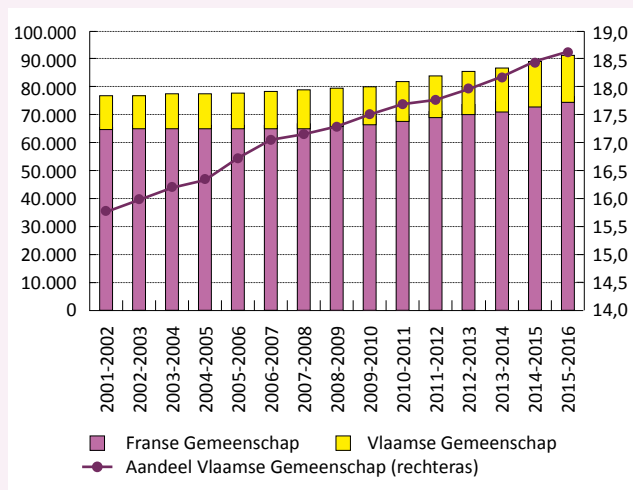
Aantal leerlingen in het Nederlandstalig gewoon onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en taal, in het schooljaar 2015-2016 (aantal leerlingen op 1 februari 2016).

	% homogeen Nederlandstalig	% taalgemengd	% homogeen Franstalig	% homogeen anderstalig
Kleuteronderwijs	6,6	40,0	33,6	19,8
Lager onderwijs	8,2	39,5	32,1	20,2
Secundair onderwijs	16,3	34,3	28,2	21,2

Aan alle kinderen (of aan hun ouders) in het gewoon onderwijs, gefinancierd of gesubsidieerd door de Vlaamse Overheid, wordt bij eerste instap voorgesteld welke taal zij meestal spreken met de vader, de moeder, de broers/zussen en de vrienden. Er is de keuze tussen 'Nederlands', 'Frans', 'Andere taal', 'Ik kan hierop niet antwoorden (geen contact/overleden)'. Bovenstaande tabel is enkel gebaseerd op de antwoorden die gegeven zijn bij de interactietalen met de ouders.
Bron: O&V.

2.66 Brussel – lager onderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon lager onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en naar Gemeenschap, van het schooljaar 2001-2002 tot 2015-2016.

Bron: ETNIC, O&V.

2.64 Brussel – gewoon onderwijs

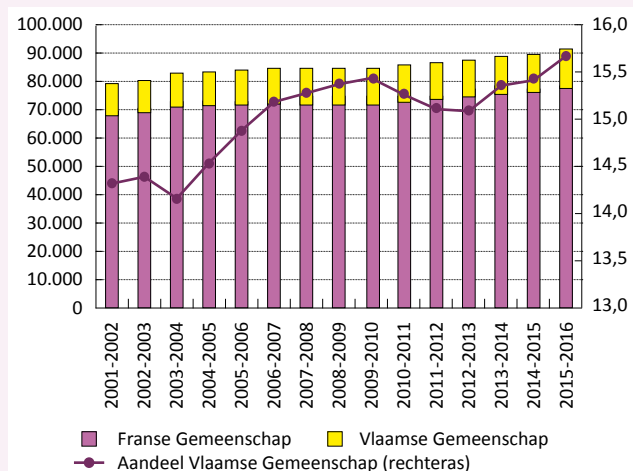
Aantal leerlingen in het gewoon onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en Gemeenschap, totaal, naar geslacht, in het schooljaar 2015-2016.

	Franse Gemeenschap			Vlaamse Gemeenschap			Brussels Gewest
	Totaal	% jongens	% meisjes	Totaal	% jongens	% meisjes	
Kleuteronderwijs	46.489	51,0	49,0	12.696	51,2	48,8	59.185
Lager onderwijs	74.409	50,7	49,3	17.036	49,5	50,5	91.445
Secundair onderwijs	77.115	50,1	49,9	14.323	47,5	52,5	91.438

Bron: ETNIC, O&V.

2.67 Brussel – secundair onderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon secundair onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en naar Gemeenschap, van het schooljaar 2001-2002 tot 2015-2016.

Bron: ETNIC, O&V.

2.68 Vlaamse Rand

Aantal leerlingen in de Vlaamse Rand, naar onderwijsniveau en naar geslacht, in het schooljaar 2015-2016.

	Jongens	Meisjes	Totaal
Nederlandstalig onderwijs			
Gewoon kleuteronderwijs	7.412	6.944	14.356
Gewoon lager onderwijs	11.156	10.970	22.126
Buitengewoon lager onderwijs	328	211	539
Voltijds gewoon secundair onderwijs	8.692	7.973	16.665
Buitengewoon secundair onderwijs	76	56	132
Totaal Nederlandstalig	27.664	26.154	53.818
Franstalig onderwijs (1)			
Gewoon kleuteronderwijs	580	574	1.154
Gewoon lager onderwijs	854	885	1.739
Totaal Franstalig	1.434	1.459	2.893
Totaal	29.098	27.613	56.711

(1) Franstalig onderwijs = Franstalige scholen en Franstalige afdelingen van Nederlandstalige scholen die onder de bevoegdheid van de Vlaamse overheid ressorteren in de faciliteitengemeenten van de Vlaamse Rand.

De leerlingen zijn geteld in de fusiegemeente waar de hoofdzetel (administratieve zetel) van de school gevestigd is. Om dubbelstellingen te vermijden zijn de leerlingen in het buitengewoon onderwijs van het type 5 niet inbegrepen in de data.

Bron: O&V.

Onderwijsinstellingen versterken

Leerlingen Brussel en Rand

In het **Brusselse Hoofdstedelijke Gewest** bieden zowel de Franse Gemeenschap als de Vlaamse Gemeenschap onderwijs aan. In het gewoon kleuter-, lager en secundair onderwijs vinden we in het schooljaar 2015-2016 in totaal 242.068 leerlingen. Daarvan zit 18,2% in een school van de Vlaamse Gemeenschap. Het aandeel van de Vlaamse Gemeenschap vertoont belangrijke verschillen naargelang het onderwijsniveau:

- 21,5% in het gewoon kleuteronderwijs;
- 18,6% in het gewoon lager onderwijs;
- 15,7% in het gewoon secundair onderwijs.

Aan alle kinderen (of aan hun ouders) in het gewoon onderwijs, gefinancierd of gesubsidieerd door de Vlaamse Overheid, wordt bij eerste instap voorgelegd welke taal zij meestal spreken met de vader, de moeder, de broers/zussen en de vrienden. Er is de keuze tussen 'Nederlands', 'Frans', 'Andere taal', 'Ik kan hierop niet antwoorden (geen contact/overleden)'. De cijfers 2015-2016 zijn enkel gebaseerd op de antwoorden die gegeven zijn bij de interactietalen met de ouders.

Tot in 2014-2015 werd de indicator gebruikt van bij de Vlaamse Gemeenschapscommissie, waarbij de vraag gesteld werd aan de personeelsleden van de school welke taal de kinderen spreken met hun ouders. Er lijkt ten opzichte van 2014-2015 een stijging te zijn van de categorie 'taalgemengd', maar dit kan dus een gevolg zijn van de andere manier van bevraging. De stelling vanuit de voorbije jaren dat de leerlingen die opgroeien in een homogeen Nederlandstalig gezin een minderheid vormen binnen de Brusselse scholen blijft wel duidelijk overeind.

Werk maken van het masterplan scholenbouw

Schoolinfrastructuur

In 2016 zijn er 247 miljoen euro subsidies toegekend voor scholenbouwprojecten in het gesubsidieerd onderwijs. Hiervan gaat 115 miljoen euro naar grote bouwprojecten, met name de dossiers op de wachtlijst. De andere 132 miljoen euro gaat naar kleinere verbouwings- en renovatiewerken met het oog op de renovatie van het bestaande verouderde schoolpatrimonium. Voor de dossiers die voortvloeien uit uitzonderingsprocedures, zoals werken ten gevolge van overmacht en zeer dringende ingrepen, is er 79 miljoen euro vrijgemaakt. Tenslotte gaat 53 miljoen euro naar dossiers voor eerder kleine bouwwerken (via de verkorte procedure).

De Vlaamse overheid is de voorbije jaren op zoek gegaan naar een alternatieve manier om de lange wachtlijst in scholenbouw in te korten. De inhaalbeweging voor schoolinfrastructuur werd zo in het leven geroepen en per decreet vastgelegd. Na een openbare procedure heeft de overheid een private partner aangeduid die instaat voor het ontwerp, de bouw, het onderhoud en de financiering van de scholen. Deze private partner is een samenwerking tussen AG Real Estate en BNP Paribas Fortis. De publieke en private partner vormen samen de DBFM-vennootschap, genaamd "**DBFM Scholen van Morgen nv**". Deze is verantwoordelijk voor de concrete uitwerking van het programma.

Het DBFM-programma Scholen van Morgen bestaat uit 182 scholenbouwprojecten, goed voor meer dan 200 nieuwe of gerenoveerde schoolgebouwen. Momenteel zijn er 133 projecten volledig opgeleverd, bevinden 27 projecten zich in de

bouwfase, 5 projecten in aanbestedingsfase en 17 projecten in ontwerpfase.

Na realisatie kunnen de inrichtende machten de gebouwen inzetten voor hun pedagogisch project. De DBFM-vennootschap staat ook in voor het onderhoud van de gerealiseerde schoolinfrastructuur gedurende 30 jaar. Tijdens deze periode betalen de inrichtende machten een beschikbaarheidsvergoeding. Na 30 jaar wordt de gerealiseerde infrastructuur aan de inrichtende machten overgedragen.

Eind 2016 lanceerde minister van Onderwijs Hilde Crevits ook een projectoproep voor huursubsidies naar de scholen om hun capaciteit uit te breiden of hun gebouwen te vernieuwen. Vandaag hebben 35 scholen groen licht gekregen. Dit komt op termijn overeen met een jaarlijkse huursubsidie voor meer dan 2.920.000 euro. Het gaat om gebouwen (bestaande of nog nieuw te bouwen) die voorheen nog geen enkele onderwijsbestemming hadden. De projecten zullen ruim 9.500 leerlingen ten goede komen en meer dan 2.000 bijkomende plaatsen in de klas creëren. Zo wordt de modernisering van het bestaande schoolpatrimonium versneld én wordt er extra schoolcapaciteit gecreëerd.

2.69 DBFM

Aantal geschatte op te starten en geleverde DBFM-bouwwerken, toestand 30/05/2017, in aantallen.

	Aantal bouwwerken
Per 31/12/2013	2
Per 31/12/2014	45
Per 31/12/2015	123
Per 31/12/2016	46
Per 31/12/2017	11
Per 31/12/2018	7
Per 31/12/2019	2
Per 31/12/2020	18
Per 31/12/2021	3
Per 31/12/2022	0

	Aantal opleveringen
2014	1
2015	24
2016	101
2017	45
2018	10
2019	7
2020	0
2021	15
2022	3

Het aantal opleveringen zijn inclusief faseringen.
Bron: AGIO

DEFINITIES

Leerlingen De leerlingenaantallen hebben betrekking op het aantal ingeschreven leerlingen en studenten op 1 februari 2016. De leerlingen en studenten die ingeschreven zijn in Franstalige afdelingen van Nederlandstalige scholen of in Franstalige scholen onder de bevoegdheid van de Vlaamse overheid worden niet in dit cijfermateriaal opgenomen. In het hoger onderwijs wordt (tenzij anders vermeld) het aantal actieve inschrijvingen weergegevens op 30 september 2015. Eén student kan meerdere inschrijvingen hebben in het hoger onderwijs. In het volwassenenonderwijs wordt het aantal inschrijvingen in opleidingen gestart binnen de referentieperiode geteld. In het deeltijds kunstonderwijs wordt het aantal inschrijvingen van financierbare leerlingen geteld. In beide onderwijsniveaus ligt het aantal inschrijvingen hoger dan het aantal fysieke personen, omdat een leerling voor meerdere cursussen ingeschreven kan zijn. Leerlingen die omwille van een langdurige ziekte les volgen in het buitengewoon onderwijs (de zogenaamde type-5-leerlingen) worden, om dubbelstellingen te vermijden, niet in het cijfermateriaal opgenomen.

Leerling-leerkracht-ratio De leerling-leerkracht-ratio geeft aan hoeveel leerlingen er zijn per bezoldigd onderwijzend personeelslid. Het geeft dus geen beeld van de gemiddelde klasgrootte. Ook het buitengewoon onderwijs werd in het Vlaamse cijfermateriaal geïntegreerd. De omkadering is er groter dan in het gewoon onderwijs. Ook het deeltijds onderwijs en het volwassenenonderwijs zijn in de cijfergegevens vervat. Voor de personeelsgegevens moet erop gewezen worden dat al het onderwijzend personeel (budgettaire fulltime-equivalenten) opgenomen is. Zo zitten er personeelsleden in de cijfers die geen klasleerkracht zijn, bijvoorbeeld taakleerkrachten. Ook personeelsleden die zorgen voor vervangingen van minder dan een jaar werden in de basisgegevens opgenomen. We volgen daarmee de OESO- instructies over de 'coverage' en hun definities over leerkrachten.

Overheidskost per leerling Op internationaal vlak worden de kosten per leerling op basis van het aantal financierbare studenten berekend en uitgedrukt in US-dollar-equivalenten. Uitgaven voor onderwijsinstellingen per student in vergelijking met het bbp per capita worden berekend door de onderwijsuitgaven per student in de nationale munteenheid af te zetten als percentage van het bbp per capita, ook in de nationale munteenheid. In de gevallen waarbij de onderwijsuitgaven en de bbp-data een andere referentieperiode beslaan, worden de onderwijsdata aan de referentieperiode van de bbp-data aangepast. Men maakt daarbij gebruik van de inflatieratio's.

Personeel

Gegevens afkomstig van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming:

In de personeelsstatistieken wordt enkel het personeel geregistreerd dat ofwel rechtstreeks door het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming wordt betaald, ofwel waarvan de lonen ten laste van de werkingsenveloppe van het hoger onderwijs zijn. Het personeel dat geniet van het stelsel 'terbeschikkingstelling voorafgaand aan het rustpensioen' (TBS55+) is dus opgenomen in de statistieken. Het meester-, vak- en dienstpersoneel van het gesubsidieerd onderwijs komt niet aan bod in de statistieken. De gesubsidieerde contractuelen worden ook buiten beschouwing gelaten omdat zij niet volledig door het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming worden betaald. De personeelsgegevens hebben betrekking op de maand januari zoals gekend in juni, tenzij anders aangegeven.

Gegevens afkomstig van de VLIR:

De personeelsgegevens voor het universitair onderwijs zijn afkomstig van de Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR), en hebben betrekking op 1 februari 2015.

Salariëring van leerkrachten

Deze indicator geeft een beeld van de salarissen van leerkrachten in het onderwijs. De gegevens zijn afkomstig uit de OESO- databank. De salarissen zijn aangepast volgens de 'Purchasing Power Parity' (PPP), zodat vergelijkingen tussen de landen verantwoord zijn. Deze PPP-index wordt jaarlijks door de OESO samengesteld en is een coëfficiënt die per land de koopkracht weergeeft. Er wordt een onderscheid tussen het aanvangs-, het midden carrière- en het maximumsalaris van leerkrachten gemaakt. Het aanvangssalaris is het brutosalaris per jaar voor een voltijds aangestelde leerkracht in het begin van zijn/haar loopbaan met het minimum opleidingsniveau dat vereist is om volledig gekwalificeerd te zijn. Het midden carrière salaris verwijst naar het brutosalaris per jaar na 15 jaar loopbaan voor een voltijds aangestelde leerkracht met het minimum opleidingsniveau dat vereist is om volledig gekwalificeerd te zijn. Hetzelfde geldt voor het maximumsalaris, met dit verschil dat de berekening gebeurt op basis van 27 jaar dienstanciënniteit voor leerkrachten in het kleuter-, lager en in de 1ste graad secundair onderwijs en 25 jaar loopbaan voor geaggregeerden in het secundair onderwijs - groep 2. De term 'brutosalaris' verwijst naar de geïndexeerde bruto jaarwedde, verhoogd met de eindejaarstoelage en het vakantiegeld. Het brutojaarsalaris wordt berekend uitgaande van het salaris van de maand januari. Dit wordt getransponeerd tot een volledig jaarsalaris. Voor het 'hoger technisch en beroepssecundair onderwijs' – wat overeenkomt met de 2de en 3de graad

VOOR MEER INFORMATIE

secundair onderwijs BSO/KSO/TSO – zijn er geen cijfergegevens in de internationale dataverzameling geïntegreerd. In dit soort onderwijs komen te veel verschillende salarisschalen voor om zinvolle gemiddelden te berekenen. Dat is ook in het buitenland het geval, waardoor de OESO besliste om hiervoor geen indicator te berekenen.

Schoolse vertraging Schoolse vertraging wordt berekend op basis van een vergelijking tussen het leerjaar waarin de leerling is ingeschreven en het leerjaar waarin de leerling op grond van zijn geboortjaar en bij normale studievordering ingeschreven zou moeten zijn. Het is niet noodzakelijk een gevolg van zittenblijven, maar kan ook veroorzaakt worden door bijvoorbeeld verlate instap in het lager onderwijs, ziekte, ... Door atypische studieovergangen kan een leerling schoolse vertraging oplopen die niet blijkt uit deze indicator (bijvoorbeeld overgang van 5de leerjaar lager onderwijs naar 1B secundair onderwijs op basis van het leeftijds criterium). Scholen die lager onderwijs inrichten volgens een specifieke pedagogische methode registreren leerlingen niet altijd per leerjaar. In het verleden vertekende dit de cijfers licht. Vanaf het schooljaar 2007-2008 worden de leerlingen uit het methodeonderwijs niet in rekening gebracht in de analyses.

Vroegtijdige schoolverlater (SSL/Departement O&V) Deze indicator werd door het Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen (SSL) ontwikkeld en berekend. Recent werd de indicator door het Departement Onderwijs & Vorming herzien en geactualiseerd. Het betreft jongeren die niet meer leerplichtig zijn en die het Vlaamse secundair onderwijs verlaten zonder voldoende kwalificatie. De percentages worden jaarlijks berekend op de gehele cohorte van vroegtijdige schoolverlaters en de jongeren die zich wel kwalificeren.

Publicaties en websites

Crevits, H. (2014). *Beleidsnota onderwijs 2014-2019*, p. 24. Geraadpleegd op 24 juni 2016 via <https://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/beleidsnota-2014-2019-onderwijs>

Departement Onderwijs & Vorming:

Rapporten omtrent kleuterparticipatie:

Rapport 'Literatuuronderzoek' van het Departement Onderwijs & Vorming, april 2015; *Rapport 'Kleuterparticipatie – inventaris van acties'*, Departement Onderwijs & Vorming, juli 2015; *Rapport 'Kleuterparticipatie: inschrijvingen en aanwezigheden – kwantitatief' van het Departement Onderwijs & Vorming*, juni 2015; *Rapport 'Kleuterparticipatie – kwalitatief onderzoek' van het Departement Onderwijs & Vorming*, maart 2016

<https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/elke-dag-kleuteronderwijs-telt>

<http://www.onderwijs.vlaanderen.be/nl/hoge-kleuterparticipatie-maar-extra-maatregelen-nodig>

Statistisch Jaarboek van het Vlaams Onderwijs – Schooljaar 2015-2016. Brussel

OECD (2016), *Education at a Glance 2016 OECD Indicators*. Parijs.

Vlaamse Regering (2013). *Masterplan hervorming secundair onderwijs*, p. 8-9. Geraadpleegd op 24 juni 2016 via <https://www.vlaamsparlement.be/dossiers/hervorming-van-het-secundair-onderwijs>

Screening curriculum: <http://www.ond.vlaanderen.be/curriculum/secundair-onderwijs/screening.htm>

Departement Onderwijs & Vorming: *Onderwijsstatistieken* - <http://onderwijs.vlaanderen.be/node/2567>

ETNIC: www.statistiques.cfwb.be

Organisatie voor Economische Samenwerking & Ontwikkeling: www.oecd.org

PISA: https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/programme-for-international-student-assessment-pisa#Resultaten_PISA_2015

TIMSS: <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/trends-in-international-mathematics-and-science-study-timss>

Vlaamse Gemeenschapscommissie: www.vgc.be

Vlaamse Interuniversitaire Raad: www.vlir.be

WERK EN SOCIALE ECONOMIE

2.2

BLIKVANGERS

- Net als tijdens de voorgaande jaren blijft de totale werkzaamheidsgraad ook in 2016 stabiel op 72%. De mannelijke werkzaamheid nam in het meest recente jaar wel toe en ook bij de 50- en 55-plussers is dat het geval (figuren 2.72 en 2.73). Bij de jongeren en bij de meeste kansengroepen (vrouwen, personen afkomstig van buiten de EU en personen met een arbeidshandicap) daalt de werkzaamheidsgraad.
- In 2016 heeft 51% van de werknemers een werkbare job. Daarmee is de tussen 2004 en 2013 geboekte vooruitgang volledig verloren gegaan. Na een duidelijke toename tussen 2007 en 2013 is er in 2016 een stagnering van de werkbaarheidsgraad bij zelfstandige ondernemers. Net zoals bij de loontrekkenden is werkstress ook bij zelfstandigen het belangrijkste knelpunt om te komen tot meer werkbaar werk (figuren 2.81 en 2.82).
- Voor het eerst in 4 jaar was er in 2016 weer sprake van een daling van de werkloosheid. Het aantal niet-werkende werkzoekenden verminderde in 2016 met 3,5%. Ondanks de globale werkloosheidsdaling kunnen bepaalde groepen werkzoekenden (nog) niet of in mindere mate van het herstel genieten. Zo groeit het aantal werkzoekenden afkomstig van buiten de EU28- of EVA-landen nog verder aan en ook de groep werkzoekenden met een arbeidshandicap neemt toe (figuren 2.88 en 2.89).
- Eind 2015 stelden de verschillende werkvormen van de sociale economie in totaal 26.334 doelgroepwerknemers te werk. Dat komt overeen met 1% van de totale werkende bevolking tussen 20 en 64 jaar. Ten opzichte van 2014 blijft de totale tewerkstelling in de sociale economie min of meer stabiel. (figuur 2.101).

Dit hoofdstuk start met een schets van de huidige toestand op de Vlaamse arbeidsmarkt. Om een accurater beeld te krijgen van de staat van de arbeidsmarkt en de voornaamste uitdagingen voor het beleid, komen in eerste instantie de bevolking op arbeidsleeftijd, de werkenden en de werkzoekenden aan bod. Daarna wordt ingegaan op de aansluitingsproblemen tussen vraag en aanbod.

De Vlaamse Regering heeft een aantal lange termijn doelstellingen bepaald in het Pact 2020 en in het regeerakkoord 2014-2019. Bedoeling is om in te zetten op de versterking van competenties en de ondersteuning van loopbanen en de activering van werkzoekenden. De Vlaamse Regering wil ook werk maken van een versterkte sociale economie. In het tweede deel van dit hoofdstuk komen enkele beleidsmaatregelen en -programma's aan bod die werden opgezet om deze doelstellingen mee te verwezenlijken.

Situatie Vlaamse arbeidsmarkt

Hier volgt een overzicht van de ruime omgeving waarin de Vlaamse arbeidsmarkt en het arbeidsmarktbeleid zijn ingebed. Vooreerst worden de bevolking op arbeidsleeftijd en een aantal onderliggende componenten besproken. Nadien wordt dieper ingegaan op de werkenden, de werklozen en de aansluitingsproblemen tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt.

Bevolking op arbeidsleeftijd

De Vlaamse demografische afhankelijkheidsratio, die de verhouding weergeeft tussen het aantal personen buiten arbeidsleeftijd (jongeren tot en met 19 jaar en de ouderen vanaf 65 jaar) en het aantal personen op arbeidsleeftijd (20-64 jaar), groeit gestaag aan. In 2000 waren er voor elke 100 Vlamingen op arbeidsleeftijd 66 buiten deze arbeidsleeftijd. Volgens de prognoses zullen er anno 2030 in het Vlaamse Gewest 85 afhankelijke inwoners zijn per 100 20-64-jarigen. In 2060 zou deze ratio op 93 komen. Het Waalse Gewest krijgt na een lichte afname tot in 2011 ook te maken met een toenemende ratio, al is de stijging minder uitgesproken dan in Vlaanderen. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest kent eveneens een beduidend lagere en minder groeiende demografische afhankelijkheidsratio.

De bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar) kan volgens de internationaal geldende definitie van de International Labour Organization (ILO) naar socio-economische positie in 3 grote categorieën ingedeeld worden: de werkenden, de werklozen of werkzoekenden en de niet-beroepsactieven. Voor Vlaanderen komen we in 2016 aan 72,0% werkenden, 3,5% werklozen

en 24,4% niet-beroepsactieven. De eerste 2 vormen samen de **beroepsbevolking**.

Het aantal **werkende** 20-64-jarigen groeit lichtjes aan op jaarbasis in 2016. In vergelijking met 2006 zijn er ruim 6% meer mensen aan het werk. Het aantal mannelijke werkenden (53%) heeft nog steeds een overwicht op de vrouwen (47%). Ook in de overige Belgische gewesten is dat het geval.

In 2016 daalt het aantal **(ILO-)werklozen** met 8% in vergelijking met het jaar voordien. Er zijn nog wel ongeveer 4% werklozen meer ten opzichte van 10 jaar geleden. Anno 2016 zijn er nog altijd meer mannelijke dan vrouwelijke werkzoekenden; in 2006 was het net andersom.

Het aantal **niet-beroepsactieven** kent in 2016 een lichte stijging ten aanzien van 2015. Een decennium terug waren ze met bijna 2% minder. Vrouwen blijven in deze groep sterk in de meerderheid. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is dat zelfs nog iets nadrukkelijker het geval dan in de andere gewesten.

Werkenden

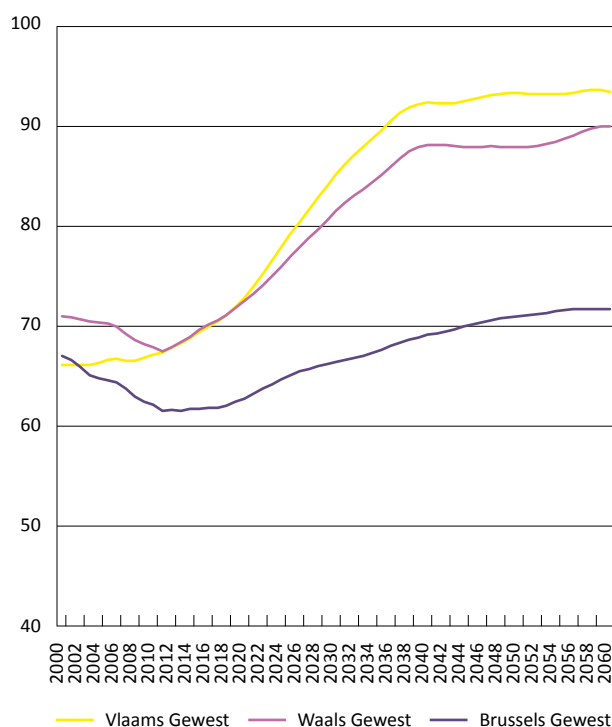
In wat volgt komt eerst de werkzaamheidsgraad, zowel globaal als naar verschillende achtergrondkenmerken, aan bod. Nadien wordt er ingegaan op verscheidene arbeidsregimes en wordt er gekeken naar de werkenden per sector en naar statuut. Tot slot wordt aandacht besteed aan werkbaar werk.

Werkzaamheidsgraad

Vlaanderen wil met de arbeidsmarkt tegen 2020 een stuk verder staan dan vandaag. Een reeks doelstellingen, opgesteld in het kader van het Pact 2020 en de Europa 2020-strategie, geven deze ambitie vorm. De kerndoelstelling is het bereiken van een **werkzaamheidsgraad** van ruim 76% bij de Vlaamse 20-64-jarigen tegen 2020. Op die manier levert het Vlaamse Gewest een bijdrage aan de Europese strategie om voor de ganse EU een werkzaamheidsgraad van 75% te realiseren. Om de globale werkzaamheid op te krikken, moet de werkzaamheidsgraad van bijna alle bevolkingsgroepen omhoog.

2.70 Demografische afhankelijkheidsratio

Evolutie/vooruitzichten van het aantal personen buiten arbeidsleeftijd per 100 personen op arbeidsleeftijd (20-64 jaar), naar gewest, van 2000 tot 2060.*

* Op basis van bevolkingswaarnemingen 2000-2016 en bevolkingsvooruitzichten 2017-2060.

Bron: ADS, FPB, bewerking SVR.

Sinds de financieel-economische crisis van 2008-2009 blijft de Vlaamse werkzaamheidsgraad hangen rond 72%. Anno 2016 zijn er net 72 op 100 Vlamingen op beroepsactieve leeftijd (20-64 jaar) aan het werk. Daarmee scoort Vlaanderen beter dan de andere 2 gewesten en het Belgische gemiddelde.

2.71 Bevolking op arbeidsleeftijd

Bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar) naar socio-economische positie, in 2016, naar geslacht en gewest, jaargemiddelde, in aantal en in %.

	Vlaams Gewest	Waals Gewest	Brussels Gewest	België
Werkenden (aantal)	2.746.000	1.324.000	437.600	4.507.500
Man (%)	53,4	53,6	54,3	53,6
Vrouw (%)	46,6	46,4	45,7	46,4
Werkzoekenden (aantal)	134.400	153.700	88.100	376.200
Man (%)	54,9	54,7	57,2	55,4
Vrouw (%)	45,1	45,3	42,8	44,6
Niet-beroepsactieven (aantal)	931.800	638.400	206.500	1.776.700
Man (%)	40,9	40,9	36,7	40,4
Vrouw (%)	59,1	59,1	63,3	59,6
Totaal bevolking op arbeidsleeftijd (aantal)	3.812.100	2.116.100	732.200	6.660.400
Man (%)	50,4	49,9	49,7	50,1
Vrouw (%)	49,6	50,1	50,3	49,9

Bron: ADS EAK, bewerking SVR.

2.72 Werkzaamheidsgraad globaal

Evolutie van de werkzaamheidsgraad (20-64 jaar), van 2008 tot 2016, naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau, nationaliteit*, geboorteland* en arbeidshandicap**, jaargemiddelde, in %.

	Vlaams Gewest									Waals Gewest	Brussels Gewest	België	EU28
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016	2016	2016	2016
Totaal (20-64 jaar)	72,3	71,5	72,1	71,8	71,5	71,9	71,9	71,9	72,0	62,6	59,8	67,7	71,0
Mannen	78,3	77,2	77,4	77,0	76,7	76,8	76,2	75,6	76,3	67,3	65,3	72,3	76,8
Vrouwen	66,1	65,7	66,7	66,4	66,2	66,9	67,6	68,2	67,7	57,9	54,3	63,0	65,3
20-24 jaar	56,1	49,6	50,8	50,0	48,6	48,1	46,1	47,7	46,1	31,7	24,7	38,9	50,7
25-49 jaar	87,9	86,8	86,8	86,4	85,9	85,7	85,8	85,2	85,2	74,8	67,4	79,7	78,9
50-64 jaar	49,1	50,9	53,1	53,6	54,6	56,5	57,5	58,1	59,1	52,5	54,9	56,6	63,4
55-64 jaar	34,3	35,8	38,2	38,9	40,5	42,9	44,3	45,6	46,7	42,8	47,0	45,4	55,3
Laaggeschoold	53,4	52,6	53,3	52,0	51,7	52,0	51,8	50,6	50,4	40,7	39,8	45,6	53,6
Middengeschoold	74,8	73,2	74,1	74,0	72,9	73,4	72,0	72,3	72,3	62,6	53,8	67,7	71,6
Hooggeschoold	85,0	84,2	84,1	83,8	83,9	83,2	84,4	84,1	84,1	80,1	77,9	82,2	83,4
Belgen	72,8	72,2	72,9	72,7	72,4	72,7	72,9	72,7	73,1	63,7	59,6	69,0	71,7
EU-burger (exclusief Belgen)	71,5	68,0	70,1	68,5	70,3	69,3	70,3	72,0	70,4	61,0	71,4	67,8	74,7
Niet-EU-burger	47,2	46,9	44,4	46,3	42,7	46,4	44,6	48,7	46,0	36,7	40,1	41,8	56,6
Geboren in België	73,3	72,9	73,5	73,3	73,3	73,4	73,6	73,6	74,0	64,5	63,7	70,2	71,8
Geboren in ander land EU	68,4	67,0	68,6	69,0	69,0	70,0	70,0	70,6	71,4	59,6	73,6	68,3	72,6
Geboren buiten EU	56,3	53,4	53,4	53,0	51,8	54,9	53,3	53,7	53,0	46,9	45,5	49,1	61,2
Personen met arbeidshandicap	-	37,5	33,5	38,6	38,7	40,4	42,7	43,1	41,0	33,5	32,6	37,6	-
Personen zonder arbeidshandicap	-	75,7	76,8	76,8	76,7	76,8	76,7	76,9	77,4	68,6	64,4	73,2	-

* Vanaf 2013 EU28, voordien EU27.

** Personen met hinder in dagelijkse bezigheden door langdurige handicap of ziekte.

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt Werk/Departement WSE.

In vergelijking met het EU28-gemiddelde (71%) houdt Vlaanderen voorlopig stand, maar de laatste 3 jaar lijkt wel een Europese inhaalbeweging ingezet. Een aantal landen zoals Duitsland, Zweden, Tsjechië, Ierland en de Baltische staten bereiken in 2016 elk de nationale doelstelling die ze tegen 2020 naar voren hebben geschoven. Vlaanderen is nog 4 procentpunten verwijderd van de 76%-doelstelling tegen 2020. Een aantal specifieke groepen (vrouwen, ouderen, laaggeschoolden, personen afkomstig van buiten de EU en personen met een handicap) blijven ondervertegenwoordigd op de arbeidsmarkt. Vandaar dat Vlaanderen bijkomende doelstellingen tegen 2020 geformuleerd heeft met het oog op de activering van een aantal van deze kwetsbare groepen.

In het Vlaamse Gewest hebben in 2016 ongeveer 68% van de vrouwen en 76% van de mannen een betaalde baan. Daarmee zijn de vrouwen nog een eind verwijderd van de 75%-werkzaamheidsdoelstelling die Vlaanderen nastreeft in het kader van de Europa 2020-strategie. Terwijl de arbeidsdeelname van de mannen de laatste jaren licht daalde, nam de werkzaamheidsgraad bij de vrouwen iets toe. Het verschil in werkzaamheid tussen mannen en vrouwen verminderde hierdoor van 12 procentpunten in 2008 tot bijna 9 procentpunten in 2016.

De Vlaamse arbeidsmarkt wordt nog steeds gekarakteriseerd door een zogenaamd 'citroenmodel' met een erg hoge arbeids-

2.73 Werkzaamheidsgraad ouderen

Evolutie van de werkzaamheidsgraad (50-64 jaar), van 2008 tot 2016, naar leeftijdsklassen, jaargemiddelde, in %.

		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
50-54 jaar	Mannen	85,1	85,5	87,5	87,0	86,3	87,4	86,1	84,2	87,2
	Vrouwen	63,7	67,8	69,4	70,1	70,6	71,9	74,3	75,1	74,5
	Totaal	74,5	76,8	78,6	78,7	78,5	79,7	80,3	79,7	81,0
55-59 jaar	Mannen	62,4	61,7	65,7	66,7	66,8	68,9	70,3	69,7	72,1
	Vrouwen	40,0	42,6	45,3	48,0	51,0	55,4	56,5	60,1	60,7
	Totaal	51,3	52,2	55,6	57,4	59,0	62,2	17,3	64,9	66,4
60-64 jaar	Mannen	21,8	23,3	25,3	23,6	24,1	25,8	27,2	27,4	28,7
	Vrouwen	9,7	12,4	13,2	13,2	15,5	16,3	17,3	19,5	19,9
	Totaal	15,7	17,9	19,2	18,4	19,8	21,1	22,3	23,4	24,3

Bron: ADS EAK, bewerking SVR.

deelname in de middelste leeftijdsgroep, een late intrede bij het begin van de loopbaan en een sterk vervroegde uittrede aan het einde van de loopbaan. De grote kloof tussen de werkzaamheid van de mensen jonger en ouder dan 50 jaar is de voorbije jaren wel steeds kleiner geworden, maar blijft anno 2016 met 20 procentpunten toch nog beduidend. De jongerenwerkzaamheid (20-24 jaar) is tussen 2008 en 2016 behoorlijk gedaald van 56% naar 46%. Steeds meer jongeren studeren verder.

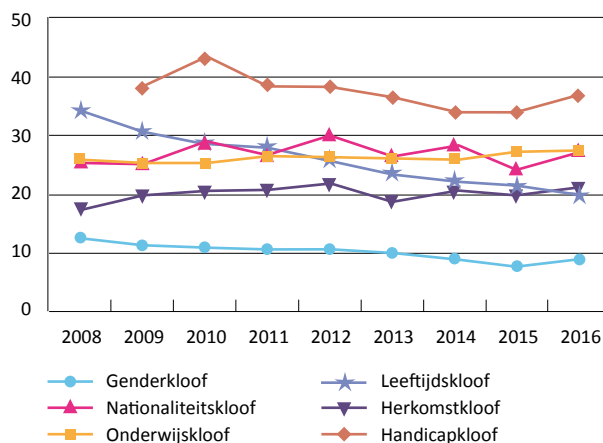
De lage werkzaamheid bij ouderen blijft één van de belangrijkste pijnpunten op de Vlaamse arbeidsmarkt. Om dit aan te pakken wil Vlaanderen tegen 2020 respectievelijk 60% en 50% van de 50-plussers en 55-plussers aan het werk. De 50- en 55-plussers zijn de laatste jaren steeds vaker aan het werk. Ze hebben de afgelopen jaren substantiële vooruitgang geboekt. Er zijn in 2016 59% van de 50-plussers aan de slag; dat is 1 procentpunt meer dan in 2015. Bij de 55-plussers ligt de arbeidsdeelname lager met 47%; ook dat is 1 procentpunt meer dan het jaar voordien. De afgesproken werkzaamheidsdoelstellingen tegen 2020 komen zo weer een stapje dichterbij.

De werkzaamheidsgraad van de Vlaamse laaggeschoolden blijft veel lager dan die van de midden- en hooggeschoolden. Anno 2016 is slechts iets meer dan de helft van de laaggeschoolden op arbeidsleeftijd aan het werk. Het verschil in werkzaamheid tussen laag- en hoger geschoolden komt dan op 28 procentpunten en is de laatste jaren nog beperkt toegenomen.

De werkzaamheidsgraad van personen met een niet-EU-nationaliteit kent tussen 2008 en 2016 een schommelend verloop. Omdat een groot deel van de bevolking afkomstig van buiten de EU ondertussen de Belgische nationaliteit verworven heeft, is het accurater om deze groep niet op basis van nationaliteit maar op basis van geboorteland af te bakenen. Het niveau van de werkzaamheid van de personen geboren buiten de EU

2.74 Werkzaamheidskloven

Evolutie van het verschil in de werkzaamheidsgraad* tussen mannen en vrouwen, tussen 20-49-jarigen en 50-64-jarigen, tussen Belgen en niet-EU-burgers** (nationaliteitskloof), tussen personen geboren in België en geboren buiten de EU** (herkomstkloof), tussen personen zonder handicap en personen met handicap, en tussen midden/hooggeschoolden en laaggeschoolden, van 2008 tot 2016, in procentpunten.

* Het gaat telkens om alle 20-64-jarigen.

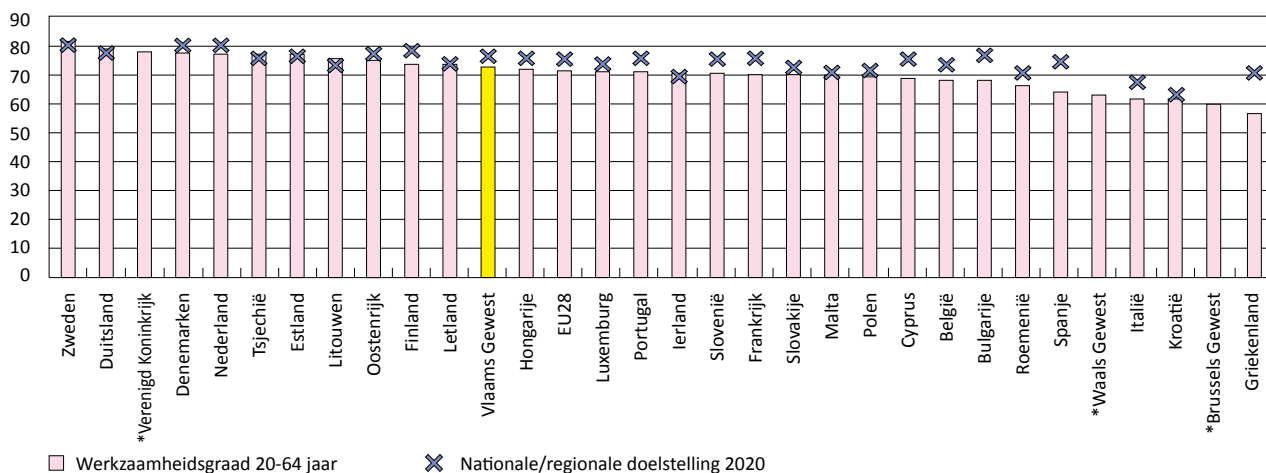
** Vanaf 2013 EU28, voordien EU27.

Bron: ADS EAK, bewerking Steunpunt Werk/Departement WSE.

is sinds 2008 voortdurend afgenomen, met uitzondering van 2013 en 2015 (+0,4 procentpunten), en bedraagt in 2016 53%. Het verschil met de werkzaamheid van personen geboren in België blijft groot (21 procentpunten in 2016) en ook de afstand tot de 64%-werkzaamheidsdoelstelling tegen 2020 voor personen geboren buiten de EU is nog beduidend.

2.75 Werkzaamheidsgraad internationaal

Werkzaamheidsgraad (20-64 jaar), met nationale/regionale* streefdoelen 2020, gewesten en EU-landen, in 2016, jaargemiddelde, in %.

* Geen nationale/regionale doelstelling bepaald.

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt Werk/Departement WSE.

2.76 Tijdelijke arbeid

Evolutie van het aandeel tijdelijke arbeid bij loontrekkenden (15-64 jaar), van 2008 tot 2016, naar geslacht en leeftijd, gewesten, België en Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

	Vlaams Gewest									Waals Gewest	Brussels Gewest	België	EU28
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016	2016	2016	2016
Totaal (15-64 jaar)	6,9	6,8	6,7	7,5	6,5	6,6	7,3	7,7	7,9	10,6	12,7	9,1	14,2
Mannen	5,2	5,2	5,3	6,2	5,6	5,8	6,3	7,1	7,0	9,8	12,5	8,3	13,8
Vrouwen	8,9	8,7	8,3	9,0	7,5	7,4	8,4	8,3	8,8	11,5	13,0	10,0	14,7
15-24 jaar	25,2	29,8	27,0	30,7	26,8	27,6	31,1	32,8	34,8	48,4	42,4	39,0	43,8
25-49 jaar	5,4	5,1	5,4	5,9	5,4	5,4	6,1	6,4	6,6	9,6	13,3	8,2	13,1
50-64 jaar	3,8	3,2	3,0	3,6	2,5	2,9	3,1	3,1	3,3	4,0	nb	3,6	6,9

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt Werk/Departement WSE.

Bij personen met een arbeidshandicap wordt op een werkzaamheidsgraad van 43% tegen 2020 gemikt. Dit streefdoel werd behaald in 2015, maar in 2016 is de werkzaamheid bij de bevolking met een arbeidshandicap gedaald tot 41%. Het verschil in arbeidsdeelname tussen personen met een arbeidshandicap en personen zonder handicap vergroot en blijft aanzienlijk (36 procentpunten in 2016).

Arbeidsregime

Een meer flexibele arbeidsmarkt wordt naar voren geschoven als een instrument om het aanpassingsvermogen van werknemers en ondernemingen te bevorderen. Een blik op het gebruik van een aantal vormen van contractuele en temporele flexibiliteit in Vlaanderen geeft een gemengd beeld.

Het aandeel **tijdelijk loontrekkende werkenden** kent in het Vlaamse Gewest de voorbije jaren een schommelend verloop en fluctueert tussen 6,5% en 7,9%. Dat is een stuk lager dan in de overige gewesten en het EU28-gemiddelde van 14,2% in 2016. Het contract voor onbepaalde duur blijkt meer ingeburgerd te zijn in Vlaanderen dan in de rest van Europa. Tijdelijke arbeid ligt bij vrouwen hoger dan bij mannen. In 2016 waren 88 op de 1.000 van de Vlaamse loontrekkende vrouwen met een tijdelijk contract aan de slag, tegenover 70 op de 1.000 loontrekkende mannen. Tijdelijke arbeid is ook sterk leeftijds-

gebonden en is vooral een zaak van jongeren. Dit onderlijnt het belang van tijdelijk werk als intredekanaal op de arbeidsmarkt. Bij Vlaamse jongeren komen tijdelijke arbeidsovereenkomsten relatief meer voor dan bij de totale bevolking op arbeidsleeftijd, maar minder dan bij tal van hun Europese leeftijdsgenoten.

Het aandeel **deeltijds werkenden** is in het Vlaamse Gewest doorheen de jaren overwegend toegenomen en komt in 2016 op 25,4%. Daarmee ligt het aandeel van deeltijdarbeid duidelijk hoger dan het EU28-gemiddelde van 19,5%. Tertiaïsering heeft geleid tot een markt van deeltijdse jobs. Een andere belangrijke factor is de financiële ondersteuning van de vele stelsels van loopbaanonderbreking en tijdskrediet. Deeltijdarbeid is nog steeds in hoge mate een vrouwelijk verschijnsel. In 2016 waren 43,6% van de werkende vrouwen deeltijds aan de slag tegen zo'n 9,5% bij de mannen. De meerderheid van de Vlaamse vrouwen die een deeltijdse baan hebben, geeft aan dit te doen omwille van de combinatie arbeid-gezin.

Er is ook nog de **arbeid volgens een afwijkend uurrooster** (atypische arbeid). Opmerkelijk is dat vrouwen meer op zaterdag en zondag werken dan mannen. Beide vormen van atypisch werk zijn de voorbije jaren overwegend toegenomen. Nachtwerk, avondwerk en ploegenarbeid komen dan weer meer voor bij mannen. Deze drie atypische werkvormen nemen de laatste jaren beperkt af. Vlaamse loontrekkenden zijn

2.77 Deeltijdarbeid

Evolutie van het aandeel deeltijdarbeid bij werkenden (15-64 jaar), van 2008 tot 2016, naar geslacht en leeftijd, gewesten, België en Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

	Vlaams Gewest									Waals Gewest	Brussels Gewest	België	EU28
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016	2016	2016	2016
Totaal (15-64 jaar)	23,2	24,0	24,3	25,5	25,4	24,6	24,1	25,0	25,4	24,4	20,8	24,7	19,5
Mannen	7,1	8,1	8,2	8,9	8,7	8,3	8,1	9,2	9,5	9,1	10,7	9,5	8,8
Vrouwen	42,7	43,1	43,5	45,1	45,2	43,7	42,6	42,9	43,6	42,1	32,8	42,1	31,9
15-24 jaar	16,7	20,6	22,2	23,4	23,1	23,2	24,7	26,6	26,1	34,8	32,6	28,9	32,4
25-49 jaar	21,5	21,6	21,6	22,7	22,1	21,4	21,0	21,3	21,6	22,4	19,8	21,6	17,3
50-64 jaar	31,0	32,3	32,6	33,7	34,9	33,0	31,4	33,3	33,8	27,0	21,5	30,8	20,4

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt Werk/Departement WSE.

2.78 Atypische arbeid

Evolutie van het aandeel loontrekkenden met een atypisch contract (15-64 jaar), van 2008 tot 2015, naar geslacht, gewesten, België en Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

		Vlaams Gewest								Waals Gewest	Brussels Gewest	België	EU28
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015	2015	2015	2015
Nachtarbeid	Mannen	5,9	5,2	5,4	4,9	4,1	4,1	4,1	3,8	4,5	4,4	4,1	8,4
	Vrouwen	2,7	2,5	2,5	2,3	1,8	1,6	1,9	1,9	2,4	1,2	2,0	4,5
	Totaal	4,4	3,9	4,1	3,6	3,0	2,9	3,0	2,9	3,5	2,9	3,1	6,5
Avondwerk	Mannen	13,9	13,9	14,2	12,5	10,7	10,3	10,0	9,9	9,6	13,8	10,1	16,2
	Vrouwen	9,4	9,6	10,0	8,1	7,3	6,8	6,7	7,2	6,8	7,4	7,1	13,7
	Totaal	11,8	11,9	12,2	10,4	9,1	8,6	8,4	8,5	8,3	10,7	8,7	15,0
Zaterdagwerk	Mannen	12,9	12,6	13,5	14,4	14,3	14,3	14,4	14,1	17,4	20,9	15,7	22,5
	Vrouwen	16,6	16,4	16,6	17,6	17,0	18,4	18,9	18,1	19,6	15,9	18,3	23,4
	Totaal	14,6	14,4	15,0	16,9	15,5	16,2	16,5	16,0	18,5	18,5	17,0	22,9
Zondagwerk	Mannen	8,2	7,8	8,0	9,0	8,6	8,7	8,9	8,9	10,1	12,1	9,5	12,9
	Vrouwen	8,9	9,0	9,1	9,6	9,3	10,3	10,8	10,4	10,7	8,1	10,3	13,1
	Totaal	8,5	8,4	8,5	9,3	8,9	9,4	9,8	9,6	10,4	10,2	9,9	13,0
Ploegenarbeid	Mannen	11,7	11,0	11,3	10,8	10,1	10,1	10,2	9,3	7,2	5,1	8,3	19,6
	Vrouwen	6,7	6,8	6,8	6,1	5,7	5,7	5,5	5,0	4,4	3,2	4,7	17,1
	Totaal	9,3	9,0	9,2	8,6	8,0	8,0	7,9	7,2	5,9	4,2	6,5	18,4

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt Werk/Departement WSE.

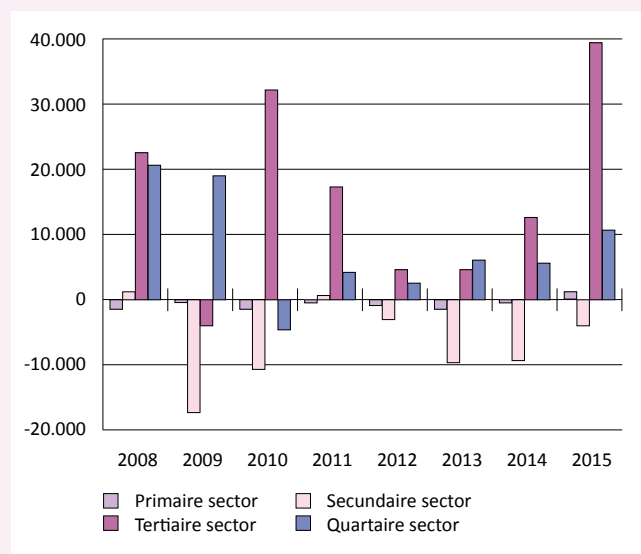
gemiddeld genomen minder in afwijkende arbeidsvormen tewerkgesteld dan hun collega's elders in de Europese Unie. Ook in het Waalse Gewest en het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest is dat het geval.

Werkenden naar sector en statuut

Er zijn volgens de Vlaamse Arbeidsrekening in 2015 bij benadering 2,8 miljoen werkenden in Vlaanderen. Dat zijn er 2% meer dan in 2014. Daarvan zijn er nagenoeg 84% aan de slag als loontrekkende en de resterende 16% werkt als zelfstandige of helper.

2.79 Werkenden naar sector

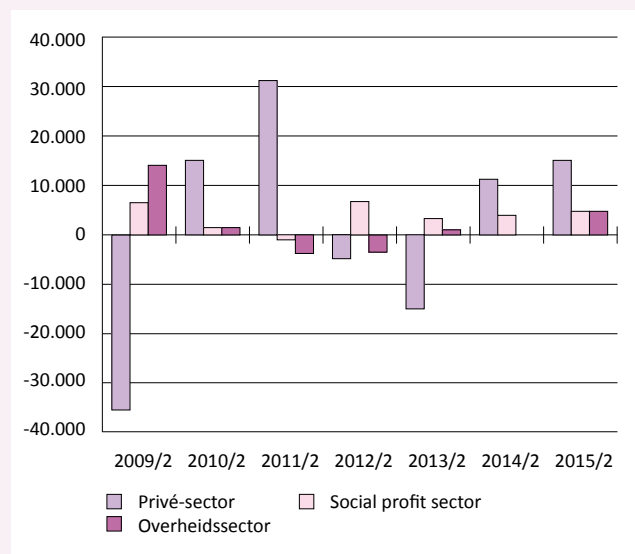
Evolutie van het aantal werkenden (20-64 jaar), van 2008 tot 2015, naar hoofdsector (op basis van NACE-Bel 2008), jaar-op-jaar wijziging, in absolute aantallen.

Bron: Vlaamse Arbeidsrekening, bewerking Steunpunt Werk/Departement WSE.

2.80 Werknemers naar sector

Evolutie van het aantal werknemers werkend in het Vlaamse Gewest, van 2009 tot 2015, op 30 juni, naar sector (op basis van NACE-Bel 2008), jaar-op-jaar wijziging in absolute aantallen.

Bron: RSZ DMFA, bewerking Departement WSE.

2.81 Werkbaarheidsgraad

Evolutie van de werkbaarheidsgraad, van 2004 tot 2016, naar beroepsstatuut en kansengroepen, in %.

	Werknemers					Zelfstandigen			
	2004	2007	2010	2013	2016	2007	2010	2013	2016
Globaal	52,3	54,1	54,3	54,6	51,0	47,7	47,8	51,4	50,7
Vrouwen	51,4	52,6	53,1	52,6	49,7	46,9	47,7	50,3	49,4
50-54-jarigen	47,1	52,2	51,5	53,7	48,2	53,0	53,1	53,9	49,6
55-plussers	58,5	54,6	56,5	55,3	53,2	53,4	52,1	56,3	58,7
Laaggeschoolden	44,6	46,1	47,5	49,1	44,0	43,3	48,4	48,3	47,8
Personen met een arbeidshandicap (erg)	-	19,2	23,9	22,0	21,2	-	-	-	-
Personen met een arbeidshandicap (in zekere mate)	-	36,2	38,1	41,3	36,2	-	-	-	-

Bron: SERV-Stichting Innovatie & Arbeid.

In vergelijking met 2008 zijn er circa 4% meer werkenden in 2015. De tewerkstellingsevolutie kent een verschillend patroon naargelang de hoofdsector. Terwijl het aantal werkenden in de primaire en secundaire sectoren afkalft over de periode 2008-2015, neemt de werkzaamheid verder toe in de dienstensectoren. De verdeling van het aantal werkenden naar hoofdsector toont aan dat Vlaanderen een diensteneconomie is: 47% werkt in de tertiaire sector en 32% in de quataire sector. De industrie en bouw is goed voor 19% van de werkenden en de rest is werkzaam in de landbouw.

In 2015 zijn bijna 2 op de 3 werknemers actief in de privé-sector. Iets minder dan 2 op de 10 werkt in de social profit sector en de rest is aan de slag in de overheidssector. In vergelijking met 2014 zijn er in elk van de sectoren meer loontrekkenden aan het werk.

Werkbaar werk

Om de vroege uitstroom uit de arbeidsmarkt te beperken en werkenden langer actief te houden, is ook aandacht vereist

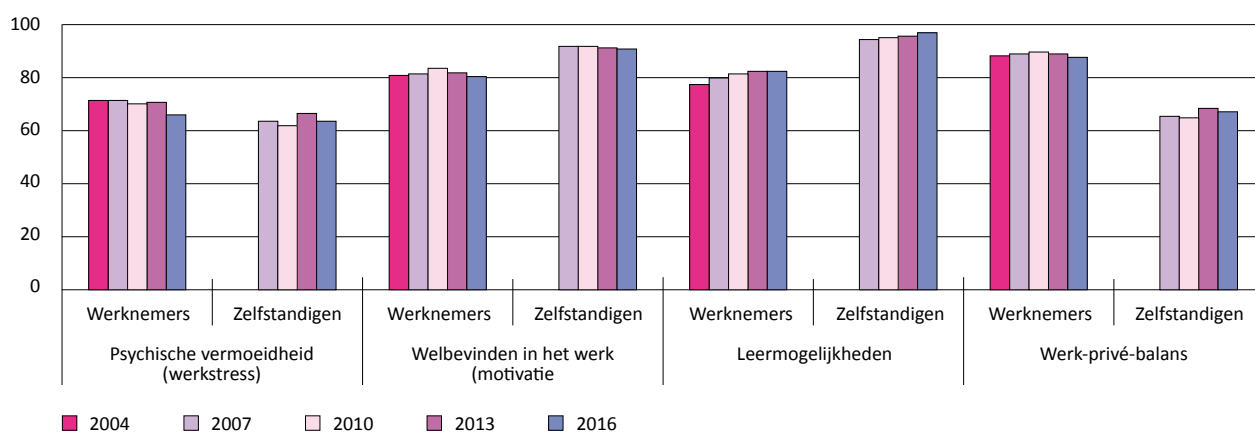
voor een kwaliteitsvolle job of zogenaamd '**werkbaar werk**'. Dit is een job waar men niet overspannen of ziek van wordt, die boeiend en motiverend is, voldoende kansen biedt op blijven/bijleren en voldoende ruimte laat voor gezin en privéleven. Het Pact 2020 voorziet dat de werkbaarheidsgraad, die het aandeel werkenden met een kwaliteitsvolle job weergeeft, bij zowel werknemers als zelfstandige ondernemers jaarlijks gemiddeld met 0,5 procentpunt groeit. De **werkbaarheidsgraad** zou daardoor tegen 2020 moeten uitkomen op minstens 60% voor werknemers en zo dicht mogelijk bij 55% voor zelfstandigen.

Het aandeel van de Vlaamse werknemers met een kwaliteitsvolle job op het vlak van psychische vermoeidheid (werkstress), welbevinden in het werk, leermogelijkheden en werk-privé-balans is gestegen van 52,3% in 2004 naar 54,6% in 2013. In 2016 heeft 51% van de loontrekkenden werkbaar werk. Daarmee gaat de vooruitgang, die tussen 2004 en 2013 behaald werd, volledig verloren en neemt de afstand tot het 60%-streefdoel in 2020 toe.

Werkstress blijft het grootste knelpunt voor de werkbaarheid van loontrekkende jobs. Alleen op vlak van leermogelijkheden

2.82 Werkbaarheidsindicatoren

Evolutie van de werkbaarheidsindicatoren, van 2004 tot 2016, naar beroepsstatuut, % niet-problematisch.

Bron: SERV-Stichting Innovatie & Arbeid.

werd er het voorbije decennium systematisch verbetering geboekt.

Net als in de voorgaande jaren wijkt de werkbaarheidsgraad voor vrouwen en sommige kansengroepen ook in 2016 in meerdere of mindere mate af van de globale werkbaarheid bij de werknemers. Zowel voor de vrouwen als voor de laaggeschoolde loontrekkenden, de personen met een handicap en de 50-54-jarigen ligt de werkbaarheidsgraad lager dan het algemeen gemiddelde. Enkel bij de 55-plussers is dat net andersom.

Tussen 2007 en 2013 steeg de werkbaarheidsgraad bij de zelfstandige ondernemers van 47,7% naar 51,4%. Anno 2016 zijn er 50,7% werkbare jobs bij zelfstandigen, waarmee de afstand tot de 55%-doelstelling terug lichtjes groter wordt. Over gans de periode 2007-2016 is het aandeel zelfstandige ondernemers met werkbaar werk met 3 procentpunten gegroeid. In 2016 ligt de werkbaarheidsgraad bij de zelfstandige 55-plussers hoger dan globaal; bij vrouwen, 50-54-jarigen en laaggeschoolden is dat niet zo.

Net zoals bij de loontrekkenden is werkstress ook bij de zelfstandigen het belangrijkste knelpunt kort gevolgd door de werk-privé-balans.

Werkloosheid

Om de werkloosheid te bekijken wordt zowel gebruik gemaakt van enquêtegegevens (EAK/LFS) als van administratieve VDAB-data. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de werkloosheid volgens de EAK niet volledig overeenstemt met de administratieve werkloosheidssituatie. De meetmethode van de EAK

heeft als gevolg dat een aantal werklozen die administratief 'niet-werkend werkzoekend' zijn, toch beschouwd worden als 'niet beschikbaar voor de arbeidsmarkt'. Ze worden daardoor tot de niet-beroepsactieve bevolking gerekend en bijgevolg ook niet meegenomen in de berekening van de werkloosheidsgraad. Dit leidt tot een onderschatting van de werkloosheid in vergelijking met de administratieve situatie op basis van de inschrijving bij de VDAB.

ILO-werkloosheidsgraad

In 2016 daalt de globale **ILO-werkloosheidsgraad** (15-64 jaar) in het Vlaamse Gewest volgens de EAK-enquête naar 4,9%. De Vlaamse werkloosheidsgraad blijft daarmee ruim onder het niveau van België en de andere gewesten. Net zoals in de voorgaande jaren zijn Vlamingen op beroepsactieve leeftijd minder vaak op zoek naar een job dan gemiddeld genomen in de Europese Unie (8,7%). Vlaanderen moet in 2016 enkel Tsjechië, Malta en Duitsland laten voorgaan die in 2016 de laagste werkloosheidsgraad laten optekenen in de EU. Duitsland is, samen met Malta, Hongarije, Tsjechië, Roemenië en het Verenigd Koninkrijk, één van de weinige lidstaten die in 2016 een lagere werkloosheidsgraad hebben dan in 2008. In landen die erg hard door de crisis getroffen werden zoals onder meer Griekenland, Spanje en Cyprus, ligt de werkloosheid een stuk hoger in 2016 dan in 2008.

In vergelijking met 2015 is de vrouwelijke werkloosheidsgraad gestabiliseerd en de mannelijke werkloosheidsgraad afgenomen. Daarmee is de genderkloof weer bijna gedicht. In Vlaanderen zijn zowel de vrouwen als de mannen minder

2.83 ILO-werkloosheidsgraad globaal

Evolutie van de ILO-werkloosheidsgraad (15-64 jaar), van 2008 tot 2016, naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau**, nationaliteit*** en geboorteland***, jaargemiddelde, in %.*

	Vlaams Gewest									Waals Gewest	Brussels Gewest	België	EU28
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016	2016	2016	2016
Totaal (15-64 jaar)	3,9	5,0	5,2	4,3	4,6	5,1	5,1	5,2	4,9	10,6	16,9	7,9	8,7
Mannen	3,7	5,0	5,2	4,2	4,6	5,1	5,2	5,7	5,0	10,8	17,6	8,1	8,5
Vrouwen	4,2	5,0	5,1	4,4	4,5	5,0	5,0	4,6	4,7	10,3	16,1	7,6	8,9
15-24 jaar	10,5	15,7	15,6	12,7	12,8	16,6	16,1	15,2	14,1	27,9	35,9	20,1	18,7
25-49 jaar	3,2	3,9	4,3	3,5	4,1	4,3	4,4	4,4	4,4	9,9	16,2	7,5	8,2
50-64 jaar	3,6	3,9	4,0	3,4	3,0	3,4	3,4	4,1	3,3	7,6	13,8	5,5	6,5
55-64 jaar	3,6	4,3	4,0	3,4	3,0	3,8	3,3	4,2	3,3	7,6	14,1	5,7	6,5
Laaggeschoold	6,0	6,9	8,0	7,1	7,1	7,3	7,7	8,8	8,3	18,2	29,4	14,5	15,1
Middengeschoold	3,2	3,8	3,9	3,1	3,9	3,8	4,3	4,3	4,2	9,7	18,5	7,0	6,8
Hooggeschoold	1,9	2,5	2,6	2,1	2,8	2,7	2,5	2,7	2,4	4,5	8,1	3,7	4,7
Belgen	3,5	4,5	4,7	3,8	3,9	4,5	4,5	4,7	4,2	10,0	16,6	7,0	8,2
EU-burger (exclusief Belgen)	6,8	8,6	8,8	8,2	8,9	9,3	8,0	8,8	7,9	9,6	11,8	9,8	9,2
Niet-EU-burger	23,3	21,6	24,7	19,9	24,6	22,6	22,0	18,2	22,0	31,8	30,9	27,2	17,9
Geboren in België	3,3	4,2	4,3	3,5	3,5	4,2	4,2	4,2	3,9	9,6	14,0	6,3	8,1
Geboren in ander land EU	6,1	8,0	8,4	6,7	7,9	7,1	7,9	8,9	6,2	10,1	10,1	8,6	10,1
Geboren buiten EU	14,8	16,9	17,7	15,0	17,4	16,0	15,6	16,0	16,3	22,7	27,3	21,4	16,6

* In 2011 wijzigde de bevraging waardoor een deel van de werkzoekenden verschoof naar de niet-beroepsactieven. Hierdoor zijn de data vanaf 2011 niet volledig vergelijkbaar met die van de jaren voordien.

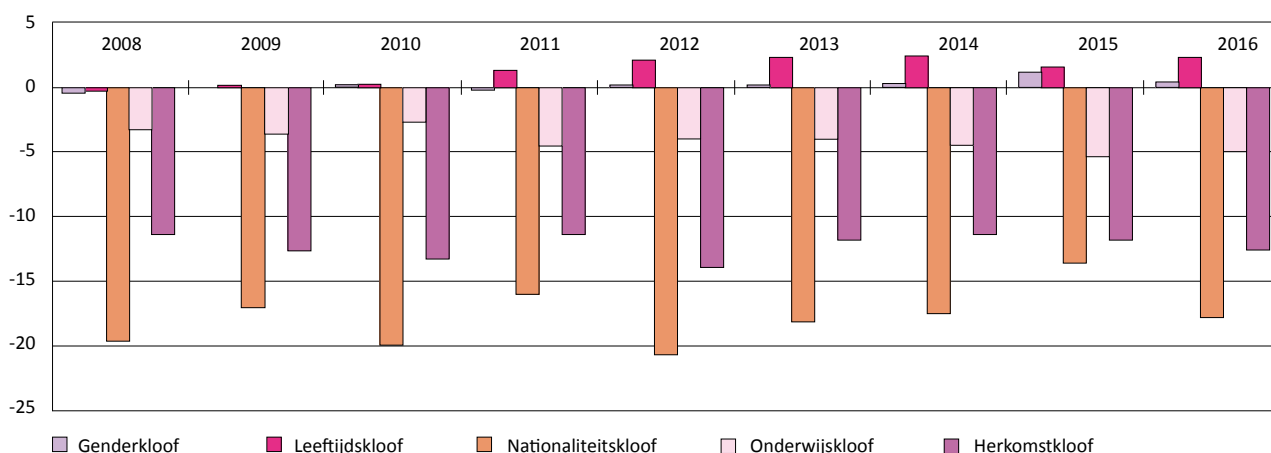
** 25-64 jaar.

*** Vanaf 2013 EU28, voordien EU27.

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt Werk/Departement WSE.

2.84 Werkloosheidskloven

Evolutie van het verschil in de ILO-werkloosheidsgraad* tussen mannen en vrouwen, tussen 15-49-jarigen en 50-64-jarigen, tussen Belgen en niet-EU-burgers** (nationaliteitskloof), tussen personen geboren in België en geboren buiten de EU** (herkomstkloof) en tussen midden/hooggeschoolden en laaggeschoolden, van 2008 tot 2016, in procentpunten.

* Het gaat telkens om alle 15-64-jarigen, behalve bij de onderwijskloof (25-64 jaar).

** Vanaf 2013 EU28, voordien EU27.

Bron: ADS EAK, bewerking Steunpunt Werk/Departement WSE.

vaak werkloos dan in de andere gewesten en gemiddeld genomen in de EU28.

Circa 14 op de 100 jongeren (15-24 jaar) die zich aanbieden op de arbeidsmarkt hebben geen baan in 2016. Dat zijn er 1 procentpunt minder dan in 2015, maar toch blijft de werkloosheidsgraad bij de jongeren bijna 3 keer hoger dan het globale gemiddelde. Gebrek aan werkervaring en te lage of verkeerde scholing speelt de jongeren parten.

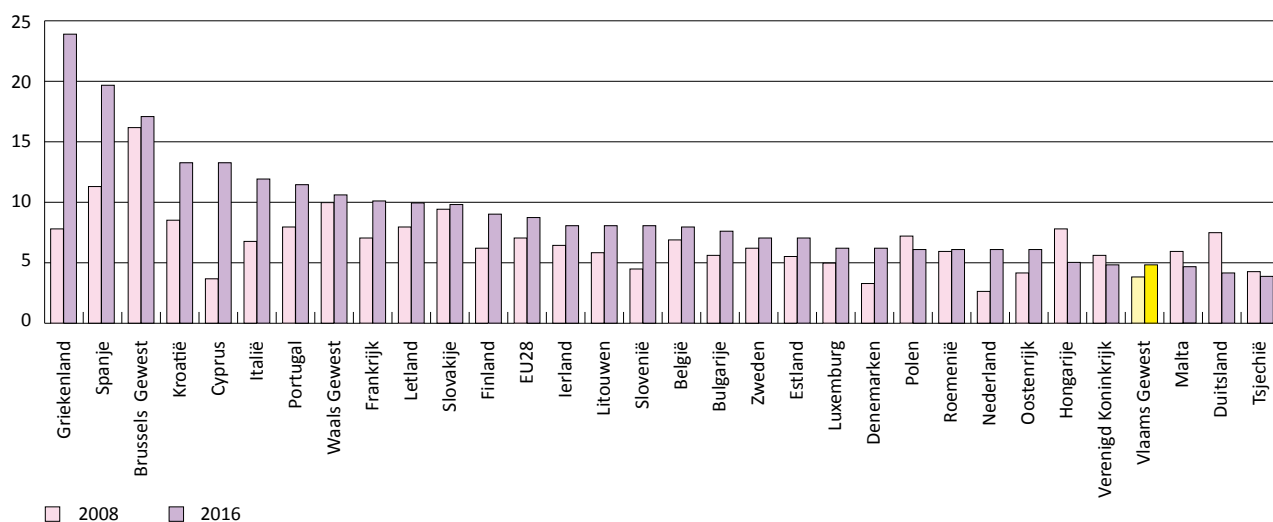
Bij de 50-plussers blijft de werkloosheidsgraad beperkt tot

3,3%. Dit wil niet zeggen dat deze leeftijdsgroep volop aan het werk is, maar veeleer dat heel wat ouderen zich niet langer op de arbeidsmarkt aanbieden.

Ook de laaggeschoolden lopen naast de ondervertegenwoordiging op het vlak van werkzaamheid, een hoger risico op werkloosheid. In vergelijking met de andere gewesten en de meeste Europese landen ligt de werkloosheidsgraad bij de Vlaamse laaggeschoolden eerder aan de lage kant.

2.85 ILO-werkloosheidsgraad internationaal

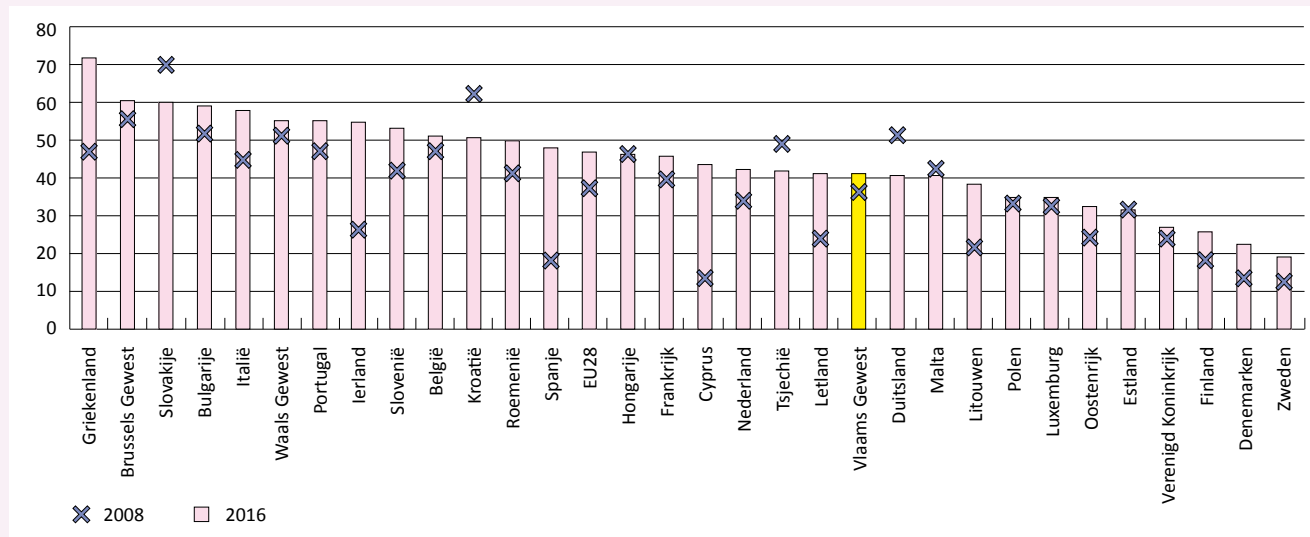
ILO-werkloosheidsgraad (15-64 jaar), in 2008 en 2016, naar gewesten en Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt Werk/Departement WSE.

2.86 Langdurige werkloosheid

Aandeel langdurig werklozen (langer dan 12 maanden) binnen de totale groep ILO-werklozen (+15 jaar), in 2008 en 2016, naar gewesten en Europese vergelijking, jaargemiddelde, in %.

Bron: Eurostat LFS, ADS EAK, bewerking Steunpunt Werk/Departement WSE.

De achterstand van personen met een nationaliteit van buiten de Europese Unie op de Vlaamse arbeidsmarkt komt ook sterk tot uiting in de werkloosheidscijfers. De ILO-werkloosheidsgraad ligt bij hen in 2016 5 keer hoger dan bij personen met de Belgische nationaliteit. Als gekeken wordt naar geboorteland, blijkt de werkloosheidsgraad bij personen geboren buiten de EU 4 keer hoger te liggen dan personen geboren in België.

In 2016 ligt het aandeel langdurige werklozen binnen het totale aantal ILO-werklozen (41,3%) hoger dan in 2008 (36,6%). Dat is ook het geval in het leeuwendeel van de EU-lidstaten. Tot de sterkste groeiers behoren onder meer Griekenland, Spanje, Cyprus en Ierland; stuk voor stuk landen waar de crisis hard toesloeg. In Vlaanderen is het aandeel werklozen die langer dan 12 maanden op zoek zijn naar een job wel een stuk lager in vergelijking met de andere gewesten en met het EU28-gemiddelde.

Werkzoekenden VDAB

De Vlaamse werkloosheid blijkt conjunctuurgevoelig. Voor het eerst in 4 jaar daalt het aantal **niet-werkende werkzoekenden** (NWWZ) weer. In 2016 gaat het om een daling van 3,5% (op jaarbasis) tot 224.779 personen. Dat zijn er toch nog aanzienlijk meer dan vóór de financieel-economische crisis in 2008 toen Vlaanderen 168.890 NWWZ telde.

De evolutie van de **VDAB-werkloosheidsgraad**, die aangeeft welk aandeel van de beroepsbevolking ingeschreven is als niet-werkende werkzoekende, volgt een gelijkaardig patroon als bij de NWWZ. In 2016 komt de VDAB-werkloosheidsgraad op 7,5%; dit ligt op hetzelfde niveau als in 2013.

Niettegenstaande de globale werkloosheidsdaling in 2016 kunnen niet alle groepen werkzoekenden reeds en in dezelfde mate genieten van het herstel.

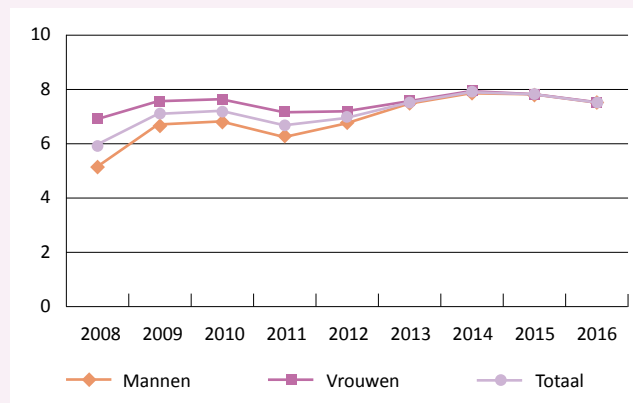
In 2016 daalt de mannelijke werkloosheid (-3,9%) in iets hogere mate dan de werkloosheid bij vrouwen (-3,0%). Er zijn nog steeds meer mannelijke dan vrouwelijke werkzoekenden en dit is al zo sinds 2009. De ommekeer sinds dat crisisjaar wordt mee gevoed door sectorale ontwikkelingen, banengroei in de dienstensectoren en het verlies van jobs in de conjunctuurgevoelige industrie.

Zowel bij de jongeren (-1,4%) als bij de 50-plussers (-2,7%) neemt de werkloosheid minder af dan globaal het geval is. Doordat de werkzoekenden langer beschikbaar moeten blijven voor de arbeidsmarkt groeit het aantal 60-plussers op zoek naar werk.

De laaggeschoolde werkloosheid neemt anno 2016 lichtjes af (-1,6%) terwijl ze bij de midden- en hogeschoolden boven-

2.87 VDAB-werkloosheidsgraad

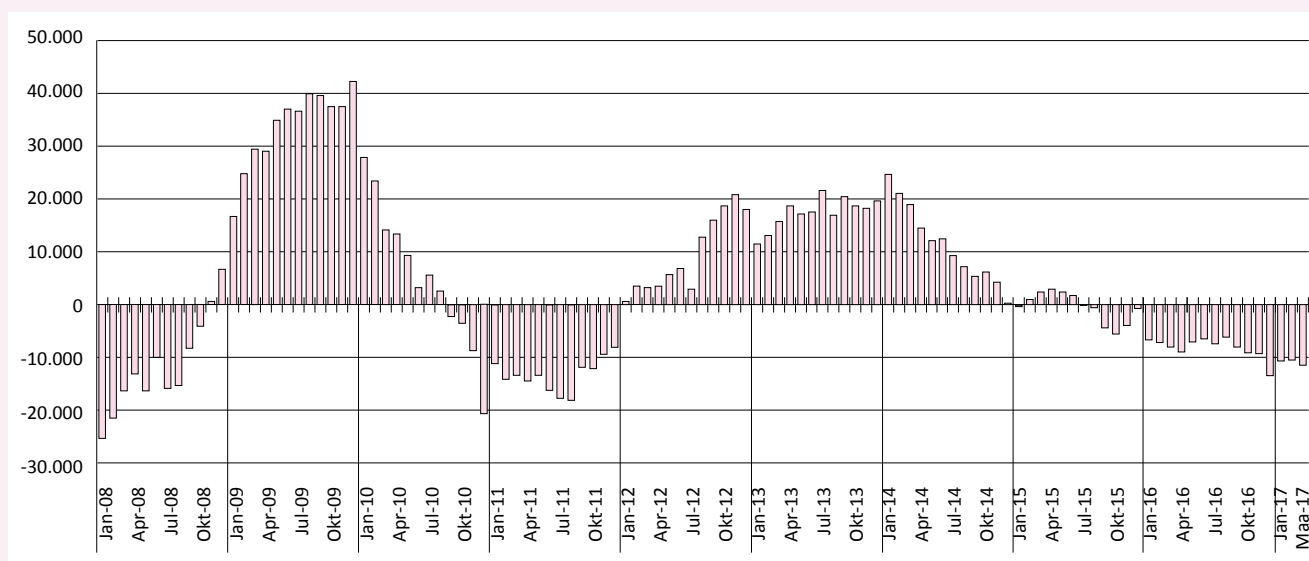
Evolutie van de VDAB-werkloosheidsgraad, naar geslacht, van 2008 tot 2016, jaargemiddelde, in %.

Bron: VDAB.

2.88 Niet-werkende werkzoekenden verloop

Evolutie van de niet-werkende werkzoekenden, van 2008 tot 2017, maandcijfers, jaar-op-jaar verschillen in absolute aantallen.

Bron: VDAB.

gemiddeld daalt. Met een aandeel van 46% blijven de laaggeschoolden de grootste groep uitmaken binnen de NWWZ.

De betere conjunctuur en banengroei is merkbaar in de meer dan gemiddelde afname van het aantal kortdurige werkzoekenden in 2016 (-6,5%). Het aantal personen die langer dan 1 jaar werkzoekend zijn, blijft status quo. Wijzigingen in het eindeloopbaanbeleid, waarbij oudere werkzoekenden verplicht worden zich langer in te schrijven bij de VDAB of een andere arbeidsbemiddelingsdienst, spelen hier mee een rol.

In 2016 groeit het aantal werkzoekenden die een huidige of vorige nationaliteit hebben van buiten de EU28 of EVA-landen nog aan (+1,8%). Dit in tegenstelling tot de NWWZ die een huidige of vorige nationaliteit hebben van binnen de EU28 of EVA-landen (-5,3%).

Mee als gevolg van de langere beschikbaarheid stijgt het aantal werkzoekenden met een arbeidshandicap in 2016 nog met 1,9% daar waar het aantal niet-gehandicapte werkzoekenden (-4,4%) verder daalt.

2.89 Niet-werkende werkzoekenden naar kenmerken

Evolutie van het aantal niet-werkende werkzoekenden, van 2008 tot 2016, naar enkele kenmerken, jaargemiddelde.

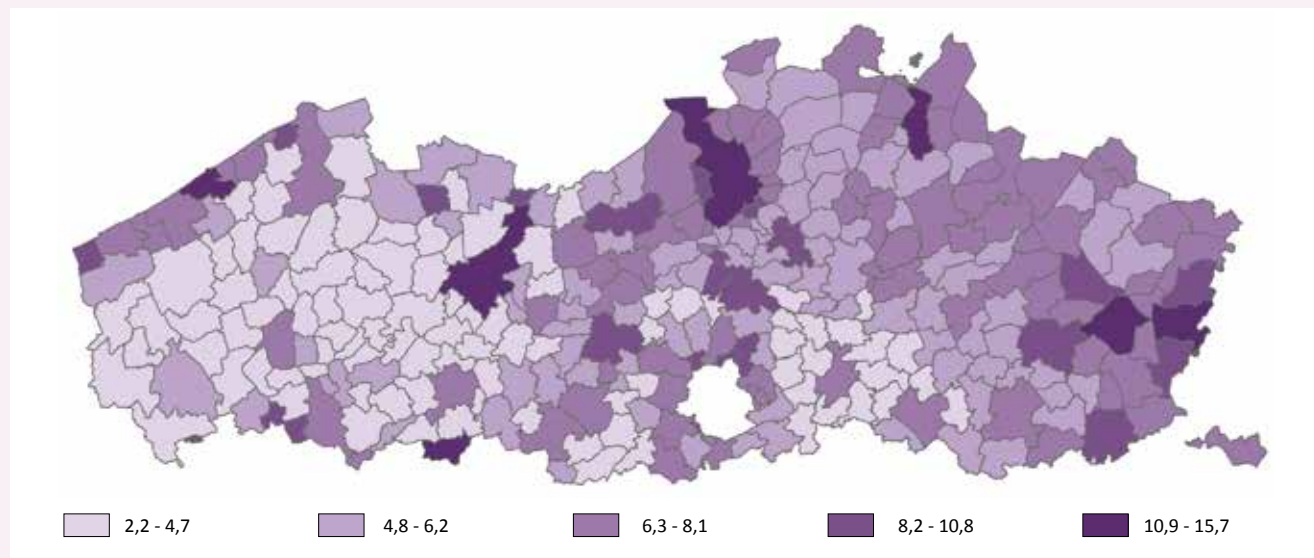
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Totaal (aantal)	168.890	202.808	208.242	195.008	204.437	221.901	233.349	232.927	224.779
Aandeel in %									
Geslacht									
mannen	47,8	52,0	51,9	51,2	52,7	53,7	53,6	53,8	53,6
vrouwen	52,2	48,0	48,1	48,8	47,3	46,3	46,4	46,2	46,4
Leeftijd									
< 25 jaar	20,6	22,4	21,8	21,1	22,0	22,2	20,7	19,8	20,2
25-49 jaar	52,5	53,3	53,0	52,4	53,1	54,0	54,1	52,7	52,1
+ 50 jaar	26,8	24,3	25,2	26,6	24,9	23,8	25,2	27,5	27,7
Studieniveau									
laaggeschoold	52,6	51,1	50,5	50,1	49,0	47,1	45,7	45,6	46,5
middengespoold	32,4	33,4	33,5	33,9	34,9	36,0	36,7	35,7	35,1
hooggeschoold	14,9	15,5	16,0	16,0	16,2	17,0	17,6	18,7	18,4
Werkloosheidsduur									
kortdurig (< 1 jaar)	57,6	61,0	56,9	56,1	57,8	58,3	56,0	53,7	52,0
langdurig (≥ 1 jaar)	42,4	39,0	43,1	43,9	42,2	41,7	44,0	46,3	48,0
Origine*									
EU28 of EVA	79,3	78,4	77,2	75,7	74,4	74,4	74,8	74,5	73,1
buiten EU28 of EVA	20,7	21,6	22,8	24,3	25,6	25,6	25,2	25,5	26,9
Arbeidshandicap									
neen	83,1	84,8	85,7	85,7	87,0	86,8	86,5	86,2	85,5
ja	16,9	15,2	14,3	14,3	13,0	13,2	13,5	13,8	14,5

* De indeling naar origine is gebaseerd op de huidige en de vorige nationaliteit. De EVA-landen zijn IJsland, Liechtenstein, Noorwegen en Zwitserland.

Bron: VDAB.

2.90 VDAB-werkloosheidsgraad naar gemeente

Globale VDAB-werkloosheidsgraad, in 2016, naar gemeente, jaargemiddelde, in %.

Bron: VDAB.

Op vlak van werkloosheidscijfers zijn er grote intergemeentelijke verschillen. Stedelijke gebieden scoren doorgaans minder gunstig dan landelijke gebieden. Antwerpen en Gent bijvoorbeeld kennen een hoge werkloosheidsgraad. Ook Limburg met de voormalige mijn gemeenten noteert hoge werkloosheidsgraden in onder andere Maasmechelen en Genk.

Aansluitings(problemen) tussen vraag en aanbod

De (mis)match tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt wordt belicht aan de hand van de openstaande vacatures, de spanningsratio en de knelpuntberoepen.

Openstaande vacatures

De impact van de economische conjunctuur weerspiegelt zich, zij het met enige vertraging, in de evolutie van het aantal **openstaande jobaanbiedingen** bij de VDAB die de voorraad van beschikbare vacatures op een bepaald ogenblik weer geven. De Vlaamse vacaturemarkt kende de afgelopen jaren een golvend verloop. In 2008 beleefde deze markt het laatste topjaar vóór de financieel-economische crisis. Na de terugval in 2009 volgden er jaren van stabilisatie en herstel. In 2012 begon het aantal openstaande vacatures te dalen, hoewel het globale vacaturepeil nog steeds vrij hoog bleef in vergelijking met de periode voor de crisis. Er werden dan nog 31.754 openstaande vacatures per maand geteld. In 2013 werd de terugval intenser en in 2014 bleef het aantal openstaande vacatures quasi stabiel. In 2015 was er opnieuw sprake van een stijging en ook in 2016 gaat de klim verder. In 2016 staan er elke maand gemiddeld 31.477 vacatures open bij de VDAB. Deze toename gaat ook gepaard met een verdere verhoging van de werkveringsvereisten. Waar er in 2010 voor circa 55% van de

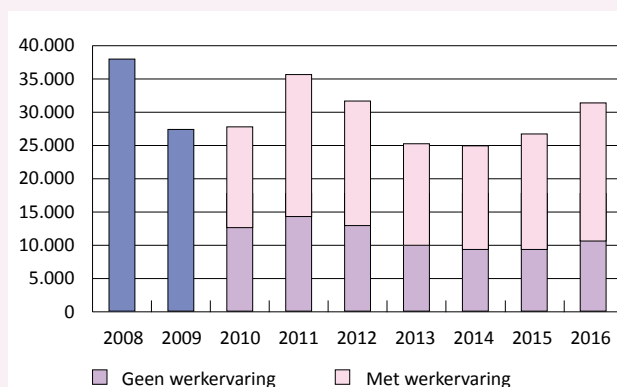
openstaande vacatures werkervaring gevraagd werd, is dat in 2016 voor nagenoeg 66% het geval.

Spanningsratio

In tijden van laagconjunctuur of crisis neemt de krapte op de arbeidsmarkt gewoonlijk af. Een vermindering van de krapte komt tot uiting in een stijgende **spanningsratio**, die de verhouding weergeeft van het aantal niet-werkende werkzoe-

2.91 Openstaande vacatures

Evolutie van het gemiddeld aantal openstaande vacatures rechtstreeks aan de VDAB gemeld in het Normaal Economisch Circuit (NEC) zonder uitzendopdrachten (exclusief vacatures via wervings- en selectiekantoren) per maand, naar werkveringsvereisten*, van 2008 tot 2016.

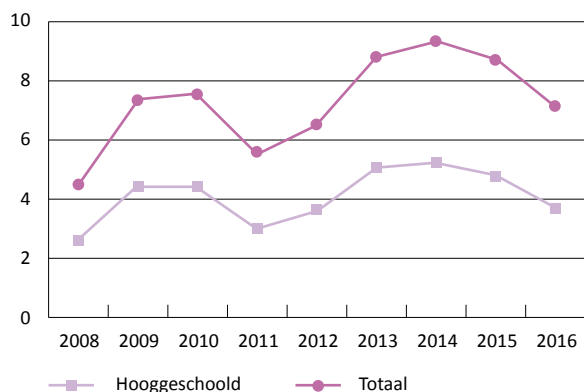

* Vóór 2010 was de werkgever niet verplicht aan te geven of werkervaring vereist was, vanaf 2010 geldt er wel een verplichting.

Bron: VDAB, bewerking Steunpunt Werk/Departement WSE.

2.92 Spanningsratio

Evolutie van de verhouding tussen het aantal niet-werkende werkzoekenden en het aantal openstaande VDAB-vacatures (exclusief vacatures via wervings- en selectiekantoren), totaal en hooggeschoolden, van 2008 tot 2016, gemiddelde januari-december.

Bron: VDAB, bewerking Steunpunt Werk.

kenden per openstaande VDAB-vacature. In het crisisjaar 2009 en ook in 2010 wordt de Vlaamse arbeidsmarkt wat minder krap. Anno 2011 wordt de krapte terug wat opgevoerd en klokt de spanningsratio (exclusief werving en selectie) af op 5,5. In 2012, toen economie en arbeidsmarkt temperden, wordt de krapte lichtjes teruggebracht tot 6,4 niet-werkende werkzoekenden per openstaande werkaanbieding. Die stijgende tendens zet zich verder door in 2013 en ook 2014. Anno 2015 leidt een toenemend aantal openstaande VDAB-vacatures in combinatie met een stabiliserend aantal niet-werkende werkzoekenden terug tot een lagere spanningsratio. Ook in 2016 daalt de spanningsindicator en worden er gemiddeld 7,1 NWWZ per openstaande vacature genoteerd. Dit is het gevolg van de dalende werkloosheid in combinatie met een groeiende vacaturemarkt. De spanningsratio voor de hooggeschoolden volgt doorheen de jaren eenzelfde patroon als de globale spanningsratio, maar ligt wel steeds op een lager niveau. Dat is ook in 2016 het geval wanneer de spanningsratio voor hooggeschoolden op 3,7 komt.

Knelpuntberoepen

Uit de vacatures van de VDAB worden de zogenaamde **knelpuntberoepen** geselecteerd. Dat zijn beroepen waarvoor er moeilijk geschikte kandidaten gevonden worden. Mogelijke oorzaken kunnen zijn: een te klein aantal afgestudeerden in bepaalde studierichtingen, onvoldoende competenties bij de arbeidsreserve of specifieke werkomstandigheden die het beroep minder aantrekkelijk maken.

De knelpuntenlijst 2016-2017 bevestigt opnieuw het tekort aan technische profielen. Van onderhoudsmecaniciërs over technici tot technisch leidinggevenden; het blijft voor werkgevers problematisch om voldoende geschikte arbeidskrachten met een technische achtergrond te vinden. Omdat te weinig jongeren kiezen voor een technische opleiding en door de groeiende

vervangingsvraag als gevolg van de vergrijzing wordt de problematiek alleen maar groter.

Daarnaast blijven eveneens de andere klassieke knelpunten bestaan met onder meer beroepen uit de gezondheidszorg, ICT-specialisten, chef-koks, vrachtwagenbestuurders. De oorzaak van het knelpunt ligt niet altijd bij een tekort aan kandidaten; soms spelen eerder specifieke werkomstandigheden een rol of is er een gebrek aan bepaalde competenties bij de kandidaten.

Vlaams arbeidsmarktbeleid

De Vlaamse arbeidsmarkt staat, in het bijzonder voor de kansengroepen, voor belangrijke uitdagingen: een te lage werkzaamheidsgraad, de nood aan een betere afstemming van vraag en aanbod (de aanpak van knelpuntvacatures), de vraag naar nieuwe en andere competenties, veranderende loopbanen, ... Daarom is het van belang elk talent te benutten, meer mensen aan de slag te krijgen en ze langer aan het werk te houden in meer werkbare loopbanen. De Vlaamse Regering wil daartoe onder meer binnen een loopbaangerichte aanpak de nadruk leggen op individuele talenten en ambities, personen met een grotere afstand tot de arbeidsmarkt op maat ondersteunen en ook mensen versterken in hun loopbaan. Om een geslaagd activerings- en competentiebeleid te voeren wordt er zowel met de Vlaamse sociale partners als de federale overheid overleg gepleegd.

Competenties versterken en loopbanen ondersteunen

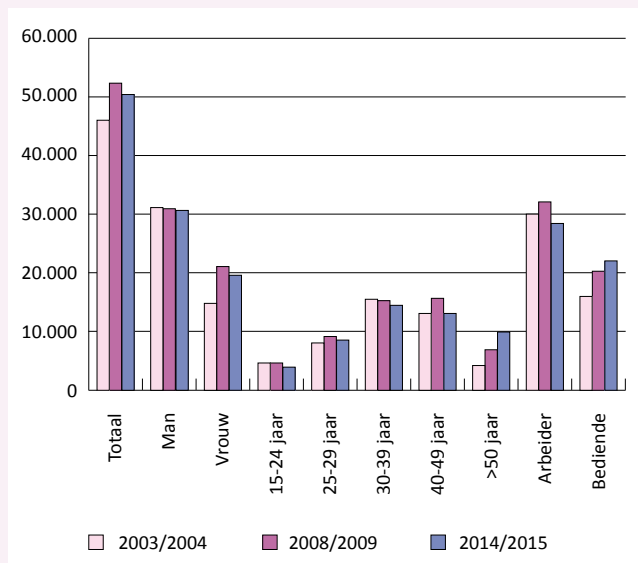
In Vlaanderen verlaten nog te veel jongeren de schoolbanken met ten hoogste een diploma van het lager secundair onderwijs op zak. Ook op het vlak van deelname aan levenslang leren is er nog een lange weg af te leggen. De steeds wijzigende competentievereisten vergroten de noodzaak voor de werkenden en de werkzoekenden om zich tijdig bij te scholen. Het beschikken over aangepaste competenties stelt mensen in staat een crisis beter het hoofd te bieden en om hun loopbaan proactief op te pakken. De Vlaamse overheid is er zich terdege van bewust dat er moet ingezet worden op meer toekomstgerichte competentie- en loopbaanontwikkeling en heeft een aantal ondersteunende maatregelen en programma's lopen zoals onder meer betaald educatief verlof, opleidingscheques, loopbaanbegeleiding, activerend herstructureringsbeleid en aanmoedigingspremies voor loopbaanonderbreking/tijdskrediet.

Betaald educatief verlof

Tijdens het schooljaar 2014-2015 hebben 50.458 werknemers **betaald educatief verlof** genomen; dit komt overeen met bijna 3% van het totaal aantal werknemers uit de privé-sector die in aanmerking komen voor de maatregel. Het bereik van de maatregel ten aanzien van het totaal aantal werknemers uit de privé-sector kent weinig schommelingen doorheen de schooljaren. Jongeren, 50-plussers, bedienden en vrouwen zijn ondervertegenwoordigd in het stelsel van betaald educatief verlof. Voor de 25-39-jarigen, arbeiders en mannen geldt het omgekeerde.

2.93 Betaald educatief verlof

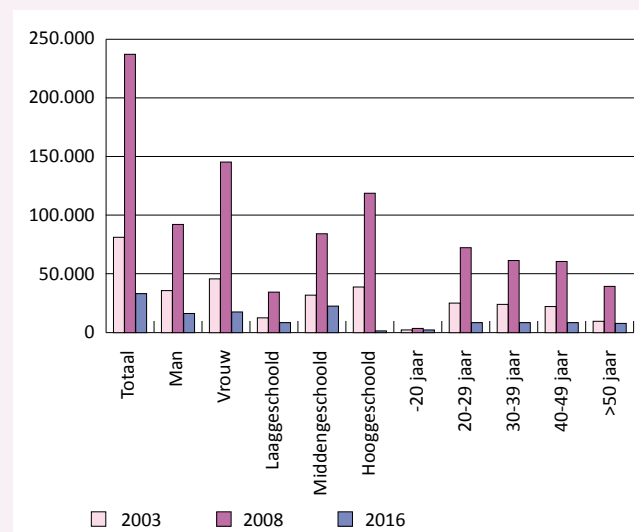
Evolutie van het aantal werknemers met betaald educatief verlof, van 2003/2004 tot 2014/2015, naar enkele achtergrondkenmerken.

Bron: FOD WASO, Departement WSE.

2.94 Opleidingscheques werknemers

Evolutie van het aantal gehonoreerde en nog openstaande aanvragen naar opleidingscheques voor werknemers, van (september) 2003 tot 2016, naar enkele achtergrondkenmerken.

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

Opleidingscheques werknemers

Sinds september 2003 kunnen, naast bedrijven, ook werknemers **opleidingscheques** aanvragen om een opleiding te volgen. Van bij de start was het systeem erg succesvol. Een wijziging in de regelgeving midden 2010, waarbij deze beperkt werden tot arbeidsmarktgerelateerde opleidingen, leidde tot een aanzienlijke terugval in het aantal aanvragen. Het aantal aangevraagde cheques verminderde van 238.987 in 2009 naar 33.391 in 2016. Sinds 2015 kunnen hooggeschoolden geen gebruik meer maken van opleidingscheques, tenzij de opleiding volgt uit een persoonlijk ontwikkelingsplan (POP) dat opge maakt werd tijdens loopbaanbegeleiding. Bijgevolg zijn er ook in 2015 en 2016 nog steeds een aantal hooggeschoolde gebruikers, maar veel minder dan in de voorgaande jaren. Over het algemeen maken mannen, laaggeschoolden en -20-jarigen minder gebruik van opleidingscheques.

Loopbaanbegeleiding

Vanaf 2005 tot midden 2013 kon een werkende elke 6 jaar terecht bij een erkend centrum voor loopbaandienstverlening of bij de VDAB voor een intensieve **loopbaanbegeleiding**. Vanaf juli 2013 werd het systeem hervormd. Elke werknemer en zelfstandige kan sindsdien bij de VDAB terecht voor een loopbaancheque waarmee men 4 uur loopbaanbegeleiding kan volgen. Dat kan bij één van de door de VDAB erkende loopbaancentra in heel Vlaanderen. Elke gebruiker heeft om de 6 jaar recht op 2 loopbaancheques (of 2 x 4 uur). In 2016 zijn 20.546 loopbaanbegeleidingen gestart. Vergelijken met zo'n 6.000 loopbaanbegeleidingen per jaar in de periode 2008-2012, betekent dit ruim een verdrievoudiging ten op-

zichte van de periode voor de hervorming van de loopbaancheques. Vooral hooggeschoolden (75%), 30-49-jarigen (69%) en vrouwen (68%) vragen loopbaancheques aan. Daarentegen maken kansengroepen steeds minder vaak gebruik van loopbaancheques: 20% van de aanvragers behoorde tot één van de kansengroepen, tegenover circa 26% voor de hervorming. De kansengroepen dalen relatief gezien, maar in absolute aantallen worden er meer bereikt in het nieuwe systeem.

Activerend herstructureringsbeleid

Indien voor werknemers ontslag onontkoombaar is, worden ze zo snel mogelijk begeleid naar een nieuwe job. Dat gebeurt in Vlaanderen via een activerend herstructureringsbeleid, dat de bruggen van werkloosheid naar werk verstevigt. Er zijn verscheidene maatregelen in dat kader, waaronder actieve begeleiding naar werk in de **tewerkstellingscellen**. Sinds de start van de werking van tewerkstellingscellen in 2006 werden er bijna 93.000 werknemers na collectief ontslag geregistreerd als werkzoekende bij de VDAB. Bijna 57% van alle ingeschreven werkzoekenden werd ook effectief ingeschreven in een tewerkstellingscel en van die ingeschrevenen volg(d)en circa 84% outplacement. Tussen mei 2006 en december 2016 stroomde 49% van de totale groep geregistreerde collectief ontslagen werknemers uit naar werk. De uitstroomkans naar werk van deze groep is niet alleen afhankelijk van de conjunctuur, maar ook van de aard van de bedrijven met een collectief ontslag en de grootte van de collectieve ontslagen. Daardoor kan de uitstroom een iets volatieler verloop kennen dan bij de andere werkzoekenden, al is de uitstroom de laatste jaren vrij stabiel gebleven rond de 50%.

2.95 Tewerkstellingscellen

Evolutie van het bereik in en de uitstroom uit de tewerkstellingscellen, van 2006 tot 2016.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Totaal
Doelgroep collectief ontslag	1.782	6.869	7.921	10.397	9.979	8.738	8.600	9.434	8.480	12.135	8.298	92.633
- waarvan ingeschreven in tewerkstellingscel	719	4.033	4.431	6.119	6.644	4.869	4.304	4.980	4.642	7.811	4.434	52.986
- waarvan in outplacement	574	2.814	3.764	5.247	5.442	4.435	3.813	4.288	3.575	7.063	3.755	44.770
Uitstroom naar werk na 6 maanden												
- aantal	1.057	3.832	3.642	4.354	4.382	4.353	4.419	4.746	4.314			35.099
- in %	59%	56%	46%	42%	44%	50%	51%	50%	51%			49%

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

Loopbaanonderbreking of tijdskrediet

Steeds meer Vlamingen onderbreken hun loopbaan of verminderen tijdelijk hun arbeidsprestaties. Ze doen hiervoor een beroep op de verschillende **federale stelsels van loopbaanonderbreking en tijdskrediet** die per sector en statuut uitgewerkt werden. Sinds een aantal jaren zijn er ook bijzondere stelsels (thematische verloven) ingevoerd rond ouderschapsverlof, medische bijstand en palliatief verlof. In januari 2002 trad het nieuwe federale systeem van tijdskrediet voor de privé-sector in werking. Ondanks de gestage groei van het aandeel mannen in bepaalde stelsels van loopbaanonderbreking, is dit nog steeds een overwegend vrouwelijke aangelegenheid. In 2006 ging 69% van de betalingen voor loopbaanonderbreking, thematische verloven en tijdskrediet naar vrouwen; in 2016 is dat nog steeds 66%.

Werknemers die loopbaanonderbreking of tijdskrediet opnemen, kunnen onder bepaalde voorwaarden een **bijkomende**

aanmoedigingspremie krijgen van de **Vlaamse overheid**.

Ook bij de Vlaamse aanmoedigingspremies verschilt de reglementering al naargelang de sector.

Ten gevolge van de 6de staatshervorming is sinds 2 september 2016 de loopbaanonderbreking in de Vlaamse openbare sector vervangen door het Vlaams zorgkrediet. Het is niet meer mogelijk om het Vlaams zorgkrediet op te nemen zonder motief of in het kader van eindloopbaan. De aanmoedigingspremie openbare sector is mee opgenomen in dit Vlaams zorgkrediet en bestaat dus ook niet meer sinds 2 september 2016. Voor de privé- en social profitsector zijn wel nog steeds aanmoedigingspremies voorzien, maar kunnen deze niet meer gecumuleerd worden met een onderbrekingsuitkering in het kader van een thematisch verlof.

In 2016 zijn er 48.343 personen met een aanvraag voor een aanmoedigingspremie die werd goedgekeurd. Daarvan werkt 51,2% in de privé, 39,5% bij de overheid en 9,3% in de social profit. Daarnaast varieert het gebruik van de aanmoedigings-

2.96 Loopbaanonderbreking en tijdskrediet

Evolutie van werknemers in loopbaanonderbreking, thematische verloven en tijdskrediet, van 2006 tot 2016, naar geslacht en stelsel, in fysieke eenheden, jaargemiddelde.

	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Loopbaanonderbreking en thematische verloven						
Volledige onderbreking (aantal)	5.539	5.042	4.045	3.753	3.021	2.868
Mannen (%)	29,0	27,8	19,8	24,3	24,7	23,6
Vrouwen (%)	71,0	72,2	80,2	75,7	75,3	76,4
Vermindering van prestaties (aantal)	41.918	45.545	42.858	45.044	44.035	50.860
Mannen (%)	25,6	26,2	29,3	27,0	26,9	27,0
Vrouwen (%)	74,4	73,8	70,7	73,0	73,1	73,0
Ouderschapsverlof, medische bijstand, palliatieve zorgen (aantal)	26.483	32.459	44.109	44.645	53.103	55.695
Mannen (%)	21,6	24,6	29,4	30,3	30,6	32,3
Vrouwen (%)	78,4	75,4	70,6	69,7	69,4	67,7
Tijdskrediet*						
Volledige onderbreking (aantal)	8.198	6.914	5.516	4.455	3.723	2.444
Mannen (%)	27,7	25,6	24,8	22,8	24,4	13,5
Vrouwen (%)	72,3	74,4	75,2	77,2	75,6	86,5
Vermindering van prestaties** (aantal)	65.164	78.162	88.584	93.039	93.039	92.243
Mannen (%)	39,7	39,6	39,6	39,2	38,2	39,7
Vrouwen (%)	60,3	60,4	60,4	60,8	61,8	60,3

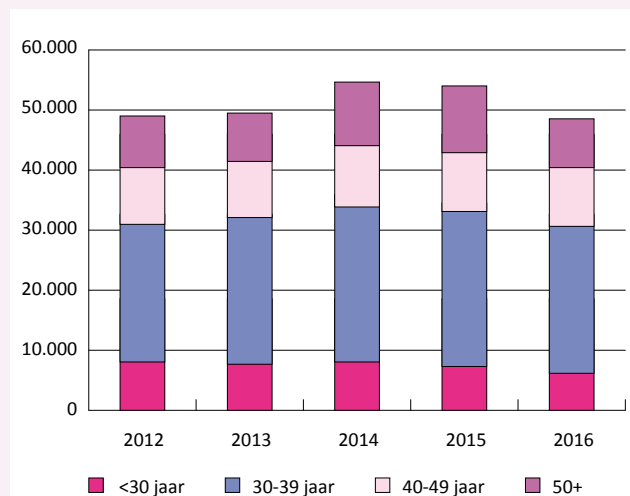
* Sinds 1 januari 2002 in voege in de privé-sector.

** In 2010 is ook crisistijdskrediet meegeteld.

Bron: RVA.

2.97 Vlaamse aanmoedigingspremies

Evolutie van het aantal personen die in de loop van het jaar een Vlaamse aanmoedigingspremie goedgekeurd kregen, van 2012 tot 2016.

Bron: Departement WSE.

premie naar geslacht en leeftijd. Vrouwen nemen het leeuwendeel van de aanmoedigingspremies voor hun rekening. Bijna de helft van de premieontvangers is tussen de 30 en 39 jaar, de andere helft is gelijkmatiger verdeeld over de overige leeftijdsklassen. De nieuwe maatregel 'zorgkrediet', gelanceerd in september 2016, telde reeds 1.127 goedgekeurde dossiers.

Versterkt activeringsbeleid

Het Vlaamse regeerakkoord 2014-2019 spreekt de ambitie uit om het activerend arbeidsmarktbeleid te versterken. Wie zijn job verliest, moet kunnen rekenen op begeleiding naar werk op maat. De Vlaamse overheid gebruikt daarvoor ook specifieke tewerkstellingsstimuli. Worden hier besproken: het sluitende maatpak voor werkzoekenden en enkele specifieke tewerkstellings- en opleidingsmaatregelen.

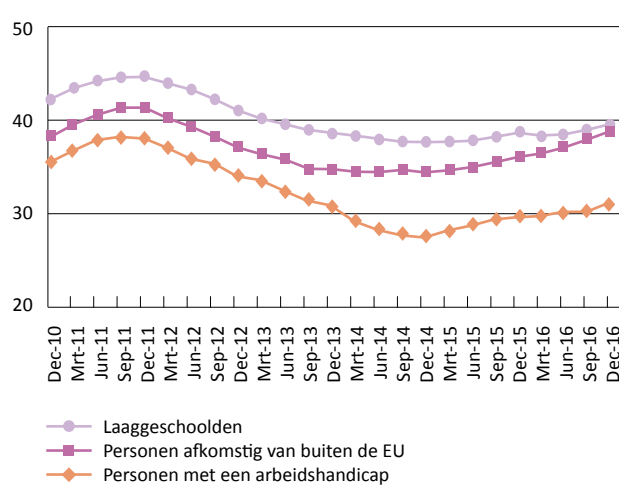
Sluitend maatpak voor werkzoekenden

De VDAB en haar partners bieden verschillende vormen van begeleiding en competentieversterking aan om werkzoekenden te ondersteunen in hun zoektocht naar werk. In de doelstellingen van de beheersovereenkomst van de VDAB wordt gefocust op de uitstroom naar werk 12 maanden na inschrijving als werkzoekende. Er wordt niet alleen gestreefd naar een maximale activering van alle werkzoekenden met bijzondere aandacht voor kansengroepen, maar ook voor langdurige werkzoekenden wordt er een specifieke aanpak opgezet.

In 2016 zet de verbetering van het economisch klimaat zich verder door, en bijgevolg ook het aanwervingsbeleid, wat de tewerkstellingskansen voor jongeren verder doet groeien. In het laatste kwartaal van 2016 vinden opnieuw meer jongeren 12 maanden na instroom in de werkloosheid een job (62%).

2.98 Uitstroom naar werk

Uitstroom naar werk, naar enkele kansengroepen, van 2010 tot 2016, in %.

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

Dat is een stijging op jaarbasis met 2 procentpunten. In 2016 was 51% van de werkzoekende 25-54-jarigen 12 maanden na inschrijving weer aan het werk, een stijging van 2 procentpunten op jaarbasis.

In 2016 was 23% van de werkzoekende 55-plussers één jaar na hun inschrijving terug aan het werk, ruim 3 procentpunten minder dan in 2015. De daling is het gevolg van de gewijzigde federale regelgeving rond beschikbaarheid die in voege trad op 1 januari 2015. Aanvankelijk was er enige onduidelijkheid over het statuut van bepaalde SWTers (stelsel van werkloosheid met bedrijfstoelag), waardoor deze zich massaal hebben ingeschreven in de eerste helft van 2016. Nadien bleek dit niet nodig omdat deze enkel passief beschikbaar moesten blijven (vrijstelling) waardoor ze weer verdwenen uit de werkloosheid. Dit had een sterk negatieve invloed op de uitstroomresultaten. In globa heeft 53% van de werkzoekenden een job gevonden binnen de 12 maanden na hun instroom in de werkloosheid, een toename van ruim 1 procentpunten op jaarbasis.

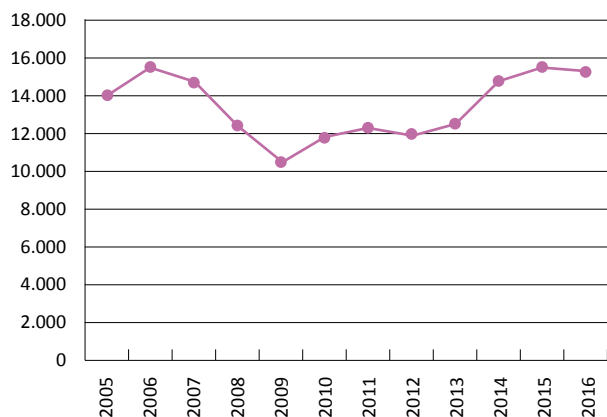
Ook de uitstroom naar werk van werkzoekenden uit enkele kansengroepen (laaggeschoolden, personen van buiten de EU, arbeidsgehandicapt) is blijven stijgen in de loop van 2016. Binnen de totaliteit van de kansengroepen hebben laaggeschoolden en personen afkomstig van buiten de EU gemiddeld de grootste kans (allebei circa 40%) om uit te stromen naar werk. De personen van buiten de EU zijn de meest conjunctuurgevoelige kansengroep, zodat ze in vergelijking met de laaggeschoolden een iets sterkere groei van de uitstroom laat optekenen. Er is een behoorlijk grote kloof met de uitstroom van de personen met een arbeidshandicap (31%).

Tewerkstellings- en opleidingsmaatregelen

Met een **individuele beroepsopleiding** (IBO) volgt een werkzoekende gedurende 1 tot 6 maanden een opleiding in een **on-**

2.99 IBO

Evolutie van het aantal gestarte individuele beroepsopleidingen in de onderneming, van 2005 tot 2016.

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

derneeming. Daarna krijgt hij of zij ook effectief een contract bij dat bedrijf. Anno 2016 werden er 15.257 IBO's opgestart. Dit zijn er 122 of 0,8% minder dan in 2015. Sinds oktober 2013 kan na een IBO ook een arbeidsovereenkomst van bepaalde duur worden afgesloten als de werkgever aantoonde dat dit de gangbare praktijk is bij aanwervingen. Arbeidsovereenkomsten van onbepaalde duur blijven evenwel de regel. Het aandeel van de meeste kansengroepen neemt lichtjes toe (50-plussers, personen afkomstig van buiten de EU, personen met een arbeidshandicap en langdurig werkzoekenden), met uitzondering van het aandeel van de laaggeschoolden dat stabiel blijft ten opzichte van het voorgaande jaar.

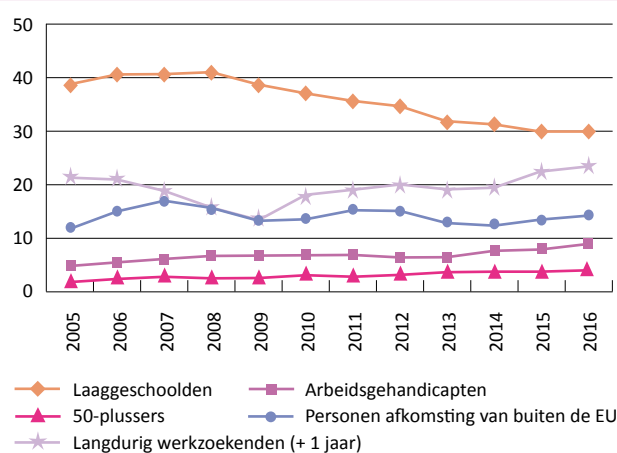
De Vlaamse overheid wil de integratie van personen met een handicap in de arbeidsmarkt bevorderen. Met de **Vlaamse Ondersteuningspremie (VOP)** maakt ze het voor werkgevers aantrekkelijker om personen met een arbeidshandicap in dienst te nemen of te houden. In het laatste kwartaal van 2016 zijn er 16.004 personen met recht op een VOP.

Werk maken van een versterkte sociale economie

De Vlaamse overheid heeft het afgelopen decennium via de sociale economie heel wat inspanningen geleverd om duurzame banen te creëren voor mensen die op de reguliere arbeidsmarkt moeilijk aan de slag kunnen. Maar de sociale economie is meer dan alleen maar een instrument voor de tewerkstelling van kansengroepen. De sector bestaat uit een reeks van bedrijven en initiatieven die bepaalde maatschappelijke meerwaarden willen realiseren en zich daarbij laten leiden door de beginselen van **maatschappelijk verantwoord ondernemen**. Door oog te hebben voor principes als voorrang van arbeid op kapitaal, democratische besluitvorming, maatschappelijke inbedding, transparantie, kwaliteit en duurzaamheid, proberen de bedrijven uit de sociale economie de juiste

2.100 Bereik kansengroepen in IBO

Evolutie van het aandeel deelnemers in een individuele beroepsopleiding in de onderneming, naar kansengroepen*, van 2005 tot 2016, in %.

* Voor 2007 baseerde VDAB zich bij de indeling naar origine op nationaliteit, zelfregistratie en een naamherkenningsprogramma. Sinds 2007 wordt dit geoperationaliseerd via de huidige nationaliteit en de vorige nationaliteit. Bron: VDAB.

balans te vinden tussen economische, sociale en ecologische waarden. De overheid wil via de sociale economie ook reguliere ondernemingen stimuleren om deze principes een centrale plaats te geven in de bedrijfsvoering.

In wat volgt, komen eerst de verschillende werkvormen en doelgroepen van de sociale economie aan bod. Vervolgens wordt ingegaan op de effectieve tewerkstelling binnen de sector, op de vertegenwoordiging van een aantal kansengroepen in de sector en op de uitstroom van de sociale economie naar de reguliere arbeidsmarkt.

Werkvormen en doelgroepen

In de loop van 2015 werd de sociale economie grondig hervormd. De belangrijkste werkvormen van de sociale economie werden van dan af de maatwerkbedrijven en -afdelingen. De maatwerkbedrijven omvatten de sociale werkplaatsen en de beschutte werkplaatsen, de maatwerkafdelingen vervingen de vroegere invoegbedrijven die geleidelijk aan uitdoven. Maar doordat de Raad van State in januari 2016 het Besluit van de Vlaamse Regering ter uitvoering van het decreet maatwerk bij collectieve inschakeling heeft geschorst, trad voorlopig de oude regelgeving weer in werking. Ondertussen keurde de Vlaamse Regering in februari 2017 het hernieuwde maatwerkbesluit goed waardoor de maatwerkregelgeving in werking zal treden vanaf 1 januari 2019. Maar tot die datum blijft de bestaande regelgeving van kracht. Daarom wordt in wat volgt nog gesproken over beschutte en sociale werkplaatsen en invoegbedrijven in plaats van over maatwerkbedrijven en -afdelingen. Daarnaast zijn er ook nog de arbeidszorginitiatieven en de initiatieven in het kader van de lokale diensteneconomie. Elk van deze werkvormen richt zich op een specifieke

groep van personen met een grote afstand tot de reguliere arbeidsmarkt.

De **sociale werkplaatsen** verschaffen werkgelegenheid aan zeer moeilijk inzetbare werkzoekenden in een beschermde arbeidsomgeving. In de praktijk gaat het om mensen met een laag opleidingsniveau, die minstens 5 jaar inactief zijn en fysieke, psychische of sociale beperkingen of moeilijkheden hebben. In de **beschutte werkplaatsen** kunnen werkzoekende personen met een arbeidshandicap terecht die door hun handicap voorlopig of definitief niet aan de slag kunnen op de gewone arbeidsmarkt.

Ook de **invoegbedrijven** zorgen voor duurzame werkgelegenheid voor kansengroepen, maar in tegenstelling tot de eerder genoemde werkvormen doen zij dat binnen de reguliere economie. Ondernemingen die de principes van maatschappelijk verantwoord ondernemen onderschrijven, krijgen tijdelijke en degressieve subsidies voor de tewerkstelling van invoegwerknemers. Het gaat hierbij om laag- en middengeschoolde langdurig werklozen, werkzoekende personen met een arbeidshandicap, leefloontrekkers en werkzoekende leerlingen van het deeltijds beroepssecundair onderwijs.

Arbeidszorginitiatieven richten zich op personen die omwille van persoons- en/of maatschappijgebonden redenen niet (meer) kunnen werken onder een arbeidscontract in het reguliere of beschermende tewerkstellingscircuit. Hoewel ook hier de arbeidsdeelname centraal staat, besteden deze initiatieven tegelijk uitgebreid aandacht aan de zorgbegeleiding van de werknemer. Het gaat om vrijwillig onbetaald werk onder begeleiding en met behoud van een uitkering.

Met de **lokale diensteneconomie** ten slotte wil de overheid een aanvullend dienstenaanbod realiseren dat inspeelt op maatschappelijke noden en behoeften die niet of onvoldoende beschikbaar zijn op de markt of via de reguliere dienst- en hulpverlening. Deze diensten koppelen duurzame tewerkstelling aan het verhogen van de leefbaarheid en leefkwaliteit van een buurt of wijk. Het gaat onder meer om huishoudelijke hulp, kinderopvang en groenonderhoud. De lokale diensteneconomie mikt op de tewerkstelling van laag- en middengeschoolde langdurig werklozen, leefloontrekkers en rechthebbenden op financiële maatschappelijke hulp.

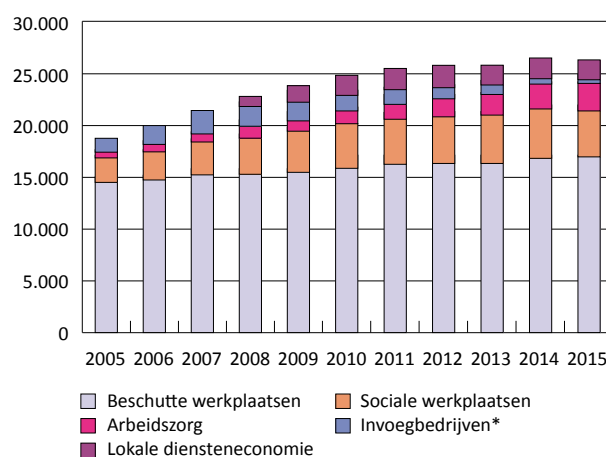
Bereik sociale economie

Eind 2015 stelden de verschillende werkvormen van de sociale economie in totaal 26.334 doelgroepwerknemers te werk. Dat komt overeen met 1% van de totale werkende bevolking tussen 20 en 64 jaar. Ten opzichte van 2014 blijft de totale tewerkstelling in de sociale economie min of meer stabiel.

Bij de invoegbedrijven is er tegenover eind 2014 sprake van een sterke daling van het aantal doelgroepwerknemers (-58%). Ook bij de sociale werkplaatsen en de lokale diensteneconomie is het aantal werknemers beperkt gedaald (respectievelijk -6% en -4%). Dat wordt gecompenseerd door een duidelijke stijging van het aantal tewerkgestelde personen in de arbeidszorginitiatieven (+15%) en een beperkte stijging bij de beschutte werkplaatsen (+1%).

2.101 Bereik sociale economie

Evolutie van het aantal doelgroepwerknemers in de sociale economie, van 2005 tot 2015, in personen, telkens op 31 december.

* Tot en met 2007 omvatten de gegevens over invoegbedrijven ook de collectieve invoegbedrijven. Vanaf 2008 vallen de collectieve invoegbedrijven onder de lokale diensteneconomie.
Bron: Departement WSE.

Eind 2015 werkte 65% van de doelgroepwerknemers in een beschutte werkplaats en 17% in een sociale werkplaats. De arbeidszorginitiatieven en de lokale diensteneconomie zijn goed voor respectievelijk 10% en 8% van het aantal doelgroepwerknemers, de invoegbedrijven voor 1%.

Kansengroepen in de sociale economie

Algemeen genomen zijn de meeste kansengroepen duidelijk oververtegenwoordigd in de sociale economie in vergelijking met hun aandeel in de werkende bevolking. Dat is zeker het geval bij de personen met een handicap, de laaggeschoolden en de ouderen. Bij de jongeren en de personen afkomstig van buiten de EU komt het aandeel in de sociale economie min of meer overeen met hun aandeel in de totale werkende bevolking. Enkel de vrouwen zijn duidelijk ondervertegenwoordigd in de sociale economie.

Als meer in detail wordt gekeken, blijken er duidelijke verschillen naar kansengroep en werkvorm. De ondervertegenwoordiging van vrouwen komt terug in alle werkvormen, behalve in de invoegbedrijven. Dat houdt verband met het feit dat een aanzienlijk deel van de invoegbedrijven met dienstencheques werkt. Deze cheques worden voornamelijk gebruikt voor de vergoeding van activiteiten in sectoren waar traditioneel vooral vrouwen werken.

De 50-plussers zijn nagenoeg overal oververtegenwoordigd. Enkel bij de invoegbedrijven en bij de arbeidszorginitiatieven blijft het verschil tussen hun aandeel bij de doelgroepwerknemers en hun aandeel in de totale werkende bevolking beperkt. De jongeren zijn enkel bij de invoegbedrijven duidelijk oververtegenwoordigd. In de sociale werkplaatsen zijn ze nagenoeg

2.102 Kansengroepen in de sociale economie

Aandeel van vrouwen, 50-plussers, jongeren, personen afkomstig van buiten de Europese Unie, personen met een arbeidshandicap en laaggeschoolden in het aantal doelgroepwerknemers op 31 december in de sociale economie en hun aandeel in de totale werkende bevolking, in 2015, in %.

	% vrouwen	% 50-plussers	% jonger dan 25	% personen afkomstig van buiten de EU**	% personen met een handicap ***	% Laaggeschoold
Beschutte werkplaatsen	39	33	8	4	100	91
Sociale werkplaatsen	36	43	1	23	12	70
Arbeidszorg	34	29	6	8	35	78
Invoegbedrijven	49	28	11	30	4	62
Lokale diensteneconomie	40	37	5	27	8	68
Totaal in sociale economie	38	35	7	9	71	84
% in werkende bevolking*	47	28	7	7	9	15

* Op basis van EAK-gegevens van 2015 voor personen van 20 tot 64 jaar (jaargemiddelde).

** Bij de aandelen in de sociale economie gaat het om personen met een huidige of geboorternationaliteit van buiten de Europese Economische Ruimte (EU, Noorwegen, IJsland en Liechtenstein), bij het aandeel in de werkende bevolking om de personen geboren buiten de EU.

*** Bij de aandelen in de sociale economie gaat het om de door de overheid erkende personen met een arbeidshandicap (pmah). Bij het aandeel in de werkende bevolking gaat het om de personen die zelf aangeven hinder te ondervinden door een handicap of langdurig gezondheidsprobleem.

Bron: Departement WSE, ADS EAK.

afwezig. Bij de andere werkvormen benadert hun aandeel min of meer het aandeel jongeren in de werkende bevolking. Het aandeel laaggeschoolden ligt in alle werkvormen veel hoger dan het aandeel laaggeschoolden in de totale werkende bevolking. Dat is weinig verwonderlijk aangezien bij alle werkvormen de laaggeschoolden een prioritaire doelgroep zijn.

Personen afkomstig van buiten de Europese Unie zijn in de invoegbedrijven, de lokale diensteneconomie en de sociale werkplaatsen duidelijk oververtegenwoordigd, in de beschutte werkplaatsen ondervertegenwoordigd.

De personen met een arbeidshandicap ten slotte zijn in nagenoeg alle werkvormen sterk aanwezig. Enkel in de invoegbedrijven zijn ze duidelijk ondervertegenwoordigd. De beschutte werkplaatsen, waar een handicap een noodzakelijk tewerkstellingscriterium is, halen uiteraard een percentage van 100%.

Uitstroom naar werk

Voor personen die uittreden uit de sociale economie wordt in de maanden daarna door de VDAB onderzocht of ze al dan niet aan het werk zijn. Bij de analyse van het aantal personen dat uitstroomt moet er rekening worden gehouden dat het bij de sociale werkplaatsen en de lokale diensteneconomie gaat om programma's waaraan men voor onbepaalde duur kan deelnemen. Bij de invoegbedrijven is die periode beperkt, waardoor er dus sprake is van een 'automatische' uitstroom als de subsidiëring eindigt. Het aandeel uitstromers ten opzichte van het totale aantal werknemers lag in 2014 dan ook het hoogst in de invoegbedrijven (47%). Bij de andere werkvormen ligt dat aandeel een pak lager. Bij de arbeidszorginitiatieven gaat het slechts om 4%.

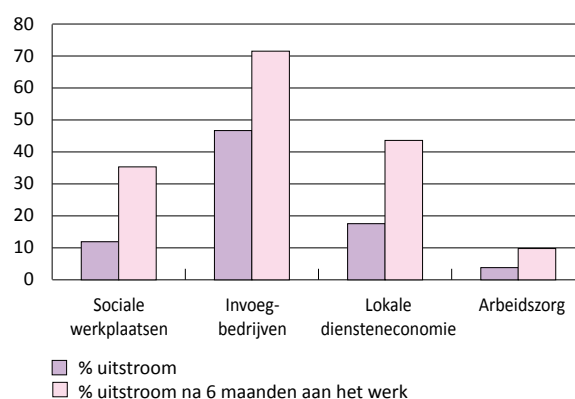
Het is gezien de doelstellingen van het invoegprogramma niet verwonderlijk dat 72% van de personen die in 2014 uitstroomden uit de invoegbedrijven een half jaar na het aflopen van de subsidie nog steeds aan het werk zijn. Bij de lokale diensteneconomie ligt dat aandeel werkenden 6 maanden na

het einde van het arbeidscontract op 43%, bij de sociale werkplaatsen op 36% en bij de arbeidszorginitiatieven op 10%.

De uitstroom naar werk vanuit de beschutte werkplaatsen kan niet op dezelfde manier gemeten worden. Uit de jaarlijkse enquêtes van het vroegere VSAWSE bij de beschutte werkplaatsen bleek echter dat de uitstroom naar regulier werk zeer gering is. De cijfers van 2013 gaven aan dat het slechts gaat om 30 personen op een totaal van bijna 16.400 in de beschutte werkplaatsen tewerkgestelde doelgroepwerknemers.

2.103 Uitstroom naar reguliere arbeidsmarkt

Aandeel doelgroepwerknemers dat uitstroomt ten opzichte van het cumulatief bereik (= totaal aantal personen dat in loop van het jaar tewerkgesteld werd) per werkvorm en aandeel uitstromers dat zes maanden na het einde van het arbeidscontract of de subsidie aan het werk is, in de loop van 2014, in %.

Bron: Departement WSE, VDAB.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Boey, R. (2015). Langdurige werkloosheid in Vlaanderen. *OverWerk. Tijdschrift van het Steunpunt WSE*, 4/2015, 24-31. Leuven: Steunpunt WSE / Uitgeverij Acco.
- Bourdeaud'hui, R., Janssens, F. & Vanderhaeghe, S. (2016). *Vlaamse werkbaarheidsmonitor 2016 – zelfstandige ondernemers*. Brussel: Stichting Innovatie & Arbeid.
- Bourdeaud'hui, R., Janssens, F. & Vanderhaeghe S. (2017). *Vlaamse werkbaarheidsmonitor 2016 – werknemers*. Brussel: Stichting Innovatie & Arbeid.
- Boons, I. (2017). *De Vlaamse Sociale Economie in 2015*. Brussel: Departement WSE.
- De Klerck, W., Boey, R., Djait, F., Gonzalez-Garibay, M., Jacobs, M. & Raymenants, J. (2016). *De Vlaamse arbeidsmarkt na 2020. Analyse door de studiedienst van het Departement WSE*. Brussel: Departement WSE.
- Herremans, W. & Vanderbiesen, W. (2015). De Vlaamse arbeidsmarkt: het kantelpunt bereik? *OverWerk. Tijdschrift van het Steunpunt WSE*, 4/2015, 8-23. Leuven: Steunpunt WSE / Uitgeverij Acco.
- Herremans, W., Vanderbiesen, W., Rober, A., Vansteenkiste, S., Neefs, B., Theunissen, G., Sels, L. & Sourbron, M. (2015). *Terugblik op de Vlaamse arbeidsmarkt. Ontwikkelingen sinds de jaren tachtig*. WSE Report 1-2015. Leuven: Steunpunt WSE.
- Sels, L., Vansteenkiste, S. & Knipprath, H. (2017). *Toekomstverkenningen arbeidsmarkt 2050*. Werk.Rapport 2017 nr.1. Leuven: Steunpunt Werk, HIVA - KU Leuven.
- Homans, L. (2014). *Beleidsnota Sociale Economie 2014-2019*. Brussel: Vlaamse Regering.
- Muyters, P. (2014). *Beleidsnota 2014-2019 Werk, Economie, Wetenschap en Innovatie*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Muyters, P. (2016). *Beleidsbrief Werk, Economie, Wetenschap en Innovatie 2016-2017*. Brussel: Vlaams Parlement.
- RVA (2017). *Jaarverslag 2016*. Brussel: RVA.
- Samoy, E. (2016). *Handicap en arbeid. Deel I: definities en statistieken*. Brussel: Departement WSE.
- Samoy, E. (2016). *Labour market participation of people with work limitations due to health problems Data from the EU Labour Force Survey Belgium and the Regions*. Brussel: Departement WSE.
- VDAB (2017). *Lijst knelpuntberoepen 2016-2017*. Brussel: VDAB.
- VDAB (2017). *Jaarverslag 2016*. Brussel: VDAB.
- VDAB (2016). *Halfjaarlijkse Arbeidsmarktbalans juni 2016*. Brussel: VDAB.
- VDAB (2017). *Werkloosheid en vacatures. Jaarbalans 2016*. Brussel: VDAB.
- Enquête naar de arbeidskrachten (EAK), FOD Economie, Algemene Directie Statistiek: <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/gegevensinzameling/enquetes/eak/>
- Labour Force Survey (LFS), Eurostat: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/database>
- Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (RVA): <http://www.rva.be/nl/documentatie/statistieken>
- Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (SERV): <http://www.serv.be/stichting>
- Steunpunt Werk: <http://www.steunpuntwerk.be>
- Vlaams Ministerie voor Werk en Sociale Economie, Departement Werk en Sociale Economie (WSE): <http://www.werk.be/cijfers-en-onderzoek>
- Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB): <http://www.vdab.be/trends>
<http://arvastat.vdab.be>

DEFINITIES

Arbeidsgehandicapte niet-werkende werkzoekenden

Voor 2009 bestond de doelgroep van arbeidsgehandicapten uit 3 categorieën van werkzoekenden:

- werkzoekenden erkend door het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH);
- werkzoekenden uit het buitengewoon onderwijs;
- werkzoekenden met beperkte of zeer beperkte geschiktheid (op basis van een medisch onderzoek).

Vanaf 2009 wordt een werkzoekende als arbeidsgehandicapt beschouwd wanneer na een administratief onderzoek, uit attesten of verslagen, blijkt dat hij:

- ingeschreven is bij het VAPH;
- een kwalificatie of getuigschrift heeft uit het buitengewoon onderwijs, of ex-BUSO of BLO-leerling is zonder dat er kwalificaties of getuigschriften behaald zijn;
- recht heeft op een inkomensvervangende of integratietegemoetkoming;
- in het bezit is van een afschrift van een definitief geworden gerechtelijke beslissing of van een attest van een bevoegde federale instelling waaruit een blijvende graad van arbeidsongeschiktheid blijft;
- recht heeft op bijkomende kinderbijslag of recht heeft op verhoogde kinderbijslag (als ouder met een handicap);
- recht heeft op een invaliditeitsuitkering in het kader van de ziekteverzekering;
- een attest heeft van een arbeidshandicap, afgeleverd door een door de VDAB erkende dienst of arts.

Avondwerk Loontrekkenden die 50% of meer van de werkdagen tijdens de referentiemaand van de enquête tussen 19 uur en 23 uur gewerkt hebben.

Beroepsbevolking Personen op arbeidsleeftijd die actief zijn op de arbeidsmarkt, hetzij als werkzoekende, hetzij als werkende.

Bevolking op arbeidsleeftijd Iedereen in de leeftijdscategorie van 20 tot en met 64 jaar.

Deeltijdarbeid bij de werkenden Aandeel deeltijds werkenden binnen de totale groep werkenden. Er bestaan verschillende modaliteiten van deeltijds werk: minder dagen per week werken, minder uren per dag werken, een halve dag minder per week werken, ...

Hooggeschoolden Personen met een diploma hoger onderwijs of universitair onderwijs (inclusief voortgezette universitaire opleiding en een doctoraat met proefschrift).

(ILO-) niet-beroepsactieven Personen die niet tot de werkenden, noch tot de werkzoekenden behoren.

(ILO-) werkenden Personen die in de referentieweek van bevraging minstens één uur arbeid hebben verricht.

ILO-werkloosheidsgraad Aandeel ILO-werklozen in de beroepsbevolking (berekend op basis van enquête-cijfers).

(ILO-) werklozen Personen zonder betrekking die werk zoeken, daarvoor concrete stappen hebben gezet gedurende de laatste vier weken en bovendien binnen de 2 weken kunnen beginnen werken, en de personen zonder betrekking die een job hebben die binnen de 3 maanden begint. De ILO-definitie van werklozen wijkt af van de definitie van niet-werkende werkzoekenden bij de VDAB.

Laaggeschoolden Personen zonder diploma, met een diploma lager onderwijs, of secundair onderwijs van de 1ste of 2de graad.

Loontrekkenden Personen die betaalde arbeid verrichten in dienstverband.

Middengeschoolden Personen met een diploma van het secundair onderwijs van de 3de graad, samen met de personen in het bezit van een diploma postsecundair niet-hoger onderwijs.

Nachtarbeid Loontrekkenden die 50% of meer van de werkdagen tijdens de referentiemaand van de enquête tussen 23 uur en 05 uur gewerkt hebben.

Niet-werkende werkzoekenden Werkzoekenden met werkloosheidsuitkeringsaanvraag (WZUA) + jongeren in Beroepsinschakelingstijd (BIT) + vrij ingeschreven niet-werkende werkzoekenden + andere.

Niet-werkende werkzoekende van buitenlandse herkomst (VDAB) Werkzoekenden met een herkomst van buiten de EU. Voor 2007 was de indeling naar etniciteit gebaseerd op nationaliteit, de vrijwillige registratie in het AMI-systeem en een door de VDAB-studiedienst ontwikkeld naamherkenningsprogramma. Er wordt een indeling gemaakt in etnisch EU en etnisch niet-EU. Vanaf 2007 is de indeling naar herkomst gebaseerd op de huidige en de vorige nationaliteit.

Normaal Economisch Circuit De werkaanbiedingen worden naargelang de aard van de arbeidsovereenkomst of subsidieregeling ingedeeld in 'circuits'. Een van deze circuits is het 'Normaal Economisch Circuit', naast onder meer de tewerkstellingsmaatregelen. Het Normaal Economisch Circuit (zonder uitzendopdrachten) bestaat uit de vaste en tijdelijke (zonder uitzendopdrachten) circuits. In januari 2015 werd het Normaal Economisch Circuit (zonder uitzendopdrachten) opgesplitst in NEC (zonder uitzendopdrachten) rechtstreeks aan VDAB gemeld en NEC (zonder uitzendopdrachten) via wervings- en selectiekanalen. De rapportering spitst zich vanaf nu toe op het NEC (zonder uitzendopdrachten) rechtstreeks aan VDAB gemeld. Alle cijfers van voor januari 2015 werden herrekend.

Ploegenarbeid Loontrekkenden die tijdens de referentiemaand van de enquête in een stelsel van twee, drie, vier of meer ploegen gewerkt hebben.

Tijdelijk werkenden bij de loontrekkenden Aandeel tijdelijk werkende loontrekkenden binnen de volledige groep van loontrekkenden. Tijdelijke arbeid omvat contracten van beperkte duur, voor een bepaalde taak of seizoen, voor stage of uitzendarbeid.

VDAB-werkloosheidsgraad Verhouding tussen het aantal niet-werkende werkzoekenden tussen 18 en 65 jaar en de beroepsbevolking tussen 18 en 65 jaar.

Werkzaamheidsgraad Aandeel werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar).

Zaterdagwerk Loontrekkenden die twee of meer zaterdagen tijdens de referentiemaand van de enquête hebben gewerkt.

Zelfstandigen Personen die zelfstandig zijn in hoofdberoep of als helper, aangesloten bij de sociale verzekeringsfondsen voor zelfstandigen.

Zondagwerk Loontrekkenden die twee of meer zondagen tijdens de referentiemaand van de enquête hebben gewerkt.

ONDERNEMEN EN INTERNATIONALE HANDEL 2.3

BLIKVANGERS

- Het Vlaamse Gewest telde op 1 januari 2017 548.000 BTW-plichtige ondernemingen, 22.900 meer dan een jaar voordien (figuur 2.104). Het aandeel van de grotere ondernemingen neemt de laatste jaren iets toe (figuur 2.105). De netto-groeiratio van de ondernemingen komt op 4,2% in 2016, het hoogste cijfer sinds de crisis van 2009 (figuur 2.106).
- Het aandeel zelfstandigen in de bevolking van 15-64 jaar blijft met 9,9% in 2016 vrij stabiel de laatste jaren (figuur 2.108).
- Anno 2016 vindt 65% van de Vlamingen dat ondernemers een hoge status hebben en respect verdienen. De houding tegenover ondernemerschap zit daarmee in de lift: sedert 2009 werd in geen enkel jaar beter gescoord (figuur 2.111).
- Een hoge capaciteitsbezettingsgraad (84,3% bij de aanvang van het tweede kwartaal 2017), verbeterde vraagvooruitzichten en een afname van de voorraden stimuleren de investeringen (figuur 2.113).
- In 2016 zijn 8,5% van de werkenden te vinden in kennisintensieve sectoren, een ombuiging van de dalende trend van de laatste jaren (figuur 2.114).
- 57% van de Vlaamse bedrijven kan innovatief genoemd worden in 2014, een hoge score in internationaal perspectief (figuur 2.118).
- De technologische industrie is goed voor 4,3% van de werkgelegenheid in 2015 (figuur 2.120). Voor de hoogtechnologische diensten is dat 2,3% (figuur 2.122).
- De Vlaamse uitvoer van goederen groeide in 2016 in werkelijke prijzen met 1,5%. Dat is het beste groeicijfer sedert 2012 (figuur 2.124). Het Vlaamse Gewest telt in 2016 18.160 exporterende ondernemingen. Dat aantal neemt de laatste 3 jaren af (figuur 2.125). De EU28 is met 70,3% van onze uitvoer en 60,3% van onze invoer in 2016 veruit de belangrijkste Vlaamse handelspartner (figuur 2.129).
- In 2016 ging het Vlaamse marktaandeel in de BRIC er met goed 10% op vooruit (figuur 2.132).

Dit hoofdstuk gaat over 'ondernemen' en 'internationaal ondernemen'. Het eerste deel beschrijft diverse facetten van ondernemerschap (aantal ondernemingen, investeren, kapitaal) en van innovatie en creativiteit (innoverende Vlamingen, producten, processen en sectoren). Het tweede, internationale gedeelte analyseert de evolutie van de Vlaamse buitenlandse handel, de structuur ervan naar handelspartner en product, een competitiviteitsindicator, de marktaandelen en de buitenlandse directe investeringen.

Ondernemen

In het Pact 2020 zijn 3 luiken gewijd aan economie. Het eerste luik beschrijft de voorwaarden om te komen tot een duurzame topregio (bbp, arbeidsproductiviteit,...). Dit wordt behandeld in het deel over de macro-economische ontwikkelingen. Het luik 'innovatie' legt de noodzaak uit om de omzet uit nieuwe of verbeterde producten te verhogen, de speerpuntdomeinen verder te ontwikkelen en meer mensen tewerk te stellen in kennisintensieve sectoren. In het derde luik komt 'ondernemerschap' aan bod. Het gaat niet enkel over meer ondernemen, inclusief ondernemen bij doelgroepen (vrouwen, ouderen,...), maar eveneens over doorgroei van starters.

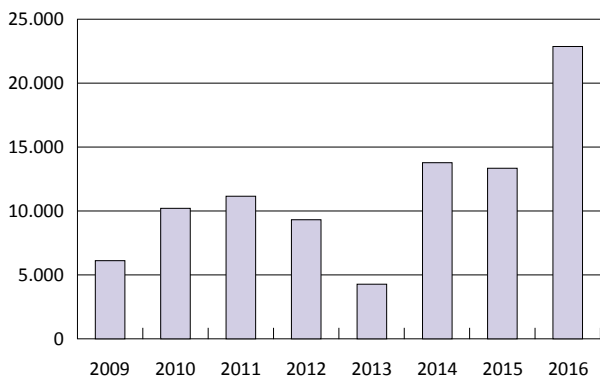
De beleidsnota 2014-2019 van de minister bevoegd voor economie focust op het versterken van ondernemerschap, onder meer door opleiding en het verminderen van administratieve lasten. De Vlaamse overheid kan hieraan actief bijdragen door het creëren van de randvoorwaarden voor ondernemerschap. Dat slaat op het opvolgen en faciliteren van kredietverlening door banken, het invullen van specifieke financieringsnoden door de Participatiemaatschappij Vlaanderen en een clusterbeleid waarbij ondernemingen, onderzoekers en overheid zich engageren om rond specifieke domeinen waardeketens te scheppen. Ook het industrieel ondernemen is belangrijk. Slimme specialisatie moet de synergie bevorderen tussen performante economische en kennisactoren. Het reconversiebeleid is bedoeld voor bedrijven en/of bedrijfssectoren die getroffen zijn door belangrijke collectieve ontslagen of om te voldoen aan milieu-eisen, sanering brownfields en dergelijke. Ten slotte is er aandacht voor het concurrentievermogen van de ondernemingen.

Ondernemerschap

Een open, innovatiegedreven economie is gebaseerd op goed ondernemerschap. De indicatoren gaan over het aantal, type en groei van ondernemingen, overlevingsgraden en snelle groeiers. Ondernemerschap heeft ook betrekking op het aantal zelfstandigen en de houding van de bevolking tegenover ondernemen.

2.104 Groei ondernemingen

Evolutie van de jaarlijkse groei van het aantal BTW-plichtige ondernemingen, van 2009 tot 2016 volgens de ADS-definitie, in absolute aantallen.

Bron: ADS, verwerking SVR.

Investeren is geloven in ondernemen. Naast de investeringsratio worden ook enkele randvoorwaarden besproken.

Ondernemen

Op 1 januari 2017 waren er in het Vlaamse Gewest 548.000 BTW-plichtige ondernemingen waaronder 301.000 vennootschappen en 247.000 zelfstandigen. Op één jaar tijd zijn er 22.900 ondernemingen bijgekomen. Dat is de sterkste toename in jaren.

Veruit de meeste Vlaamse ondernemingen hebben minder dan 5 werknemers in dienst. Het aandeel van de grotere ondernemingen neemt de laatste jaren wel iets toe.

De **geboortegraad** (alle ondernemingen) komt in 2016 op 10,5%, op 2014 na, het hoogste cijfer sedert 2009 toen de economische recessie uitbrak. De **sterftegraad** (alle ondernemingen) ligt op een lager niveau (6,3% in 2016). Deze indicator daalde de afgelopen jaren. De netto-groeiratio (het verschil van geboorte- en sterftegraad) van het totaal aantal ondernemingen is met 4,2% dan ook de hoogste sedert 2009. De turbulentie, of de som van geboorte- en sterftegraad, bedraagt 16,8% anno 2016. Ook dit is een relatief hoog cijfer.

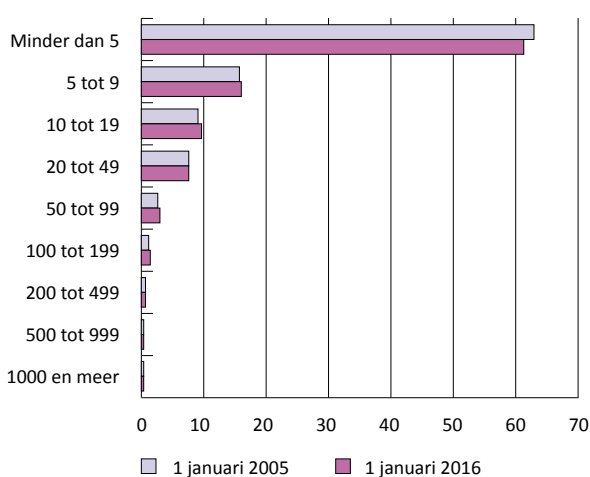
Een bloeiend ondernemerschap heeft niet alleen betrekking op bedrijven die erbij komen, maar ook op doorgroei van bestaande bedrijven. Van alle ondernemingen die in 2010 opgericht werden was 72,8% 5 jaar later nog in leven. De **overlevingsgraden** dalen logischerwijs met de tijd. Toch doet deze indicator het in de laatste 2 geregistreerde jaren, 2014 en 2015, minder goed. Startende ondernemingen worden met tal van problemen geconfronteerd op het vlak van liquiditeit, bedrijfsvoering, betalingsachterstand, personeelsinvulling en/of de lancering van producten. De jaren van zwakke conjunctuur wegen extra zwaar.

Eén van de steunpijlers voor goed ondernemerschap is een voldoende aantal personen die een zelfstandige activiteit uitoefenen. In 2016 telt het Vlaamse Gewest 9,9% **zelfstandigen** in de bevolking van 15 tot en met 64 jaar. Op lange termijn neemt deze indicator een vrij stabiel verloop aan. In vergelijking met de buurlanden doet het Vlaamse Gewest het relatief goed. Enkel Nederland scoort hoger (12,9%). In Frankrijk en Duitsland is het aandeel zelfstandigen met 7,7% en 8,0% lager. De EU28 daarentegen telt 10,8% zelfstandigen onder de bevolking van 15-64 jaar. Dat komt door de hogere score in een aantal zuiderse EU-landen en in de nieuwe lidstaten.

Ondernemerschap stimuleren wil zeggen dat alle potentieel ingezet moet worden, dus ook bij vrouwen, ouderen, gehandi-

2.105 Spreiding ondernemingen

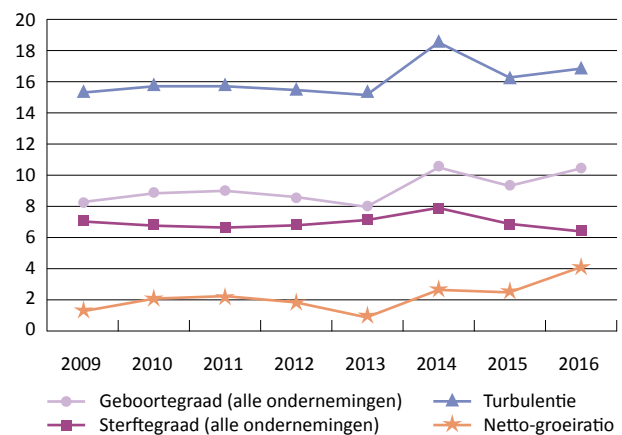
Spreiding van het aantal bedrijven met personeel in dienst, naar grootteklasse van het personeel, 1 januari 2009 en 1 januari 2016, in %.

Bron: ADS, RSZ, verwerking SVR.

2.106 Geboorten en sterften

Evolutie van de sterfte- en geboortegraad, turbulentie en netto-groei van ondernemingen, van 2009 tot 2016, volgens de ADS-definitie, in %.

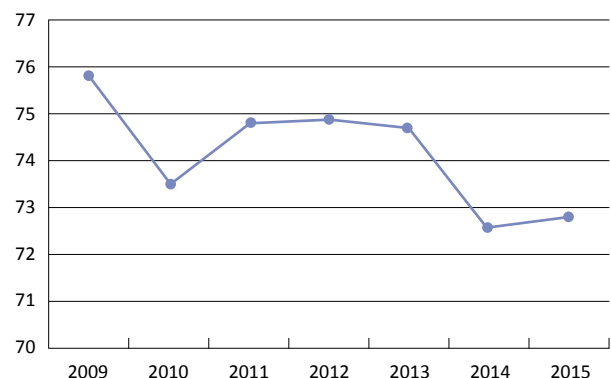

* Veranderingen van vennootschapsvormen en overnames worden ook als stopzetting gezien.

Bron: ADS, KBO, verwerking SVR.

2.107 Overlevingsgraad

Evolutie van het aandeel starters dat 5 jaar later nog actief is, van 2009 tot 2015, in %.

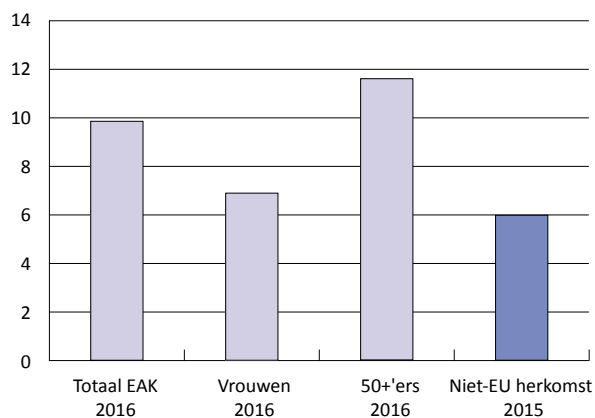
Bron: ADS, KBO, bewerking SVR.

capten en personen van niet-EU-herkomst. Het aandeel zelfstandigen bij de **vrouwen** bedraagt in 2016 6,9%. Op 10 jaar tijd stijgt, noch daalt deze indicator bij de vrouwen wezenlijk. De **bevolking van 50 jaar of ouder** telt 11,6% zelfstandigen. Ook hier is er de laatste jaren geen merkbare kentering. Op 1 januari 2015 lag de indicator op een duidelijk lager niveau bij **personen van niet-EU-herkomst** (6,0% ten opzichte van de bevolking 18-64 jaar, KSZ-definitie).

Het aandeel snelgroeiende ondernemingen of **gazellen** kwam op 1 januari 2015 op 2,7% van de Vlaamse ondernemingen met 10 of meer werknemers. Deze indicator ging de laatste jaren in dalende lijn tot begin 2015 op welk ogenblik er een lichte opleving was. Gazellen zijn belangrijk omwille van hun voor-

2.109 Doelgroepen ondernemen

Aandeel van de zelfstandigen, totaal, vrouwen, personen van 50 jaar of ouder en personen van niet-EU-herkomst** in de bevolking 15-64 jaar*, in 2016, in %.

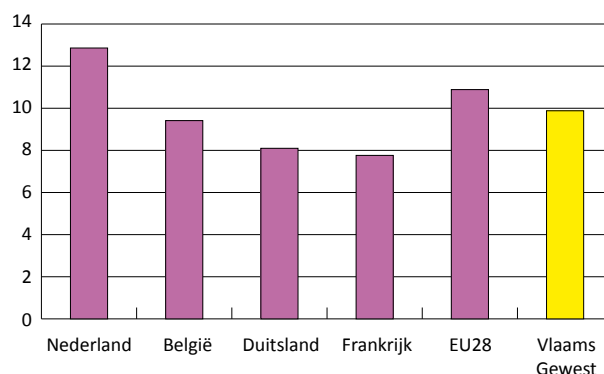
* Bevolking 50-64 jaar voor zelfstandigen van 50 jaar of ouder.

** 1 januari 2015.

Bron: ADS EAK, KSZ, bewerking SVR.

2.108 Ondernemerschap

Aandeel van de zelfstandigen in de bevolking van 15-64 jaar, in het Vlaamse Gewest, België, EU28 en de buurlanden, in 2016, in %.

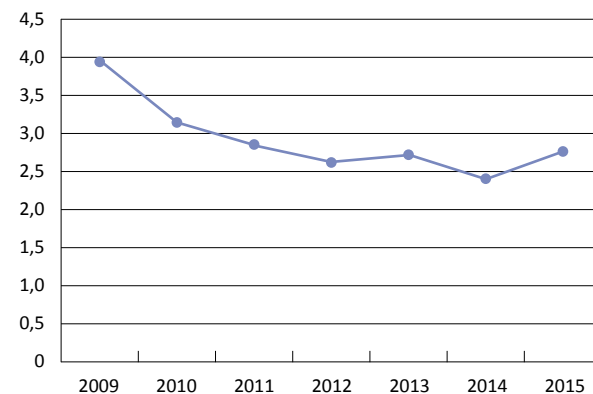
Bron: ADS EAK, Eurostat.

beeldfunctie voor beginnende bedrijven. Onderzoek wijst uit dat hoge-groei-ondernemingen het vooral goed doen in regio's met veel innovatieve kenmerken. Dit kan gestimuleerd worden door in te zetten op de kwaliteit van instituties, een hoogopgeleide bevolking, de aanwezigheid van een creatieve klasse en de aanwezige infrastructuur.

Ondernemerschap kan maar goed gedijen als het breed gedragen wordt door de bevolking. In 2016 is 56% van de Vlamingen van mening dat **ondernemerschap** een wenselijke carrièrekeuze is. Deze indicator stijgt daarmee voor het tweede opeenvolgende jaar, zij het lichtjes. In de jaren 2010-2012, toen de economie zich gedeeltelijk herstelde van de recessie van 2009, was tussen 60 en 70% van de Vlamingen gewonnen voor

2.110 Gazellen

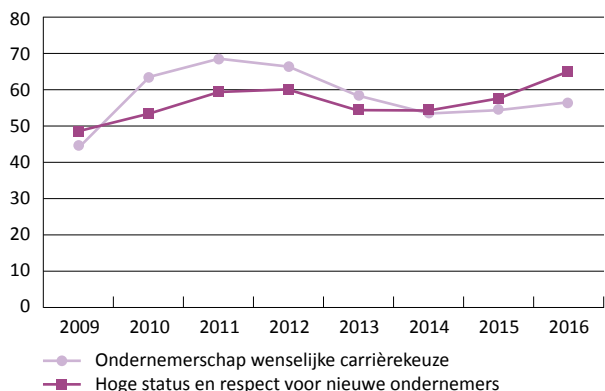
Evolutie van het aandeel van de ondernemingen met 10 of meer werknemers in het basisjaar die op 3 jaar tijd een groei kenden van het personeelsbestand van minstens 20% op jaarbasis, van 1 januari 2009 tot 1 januari 2015, in %.

Bron: ADS, KBO, verwerking SVR.

2.111 Houding tegenover ondernemerschap

Evolutie van het aandeel volwassen Vlamingen dat vindt dat ondernemerschap een wenselijke carrièrekeuze is en aandeel dat vindt dat nieuwe ondernemers een hoge status hebben en respect verdienen, van 2009 tot 2016, in %.

Bron: GEM.

ondernemerschap als carrièrekeuze. Verder vindt 65% van de Vlamingen in 2016 dat ondernemers een hoge status hebben en respect verdienen. De houding tegenover ondernemerschap zit daarmee in de lift. Sedert 2009 werd in geen enkel jaar beter gescoord.

Investeren

De totale **investeringsratio** steeg in 2014 tot boven 25% van het bbp en blijft sindsdien zowat op dat niveau (25,1% in 2016). De private sector is de belangrijkste investeerder. In 2013 bedroeg de investeringsratio van de private sector 21,7%.

De investeringsbeslissing hangt af van vele factoren. Daarbij zijn belangrijk: het laag niveau van de voorraden, een hoge bezettingsgraad van het productievermogen en goede vraagvoorzichten.

Er zijn signalen dat het investeringsklimaat in de industrie verbeterd. De **capaciteitsbezettingsgraad** in de industrie (exclusief voeding) bedroeg bij de start van het tweede kwartaal van 2017 84,3%, net zoals een kwartaal eerder. De indicator komt daarmee vlot boven het lange-termijngemiddelde van 80,8% (van 2de kwartaal 1988 tot 2de kwartaal 2017) uit. Het is van de hoogconjunctuur van 2007 geleden dat nog zulke hoge waarden opgetekend werden. Ook trekken de **vraagvoorzichten** aan en neemt het **voorraadniveau** af. Verder zijn volgens het Federaal Planbureau (FPB) ook de verbeterde rendabiliteit en de soepeler kredietvoorwaarden belangrijk. Al deze factoren kunnen de investeringen in de nabije toekomst stimuleren.

De Nationale Bank van België (NBB) voert halfjaarlijks een investeringsenquête uit bij Belgische industriële ondernemers. Uit deze gegevens blijkt dat zij hun investeringen voor 2017 met zo maar even 24% wensen uit te breiden (in werkelijke

2.112 Investeringsratio

Evolutie van de investeringsratio, totale economie en private sector, van 2009 tot 2016, in %.

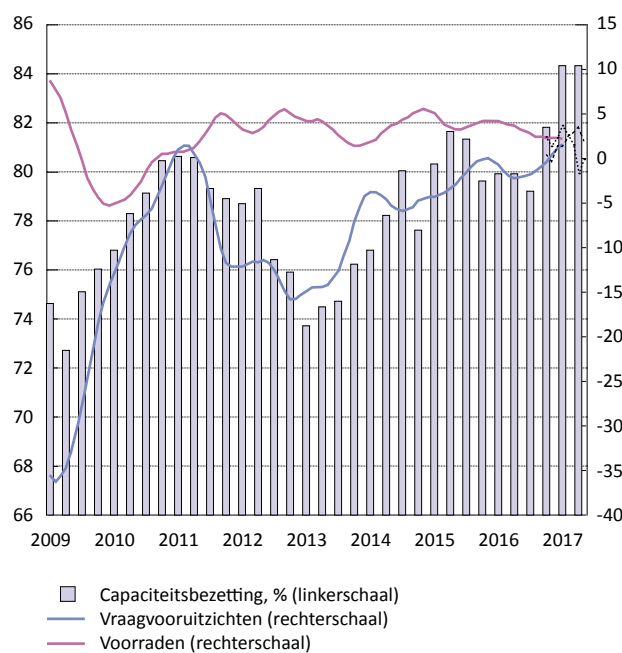

Bron: HERMREG, bewerking SVR.

prijzen). Dat is meer dan het dubbele van het jaar voordien. Toch moeten deze resultaten voorzichtig geïnterpreteerd worden omdat ze meestal te optimistisch zijn vergeleken met de resultaten nadien.

2.113 Vraag, voorraden en capaciteitsbezetting

Evolutie van het verloop van de capaciteitsbezettingsgraad (in %), de vraagvoorzichten en het voorraadniveau in de Vlaamse industrie (kloof tussen de positieve en de negatieve antwoorden in procentpunten), van januari 2009 tot mei 2017.

Bron: NBB.

Kapitaal

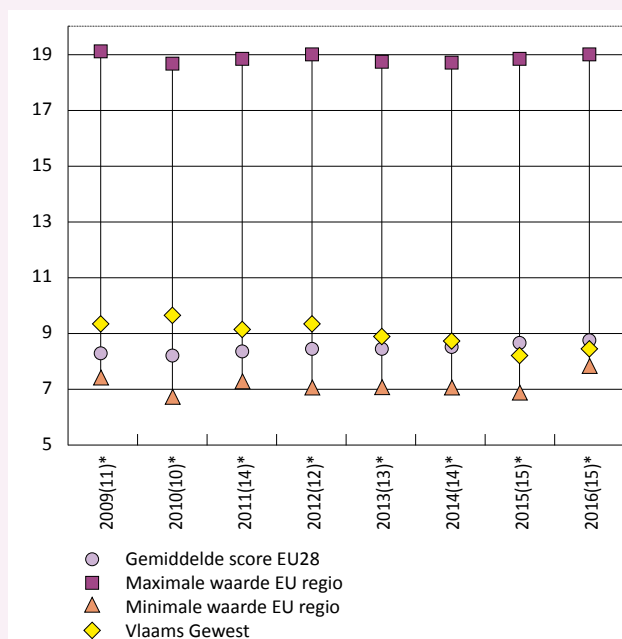
De Vlaamse Regering is er zich van bewust dat de toegang tot kapitaal één van de voorwaarden is voor meer en sterker ondernemerschap.

De Belgische ondernemers vellen een vrij gunstig oordeel over de voorwaarden om een krediet te bekomen. In het eerste kwartaal van 2017 zijn er 30 procentpunten meer ondernemers van oordeel dat de algemene voorwaarden voor het bekomen van **krediet** gunstig zijn dan er zijn die ze als ongunstig beschouwen. Toch is dit iets minder goed dan een jaar eerder. De ondernemers zijn immers iets sceptischer geworden over de omvang van de rentevoeten.

Risicokapitaal is van belang omdat daarmee investeringsprojecten met een hoog risicogehalte gefinancierd worden. Voor deze categorie van investeringen is het niet altijd vanzelfsprekend om aan de nodige financiële middelen te geraken. De investeringen in risicokapitaal vertegenwoordigen in België anno 2016 0,28% van het bbp. Dat is matig hoog, zij het dat deze indicator nogal kan schommelen van jaar tot jaar. Van de andere Europese landen doet vooral Luxemburg (2,18%) het goed, gevolgd door Frankrijk, Nederland en Denemarken (0,50 à 0,60%). Duitsland zet een vrij matig resultaat neer (0,22%).

2.114 Kennisintensieve sectoren

Evolutie van het aandeel van de werkgelegenheid in kennisintensieve sectoren (technologische industrie en hoogtechnologische diensten). Positie van het Vlaamse Gewest ten opzichte van de benchmarkregio's (tussen haakjes), van 2009 tot 2016, in %.*

* Het gaat om personen wonend in een land (of regio), ongeacht waar ze werken.

Bron: Eurostat, bewerking SVR.

Innovatie en creativiteit

Innovatie en creativiteit zijn belangrijk voor een economie omdat dit de bronnen zijn die voor meer toegevoegde waarde kunnen zorgen. De toepassing van innovatie heeft betrekking op de aanwezigheid van kennisintensieve en creatieve sectoren, het aandeel van nieuwe en vernieuwde producten of diensten in de omzet en het aandeel innovatieve bedrijven. Andere aspecten, zoals levenslang leren, O&O en octrooien, komen verder in VRIND aan bod.

Innovatie en creativiteit kunnen bekeken worden vanuit meerdere invalshoeken: de werkende (werknemer en zelfstandige), het product/ proces of de bedrijfstack.

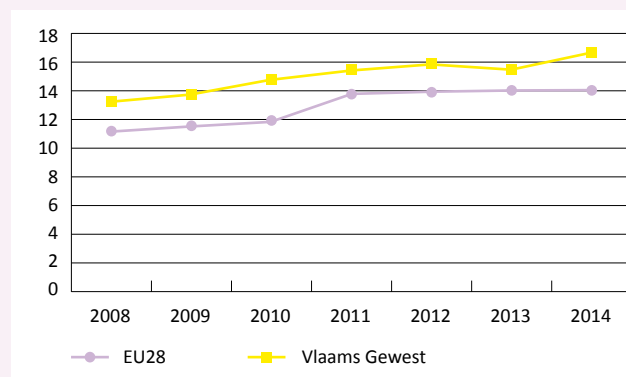
Innovatieve vlamingen

In 2016 waren er op 100 werkenden die woonden in het Vlaamse Gewest 8,5 aan de slag in **kennisintensieve sectoren**. Dit aandeel nam de laatste jaren lichtjes af tot in 2015, vooral in de industriële component van deze indicator. In 2016 was er een lichte toename. De EU28 heeft een gemiddelde van 8,7%. In een vergelijking met 17 benchmarkregio's die excellent presteren op het vlak van innovatie staat het Vlaamse Gewest op een 15de plaats. In 2009 stond het Vlaamse Gewest nog op een 11de plaats. De Duitse benchmarkregio's halen de hoogste scores (tussen 10 en 20%). België in zijn geheel bereikt 7,7%. Onder de buurlanden presteert Duitsland behoorlijk goed (12,3%); Frankrijk en Nederland daarentegen noteren lagere cijfers (7,4% en 6,3%) omwille van een zwakkere industriële component.

Ontwikkelde economieën kunnen niet blijven groeien door alsmaar efficiënter te worden, omdat ze al een hoog efficiëntieniveau bereikt hebben. Voor deze economieën zijn innovatie en ook creativiteit steeds belangrijker als drijvende kracht van

2.115 Creativiteit

Evolutie van het aandeel van de creatieve beroepen in de beroepsbevolking*, EU28 en het Vlaamse Gewest, van 2008 tot 2014, in %**.*

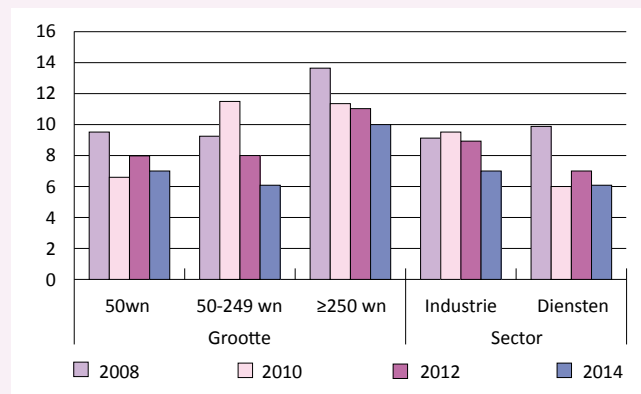
* Het gaat om personen wonend in een land (of regio), ongeacht waar ze werken.

** De definitie werd gewijzigd (verengd) in vergelijking met vorige edities. Bron: Eurostat, bewerking SVR.

2.116 Nieuwe goederen en diensten

Evolutie van het aandeel van de omzet gerealiseerd door nieuwe of verbeterde producten of diensten naar personeels-klasse en hoofdbedrijfstak, van 2008 tot 2014, in %.

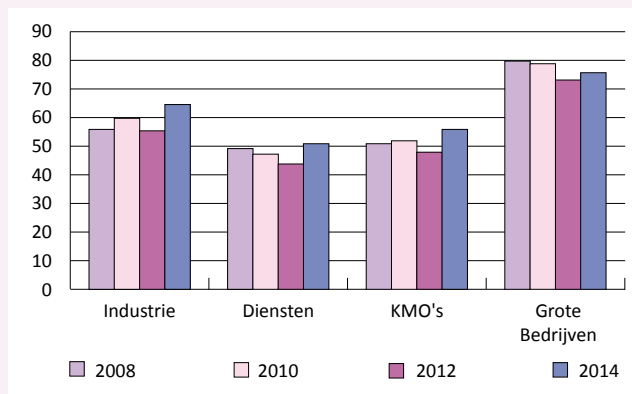

Bron: CIS-2015, ECOOM.

2.117 Innovatieve bedrijven

Evolutie van het aandeel van bedrijven dat bezig was met de ontwikkeling van nieuwe of verbeterde producten of diensten, naar hoofdsector en bedrijfsgroote, van 2008 tot 2014, in %.

Bron: CIS-2015, ECOOM.

groei. Dat is des te belangrijker daar de toenemende vergrijzing en de kosten van de sanering van de overheidsfinanciën zullen wegen op ons groeipotentieel de komende jaren. Creativiteit slaat op het combineren van bestaande toepassingen of procedés en de omzetting daarvan in een origineel product of proces. Dit biedt immers ook mogelijkheden om meerwaarde te creëren. Creativiteit is echter moeilijk te meten. Men kan gebruik maken van het aandeel van creatieve beroepen in de actieve bevolking.

In 2014 is 16,6% van de Vlaamse actieve bevolking werkzaam in een **creatief beroep**. Dit omvat naast wetenschappers ook personen die werken in de kunstsector, onderwijzend personeel en dergelijke. De waarde van deze indicator neemt met de tijd toe, maar dat is in andere landen ook het geval.

Het Vlaamse Gewest staat 6de tussen de 17 benchmarkregio's, met de Scandinavische benchmarkgebieden op kop. Het EU28-gemiddelde komt op 14,0%. Nederland scoort met 16,6% even hoog als het Vlaamse Gewest. Dat is niet het geval voor Duitsland en Frankrijk, die lager scoren (13,9% en 12,7%).

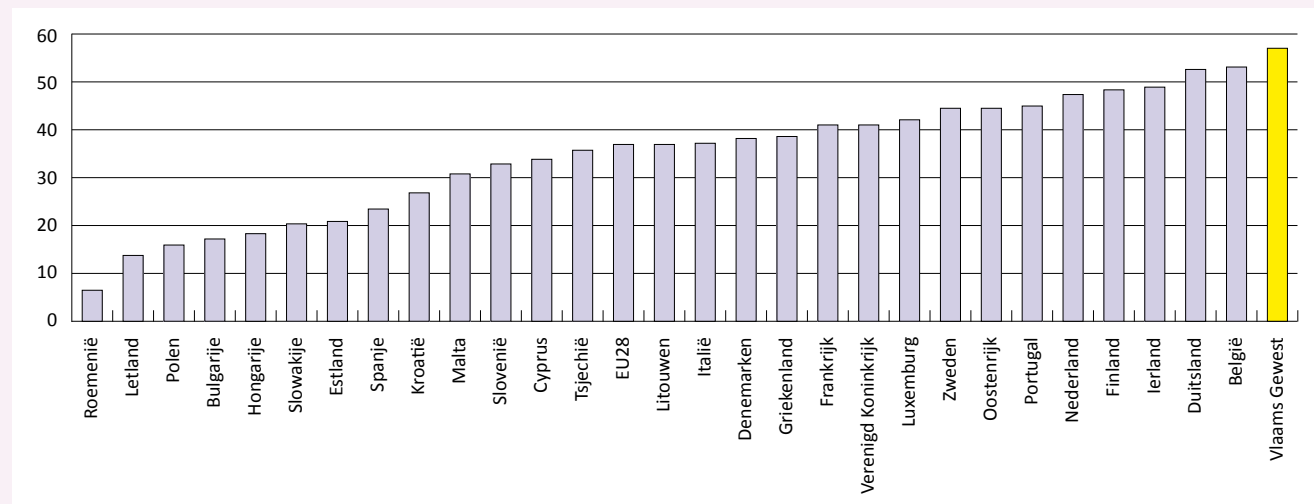
Innovatieve producten en processen

In 2014 kwam 7% van de omzet van Vlaamse bedrijven voor rekening van **goederen en diensten die nieuw waren voor de afzetmarkt of voor de onderneming**. Dat is iets lager dan in 2012 (8%) of 2010 (7,5%). Verder is er nauwelijks verschil tussen de industrie (7%) en de diensten (6%). KMO's van minder dan 250 werknemers (7%) scoren lager dan grote bedrijven (10%).

2.118 Innovatieve bedrijven internationaal

Aandeel van bedrijven dat bezig was met de ontwikkeling van nieuwe of verbeterde producten of diensten, het Vlaamse Gewest en EU28-landen, in 2014, in %.

Bron: CIS-2013, ECOOM.

Nog in 2014 kon 57% van de Vlaamse bedrijven **innovatief** genoemd worden. Dat wil zeggen dat ze bezig waren met de ontwikkeling van nieuwe of verbeterde producten of processen. De industrie is meer innovatief (65%) dan de dienstensector (51%). Ook hier doen KMO's het minder goed (56%) dan grote bedrijven (76%). Het aantal innovatieve bedrijven nam toe ten opzichte van 2012 (49%).

In internationaal perspectief scoren we hiermee zeer hoog: geen enkel EU28-land haalt een hogere innovatiescore. België bereikt 53%, op de voet gevolgd door Duitsland. In Ierland, Finland en Nederland is net niet de helft van de bedrijven innovatief.

Innovatieve sectoren

Innovatieve sectoren hebben een gemiddeld hoog aandeel O&O. In wat volgt worden de technologische industrietakken en de kennisintensieve marktdiensten besproken. Deze sectoren zullen in kaart gebracht worden aan de hand van de bruto toegevoegde waarde en totale werkgelegenheid.

Industrie

De industrie is vandaag minder belangrijk in de economie dan enkele decennia terug. De industrie boekte immers grotere efficiëntiewinsten dan andere sectoren waardoor het werkgelegenheidsaandeel van andere sectoren automatisch toeneemt. Daarbij komt ook een toegenomen vraag naar tertiaire diensten parallel met de stijgende welvaart. Toch blijft de industrie belangrijk voor Vlaanderen. Het Nieuw Industrieel Beleid besteedt er dan ook de nodige aandacht aan. De industrie van de toekomst is gebaseerd op innovatie en creëert op duurzame wijze welvaart.

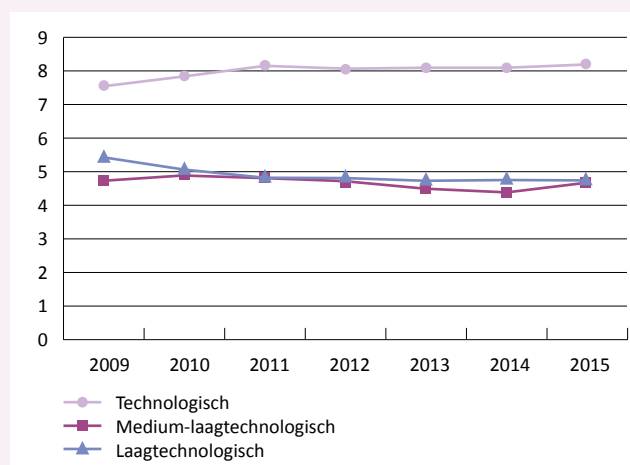
Anno 2015 heeft de **technologische industrie** een aandeel in de Vlaamse bruto toegevoegde waarde van 8,2%. Het

gaat daarbij vooral over chemie, farmacie, productie van computers en elektronische apparaten, machines en transportmiddelen. Voor de medium-laagtechnologische industrie (aardolieraffinage, kunststofnijverheid, metaalproducten,...) en de laagtechnologische industrie (voeding, textiel, papier- en meubelindustrie,...) bedragen de aandelen respectievelijk 4,7% en 4,8%. Het aandeel van de industrie in de bruto toegevoegde waarde is de laatste jaren traditioneel dalende, maar toch werd een lichte toename geregistreerd in 2015 ten opzichte van 2014. Dat komt enkel door de medium-laagtechnologische en technologische industrie.

De industrie als geheel is zwakker vertegenwoordigd in de bruto toegevoegde waarde van de EU28 dan in die van het Vlaamse Gewest. Dat komt door het lagere aandeel van de technologische industrie in de EU28 (7,3% in 2014). De medium-laagtechnologische industrie en de laagtechnologische industrie zijn er goed voor respectievelijk 4,0% en 4,2%. De technologische industrie is relatief goed aanwezig in de bruto toegevoegde waarde van Duitsland en een aantal nieuwe EU-landstaten, met name Tsjechië, Hongarije en Slovenië.

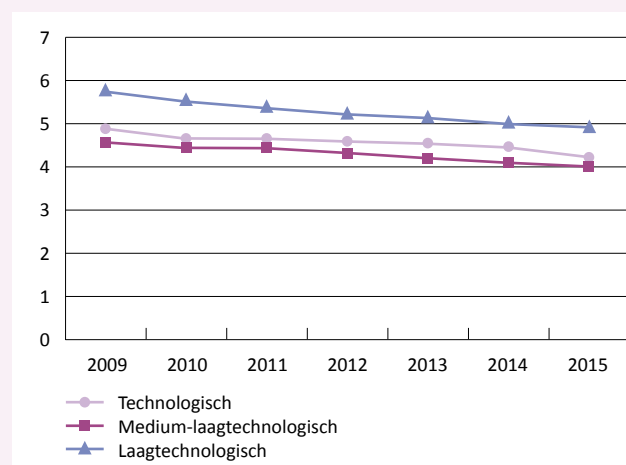
De technologische industrie neemt in 2015 4,3% van de totale Vlaamse werkgelegenheid voor zijn rekening. Voor de medium-laagtechnologische en laagtechnologische industrie komt dat op respectievelijk 4,0% en 4,9%. Elk van deze industriebranches kent een dalend aandeel van de werkgelegenheid over de tijd. Het werkgelegenheidsaandeel van de technologische industrie is wat hoger in de EU28 (4,6% in 2014), in tegenstelling tot de bruto toegevoegde waarde. Dat illustreert meteen ook het hogere Vlaamse productiviteitsniveau. Met de jaren is er ook voor de EU28 een afname van het aandeel van de technologische industrie. De medium-laagtechnologische industrie en laagtechnologische industrie hebben een werkgelegenheidsaandeel in de EU28 van 4,1% en 5,2%, eveneens hoger dan in het Vlaamse Gewest. Wat de technologische industrie betreft scoren Tsjechië (10,0% in 2014), Duitsland (8,1%), Slowakije (7,5%), Hongarije (7,4%) en Slovenië (7,1%) het hoogst.

2.119 Technologische industrie / Bruto toegevoegde waarde
Evolutie van het aandeel van de industrietakken naar technologie-intensiteit in de totale bruto toegevoegde waarde, van 2009 tot 2015, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

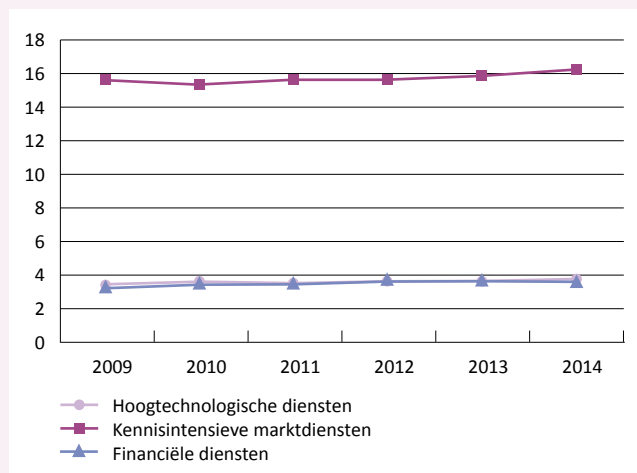
2.120 Technologische industrie / Werkgelegenheid
Evolutie van het aandeel van de industrietakken naar technologie-intensiteit in de totale werkgelegenheid, van 2009 tot 2015, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

2.121 Kennisintensieve diensten / Bruto toegevoegde waarde

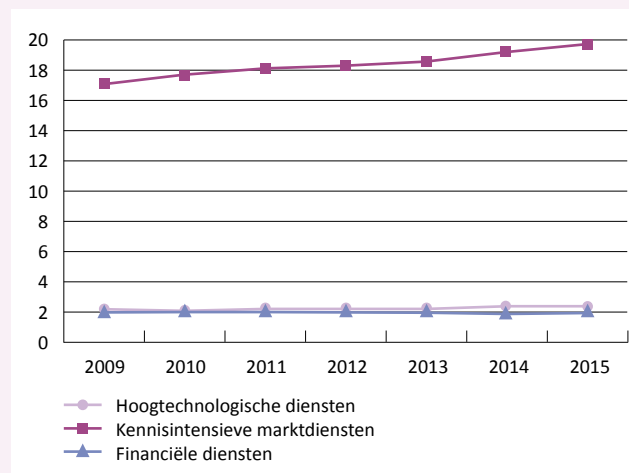
Evolutie van het aandeel van de marktdiensten naar kennisintensiteit in de totale bruto toegevoegde waarde, van 2009 tot 2014, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

2.122 Kennisintensieve diensten / Werkgelegenheid

Evolutie van het aandeel van de marktdiensten naar kennisintensiteit in de totale werkgelegenheid, van 2009 tot 2015, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

Marktdiensten

Er is een onderscheid tussen 3 types kennisintensieve diensten: **hoogtechnologische diensten**, marktdiensten en financiële diensten. De niet-marktdiensten blijven buiten beschouwing.

De kennisintensieve diensten maken samen 23,6% uit van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde in 2014. Het gaat in hoofdzaak om kennisintensieve marktdiensten (16,2%), waaronder de zakelijke diensten. De financiële en hoogtechnologische diensten zijn minder belangrijk (3,8% en 3,6%). Het aandeel van de kennisintensieve diensten stijgt met de tijd. In de EU28 stonden de kennisintensieve diensten anno 2014 in voor 19,6% van de bruto toegevoegde waarde. Van onze buurlanden scoort Nederland hoog (25,6%). De cijfers voor Duitsland en Frankrijk zijn 18,0% en 20,4%.

Tot slot vertegenwoordigden de totale kennisintensieve diensten 23,8% van de totale Vlaamse werkgelegenheid in 2015. Het belangrijkste zijn opnieuw de kennisintensieve marktdiensten (19,7% van de totale werkgelegenheid). De financiële diensten of de hoogtechnologische diensten zijn veel minder omvangrijk (telkens om en bij 2%). Het belang van de kennisintensieve diensten in de Vlaamse werkgelegenheid neemt door de jaren lichtjes toe. De EU28 hebben in 2014 een aandeel van de kennisintensieve diensten in de totale werkgelegenheid van 17,1%, minder hoog dan in het Vlaamse Gewest. Nederland scoort opnieuw zeer goed (25,0%). Duitsland (18,0%) en Frankrijk (19,4%) halen lagere cijfers.

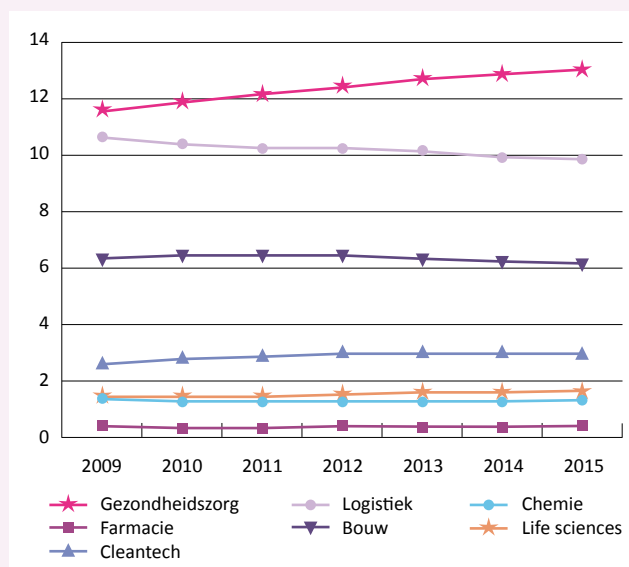
Doorbraak-sectoren

Gezondheidszorg, logistiek, life sciences en cleantech zijn activiteiten met een groot ontwikkelingspotentieel mits er

geïnnoveerd wordt. Verder zijn ook chemie, farmacie en bouw belangrijke Vlaamse bedrijfstakken. Hier worden die doorbraaksectoren genoemd. Het introduceren van innovatieve toepassingen leidt ertoe dat deze bedrijven producten of processen ontwikkelen die minder gemakkelijk imiteerbaar zijn zodat de fabrikant langer de vruchten kan plukken van zijn inspanningen. Dat komt de concurrentiekracht ten goede en zorgt voor meer toegevoegde waarde en jobs.

2.123 Doorbraak-sectoren

Evolutie van het aandeel van de doorbraak-sectoren in de Vlaamse werkgelegenheid*, van 2009 tot 2015, in %.

* Het gaat om de werkgelegenheid aangeboden in het Vlaamse Gewest, ongeacht waar de arbeidskrachten vandaan komen.

Bron: INR, bewerking SVR.

De evolutie van de onderscheiden sectoren geeft een gemengd beeld:

Gezondheidszorg neemt in 2015 7,5% van de totale bruto toegevoegde waarde en 13,0% van de totale werkgelegenheid voor zijn rekening. Het belang van deze sector neemt volgens beide maatstaven lichtjes toe met de tijd. Het is bovendien een minder conjunctuurgevoelige, maar wel een typisch arbeidsintensieve sector.

Logistiek was in 2014 verantwoordelijk voor 12,6% van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde en 9,9% van de werkgelegenheid in 2015. Deze sector verliest wat aan belang de laatste jaren.

Chemie komt in 2015 op een bruto toegevoegde waarde-aandeel van 3,4%. Voor de werkgelegenheid is dat 1,3%. Het aandeel in de bruto toegevoegde waarde steeg in 2015 opvallend. Dat van de werkgelegenheid blijft de laatste jaren stabiel.

Farmacie is met een aandeel in de bruto toegevoegde waarde van 1,5% in 2015 minder belangrijk onder de doorbraaksectoren. Hetzelfde geldt voor de werkgelegenheid (0,4%). Het belang van deze sector evolueerde niet veel de laatste jaren.

Bouwactiviteiten hebben zowel in de bruto toegevoegde waarde als in de werkgelegenheid een aandeel van 6,2% anno 2015. De bouw zag zijn gewicht toenemen tot omstreeks 2011, waarna een lichte afname optrad.

Life sciences of biowetenschappen maken in 2015 1,6% van de bezoldigde tewerkstelling uit. Op 5 jaar tijd is dat een lichte toename. Er zijn ongeveer 35.800 bezoldigden aan het werk in de life sciences. Activiteiten rond biotechnologisch onderzoek en de ontwikkeling van specifieke geneesmiddelen zullen aan belang winnen bij een vergrijzende en sterker zorgbehoevende bevolking.

Cleantech spitst zich eerder toe op processen dan op activiteiten en laat zich daarom moeilijk in sectorale statistieken vatten. Het zijn wetenschappelijke, ecologische toepassingen die zorgen voor duurzame productieprocessen. Cleantech-activiteiten zijn in 2015 goed voor een bezoldigde tewerkstelling van 65.300 plaatsen of 2,9% van het totaal voor de ganse economie. Het aandeel bleef stabiel in 2015. Investerings in milieu- en energietechnologie horen bij een modern productieproces. Vandaar dat ook deze sector toekomstkansen biedt.

Internationale handel

Exporteren is van cruciaal belang voor de Vlaamse economie. Bedrijven die succesvol zijn op vreemde markten, doorstaan de toets van de internationale concurrentie. In het luik Internationalisering van het Pact 2020 komt dit aan bod in 4 subdoelstellingen:

1. Vlaanderen herwint tegen 2020 zijn in de afgelopen tien jaar verloren marktaandeel in de wereldexportmarkt en exploreert in veel sterkere mate dan vandaag onbenut potentieel op het vlak van internationalisatie (zowel in goederen als in diensten);
2. Het aantal buitenlandse directe investeringen in het Vlaamse Gewest neemt toe, evenals het ermee gepaard gaande investeringsbedrag;
3. Tegen 2020 neemt het aantal exporterende bedrijven toe, het aantal exporterende kmo's verdubbelt (tegenover 2007);
4. Het aandeel van de totale Vlaamse uitvoer naar snelgroeiende markten groeit tegen 2020 tot 10%.

De beleidsnota 'Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking' 2014-2019 vertrekt van deze doelstellingen, en onderstreept het belang van de internationalisatie van de economie en van de uitbouw van Vlaanderen als een sterke en innovatieve economie omdat dit onze concurrentiepositie verstevigt.

De hier besproken indicatoren beschrijven de evolutie van de in- en uitvoer en de structuur ervan, maar ook de uitvoerratio, het aantal exporterende bedrijven, het belang van goederen en diensten in de buitenlandse handel, de geharmoniseerde competitiviteitsindicator en de directe buitenlandse directe investeringen.

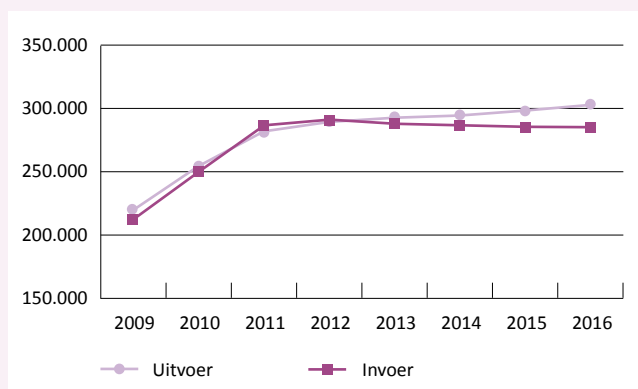
Belang uit- en invoer

De Vlaamse **uitvoer** van goederen groeide in 2016 in werkelijke prijzen met 1,5% tot 302,4 miljard euro. Dat is het beste groeicijfer sedert 2012. De **buitenlandse orderpositie** van de Vlaamse industriële bedrijven zit in de lift, hetgeen doet vermoeden dat de exportcijfers voor 2017 het verder goed zullen doen. De Vlaamse **invoer** van goederen kwam op 284,9 miljard euro in 2016 of een daling met 0,4% in werkelijke prijzen ten opzichte van het jaar voordien. Het is nu al het vierde opeenvolgende jaar dat de import afneemt, zij het telkens lichtjes.

De **uitvoerratio** bedroeg 123,1% van het bbp in 2016. Dit cijfer is hoog omdat in het bbp de uitvoer is verminderd met de invoer. Er is ook veel doorvoer door niet-ingezetenen via Vlaamse wegen en havens die in de export- en importcijfers is vervat. Sedert 2012 is de uitvoerratio licht dalende. Dat uitvoer belangrijk is voor de Vlaamse economie blijkt uit het feit dat de export in 2010 goed was voor 37% van de bruto toegevoegde waardecreatie in het Vlaamse Gewest, waarvan 24% afkomstig van goederen en 13% van diensten.

2.124 In- en uitvoer

Evolutie van de waarde van de Vlaamse in- en uitvoer van goederen volgens het communautaire concept (exclusief Belgische interregionale handel), van 2009 tot 2016, in miljoenen euro.

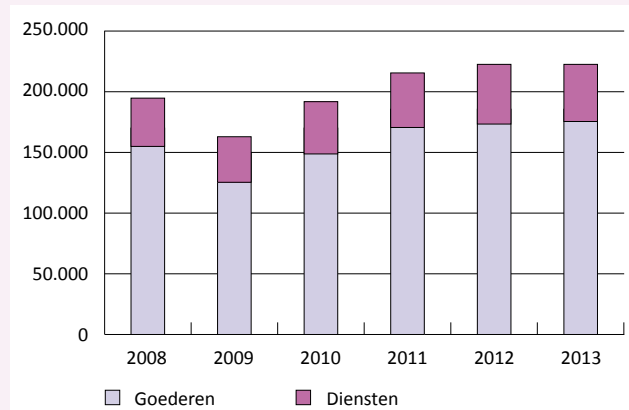
Bron: INR.

Volgens de Nationale Bank van België (NBB) telde het Vlaamse Gewest in 2016 18.160 **exporterende ondernemingen**. Dat aantal neemt de laatste 3 jaren af.

In 2013 bedroeg de totale Vlaamse uitvoer van **goederen en diensten** (volgens het ESR 2010) 223 miljoen euro. Daarvan stonden de diensten in voor 21,8%. Het belang van de diensten nam toe tot in 2009 (23,8%), nadien nam het weer wat af. De uitvoer van goederen en diensten stagneerde in 2013 (toename met 0,1% in werkelijke prijzen). De categorie van de goederen kende een aangroei met 0,5%. Dit kwam vooral op naam van de bedrijfstakken van de farmacie, elektriciteit en gas, voedingsmiddelen en de handel. De diensten lieten een daling noteren met 1,4%. Dat was voornamelijk toe te schrijven aan de sector van het vervoer en de opslag. De sectoren van de handel, onroerend goed en farmaceutische sector ken-

2.126 Goederen en diensten

Evolutie van de uitvoer van goederen en de diensten (ESR 2010 concept), van 2008 tot 2013, in miljoenen euro.

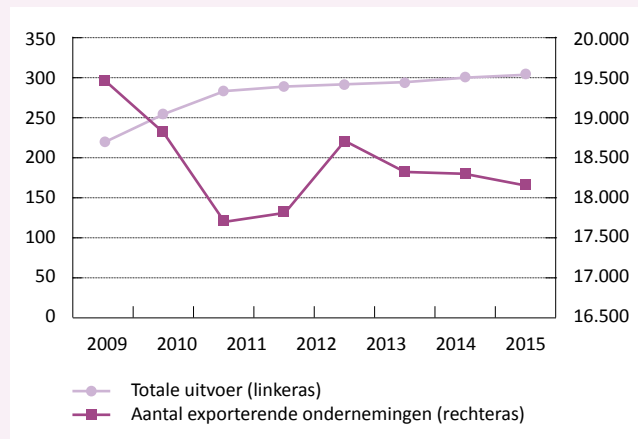
Bron: NBB, BISA, IWEPS, SVR.

den een toename van de uitvoer van diensten, maar konden het resultaat niet voldoende beïnvloeden.

De Vlaamse exportprestaties hangen nauw samen met de concurrentiekracht van de Vlaamse economie. De **geharmoniseerde competitiviteitsindicator** (HCI) is een maatstaf voor de prijs- en kostencompetitiviteit. Een toename van de HCI duidt op een verslechtering van het concurrentievermogen en een daling op een verbetering ervan. Tussen maart 2016 en april 2017 liet de Vlaamse concurrentiepositie een (lichte) verbetering optekenen. Hoewel de munten van vooral het Verenigd Koninkrijk, China en Turkije goedkoper werden tegenover de euro, en dus de Vlaamse HCI negatief beïnvloedden, bleek de duurdere Russische roebel, VS dollar, Japanse yen, Indische roepie, en Braziliaanse real de doorslag te geven. In mei 2017 verslechterde de Vlaamse HCI opnieuw. Dat was voornamelijk te wijten aan de goedkopere VS dollar, Chinese yuan en Japanse yen.

2.125 Exporterende ondernemingen

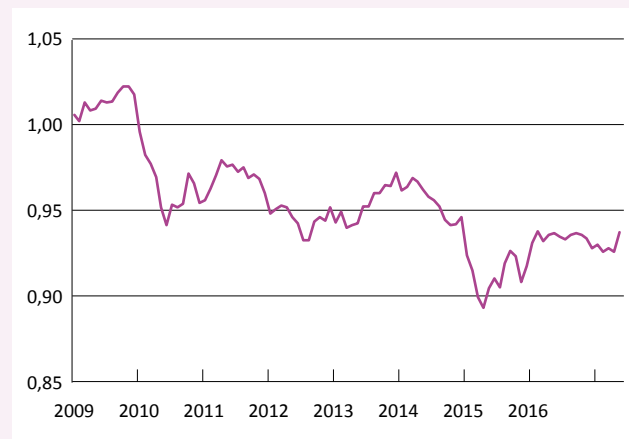
Evolutie van het aantal exporterende ondernemingen en uitvoerbedrag (in miljard euro), van 2009 tot 2016.

Bron: INR.

2.127 Competitiviteit

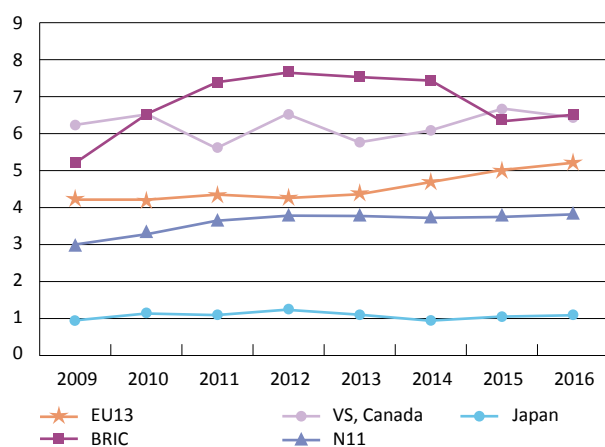
Evolutie van de Vlaamse geharmoniseerde competitiviteitsindicator ten opzichte van de euro, januari 2009 – mei 2017.

Bron: SVR op basis van UNCTAD, Eurostat, INR, OESO.

2.128 Belang opkomende landen

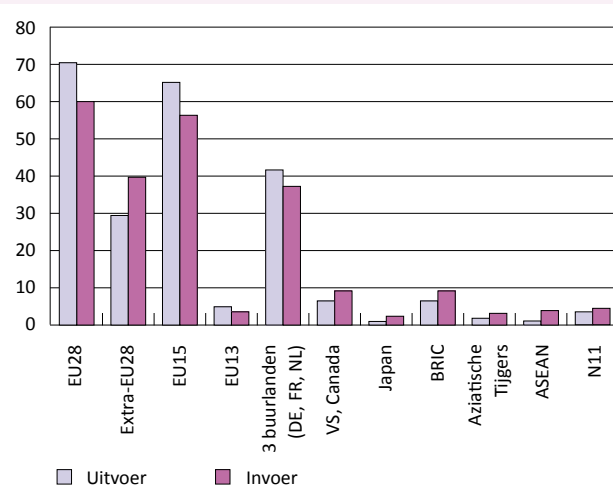
Evolutie van het aandeel van de EU13, Noord-Amerika, Japan, BRIC en N11 in de Vlaamse uitvoer, van 2009 tot 2016, in % van de totale uitvoer.

* EU15, EU13, 3 buurlanden, Noord-Amerika, Japan, BRIC, Aziatische Tijgers, ASEAN, N11.
Bron: INR.

2.129 Uitvoer en invoer

Aandeel van de EU28, de rest van de wereld en de voornaamste handelsblokken* in de Vlaamse uitvoer en invoer, in 2016, in %.

* EU15, EU13, 3 buurlanden, Noord-Amerika, Japan, BRIC, Aziatische Tijgers, ASEAN, N11.
Bron: INR.

Partners en producten

Door de kleine thuismarkt en de ligging tussen grote, welvarende economieën is de Vlaamse uitvoer in de eerste plaats gericht op de buurlanden en op de Europese Unie in het algemeen.

De **EU28** blijft met 70,3% de belangrijkste exportmarkt voor het Vlaamse Gewest anno 2016. Het gaat vooral om de EU15-kernlanden (65,1%). Binnen deze groep zijn Duitsland, Frankrijk en Nederland goed voor 41,5% van de Vlaamse uitvoer. De 13 overige EU-landen nemen 5,2% af van de Vlaamse export. Het belang van de EU28 neemt de laatste 3 jaren opnieuw toe. Dat komt vooral door het toegenomen gewicht van het Verenigd Koninkrijk, Italië en Frankrijk. Nederland kende dan weer een terugloop (absoluut en procentueel). Noord-Amerika en Japan vertegenwoordigen 6,5% en 1,1%. Hun aandeel varieerde niet sterk de afgelopen jaren. De opkomende handelsblokken wonen aan belang in het Vlaamse uitvoerpakket tot omstreeks 2012/2013. Nadien daalt hun belang. De **BRIC** staat in 2016 voor 6,5% van de Vlaamse uitvoer. Voor de N11 is dat 3,8%. De Aziatische Tijgers en ASEAN zijn met 1,8% en 1,4% minder belangrijk.

Ook aan de kant van de invoer is de **EU28** de belangrijkste handelspartner (60,3% in 2016), zij het minder sterk dan bij de uitvoer. En ook hier komt dat vooral op naam van de 3 buurlanden (37,3%). De EU13 zijn goed voor 3,8%. Het aandeel van de EU28 nam vrij sterk af tussen 2009 en 2015, wat wil zeggen dat de Vlaamse invoer gediversifieerder wordt. In 2016 won de EU28 voor het eerst opnieuw lichtjes aan belang. Dit komt door de EU15-kernlanden. De 13 nieuwe lidstaten zagen hun aandeel in de Vlaamse import met de tijd geleidelijk aan toenemen. Dit is ook zo voor Noord-Amerika (9,4% in 2016). De opkomende handelsblokken hebben een groter gewicht in de

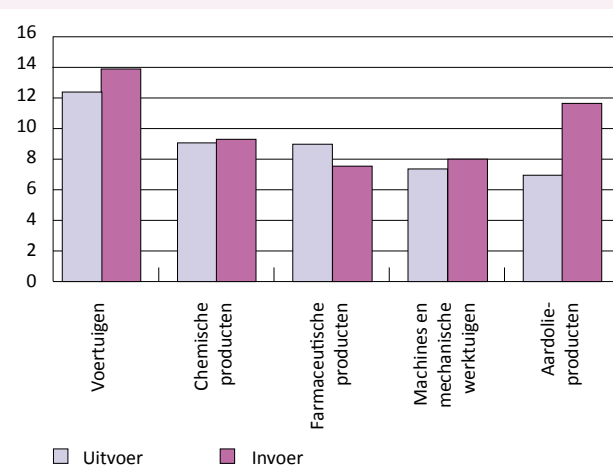
Vlaamse import- dan exportstructuur, vooral de **BRIC** (9,2%). Quasi de helft ven de import uit de BRIC is afkomstig van China.

De 5 belangrijkste **producten** zijn anno 2016 goed voor 44,6% van de Vlaamse uitvoer. Het gaat om voertuigen, chemische producten, farmaceutische producten, machines en mechanische werktuigen en aardolieproducten. Het belang van de top-5 neemt nu al sedert 3 jaar af. Dat komt door het afnemende belang van de waarde van aardolieproducten in de Vlaamse export (van 13,1% in 2013 naar 7,0% in 2016).

De 5 belangrijkste importproducten hebben in 2016 een belang

2.130 Uit- en invoerpakket

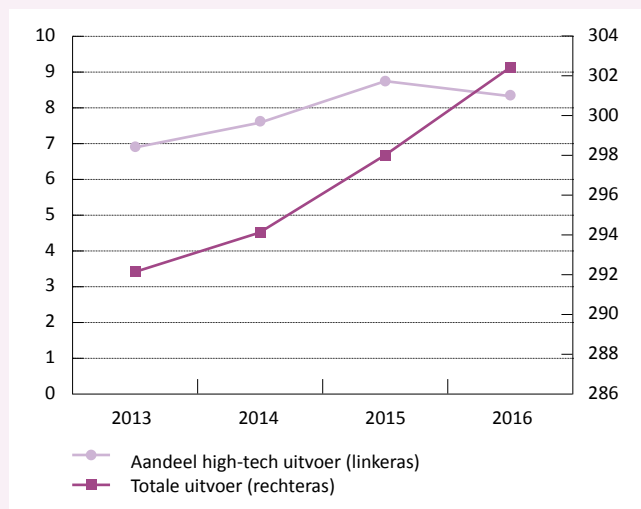
Aandeel van de 5 belangrijkste uit- en invoerproducten van het Vlaamse Gewest, in 2016, in %.

Bron: INR.

2.131 Uitvoer high-techgoederen

Evolutie van het aandeel van de high-tech uitvoer* in de totale uitvoer (in %) en totale high-techuitvoer (in miljard euro), van 2013 tot 2016.

* Gebaseerd op de SITC rev.4 indeling.
Bron: INR.

van 50,3%. Ook hier wordt de ranglijst van de belangrijkste producten aangevoerd door voertuigen. Maar op de tweede plaats komen aardolieproducten. Ook aan de importzijde werd de top-5 wat minder belangrijk de laatste jaren. Vooral de waarde van aardolieproducten nam af (van 20,8% in 2013 tot 11,6% in 2016).

Hoogtechnologische goederen bevatten een belangrijke technologische component en kunnen daardoor moeilijker geïmitteerd worden. Door zich meer toe te leggen op deze categorie van goederen kan Vlaanderen producten met hoge toegevoegde waarde produceren en exporteren. Daardoor kan Vlaanderen zijn marktpositie uitbreiden of op zijn minst behouden.

Volgens de high-techgoederenindeling exporteerde het Vlaamse Gewest in 2016 voor 25,2 miljard euro hoogtechnologische goederen, iets minder dan het jaar voorheen. In verhouding tot de totale goederenuitvoer komt dat op 8,3%, een daling ten opzichte van 2015. Bijna de helft van de Vlaamse hoogtechnologische uitvoer bestaat uit farmaceutische producten.

Marktaandelen

Marktaandelen worden veel gebruikt als men het concurrentievermogen van landen wil bestuderen.

Vooreerst 2 aandachtspunten: de nieuwe groeielanden kennen een relatief sterke economische ontwikkeling. Dat betekent dat zij meer en meer handel voeren, zowel onderling als met andere handelsblokken. Daardoor verliezen de Westerse landen automatisch marktaandeel. Verder worden de prestaties van het Vlaamse Gewest op de groeiemarkten vergeleken met de buurlanden Duitsland, Frankrijk en Nederland. Maar dat zijn grotere economieën dan de Vlaamse. Omwille van die reden

alleen al hebben onze buurlanden meer kans om een groter marktaandeel te hebben in een bepaalde afzetmarkt. Zo voert Duitsland steeds de rangorde van grootste marktaandeel aan.

Het Vlaamse totale wereldmarktaandeel komt anno 2016 op 2,11%. Dat brokkelt de laatste jaren vrij stelselmatig af tot in 2012. Nadien stabiliseert het wat. In 2015 werd nog 2,02% genoteerd. Ook onze buurlanden kennen op lange termijn een daling van hun wereldmarktaandeel. Duitsland slaagde erin een deel van zijn marktaandeel te herwinnen tussen 2012 en 2015. In Frankrijk was er een stabilisatie de laatste jaren. Het Nederlandse wereldmarktaandeel zat in de lift tot 2009, maar zakte opvallend in de crisisjaren tot 2012 waarna er zich ook daar een stabilisatie aftekende. Daar het beleid zich oriënteert op snelgroeiende markten of markten met veel potentieel komen hier de handelsblokken buiten de EU15 aan bod. Het beeld voor de periode 2009-2016 is niet hetzelfde voor elk handelsblok: Het Vlaamse Gewest verliest geleidelijk marktaandeel in de BRIC, de Aziatische Tijgers en Noord-Amerika. Het marktaandeel in de N11 en Japan is ongeveer schommelend. In de nieuwe EU-lidstaten en Sub-Sahara Afrika wordt de laatste jaren winst geboekt.

Het marktaandeel van het Vlaamse Gewest in de nieuwe **EU12**-lidstaten komt in 2016 op 2,38%. Alle buurlanden hebben een hogere waarde, vooral Duitsland (21,54%). De geografische nabijheid van de nieuwe EU-lidstaten verklaart dit. Tussen 2009 en 2016 verloor het Vlaamse Gewest heel lichtjes marktaandeel in de EU12. Frankrijk verloor sterker terrein. Duitsland en Nederland wisten echter marktaandeel te winnen. Enkel in 2016 steeg het Vlaamse marktaandeel in de EU12 met 2,9%. Dit is minder dan in Duitsland of Nederland. Opnieuw deed Frankrijk het minder goed.

Het Vlaamse Gewest heeft anno 2016 een marktaandeel van 0,94% in de **BRIC**. Dat is fors minder dan Duitsland (5,67%). Nederland scoort met 1% quasi even hoog als het Vlaamse Gewest. Tussen 2009 en 2016 verloren zowel het Vlaamse Gewest als de buurlanden marktaandeel in de BRIC. In 2016 nam het Vlaamse marktaandeel er met 10,7% toe in vergelijking met 2015. Dat is ongeveer even goed als Duitsland; Frankrijk kende een minder sterke toename het laatste jaar en Nederland een sterkere stijging.

In de **N11** kan het Vlaamse Gewest een marktaandeel van 0,77% realiseren in 2016. Hier verloor Vlaanderen sedert 2009 terrein (-7%). Duitsland bleef status quo, maar Frankrijk en Nederland verloren er sterker marktaandeel. Maar in het jaar 2016 alleen won het Vlaamse Gewest 5,8% terrein in de N11, sterker dan de buurlanden.

Het Vlaamse Gewest neemt in 2016 0,41% van de invoer van de **Aziatische Tijgers** voor zijn rekening. Tussen 2009 en 2016 kromp het Vlaamse marktaandeel er met goed 10%. Onze buurlanden kenden allemaal een toename, het sterkst in Nederland. In 2016 steeg het Vlaamse marktaandeel er met 3,6% ten opzichte van 2015, opnieuw minder goed dan in de buurlanden.

Het Vlaamse marktaandeel in **Noord-Amerika** bedraagt 0,80% in 2016. Duitsland wist als enige buurland zijn markt-

aandeel in de VS te vergroten tussen 2009 en 2016. Maar in 2016 alleen was het ook enkel Duitsland dat er achteruitging.

Het marktaandeel van het Vlaamse Gewest in **Japan** komt op 0,59% in 2016. Dat is vrijwel gelijk aan het Nederlandse marktaandeel. Tussen 2009 en 2016 won het Vlaamse Gewest er 12,1%, minder dan Duitsland, maar beter dan wat Nederland deed. Frankrijk verloor er terrein. Ten opzichte van 2015 breidde het Vlaamse Gewest zijn marktaandeel in Japan uit met 12,9%. Van onze buurlanden deed enkel Duitsland het beter.

Het Vlaamse Gewest heeft een marktaandeel van 2,51% in **Sub-Sahara Afrika** in 2016. De (grotere) buurlanden scoren hoger. Het Vlaamse Gewest kon zijn marktaandeel opvallend uitbreiden tussen 2009 en 2016. Dat staat in contrast tot de afname waarmee de 3 buurlanden te maken hebben. Enkel in 2016 kromp het Vlaamse marktaandeel echter lichtjes (-1,7%).

2.132 Marktaandelen

Marktaandelen van het Vlaamse Gewest, Duitsland, Frankrijk en Nederland in een aantal handelsblokken in 2009, in 2015 en in 2016, in %.

Vlaams Gewest					
	2009	2015	2016	2016, Index (2009=100)	2015-16 (%)
EU12	2,32	2,31	2,38	102,5	2,9
BRIC	1,00	0,85	0,94	93,9	10,7
N11	0,83	0,73	0,77	93,3	5,8
Aziatische Tijgers	0,45	0,39	0,41	89,8	3,6
Noord-Amerika	0,98	0,80	0,80	81,7	0,8
Japan	0,53	0,52	0,59	112,1	12,9
Sub-Sahara Afrika	1,96	2,55	2,51	128,0	-1,7
Wereld	2,45	2,02	2,11	85,9	4,5
Duitsland					
	2009	2015	2016	2016, Index (2009=100)	2015-16 (%)
EU12	22,28	23,75	24,57	110,3	3,5
BRIC	6,43	5,14	5,67	88,3	10,4
N11	4,63	4,46	4,61	99,5	3,4
Aziatische Tijgers	2,63	2,74	2,88	109,6	5,2
Noord-Amerika	4,28	5,02	4,84	113,2	-3,5
Japan	2,75	2,96	3,39	123,3	14,5
Sub-Sahara Afrika	5,12	4,47	4,52	88,3	1,2
Wereld	9,52	8,50	8,87	93,1	4,4
Frankrijk					
	2009	2015	2016	2016, Index (2009=100)	2015-16 (%)
EU12	4,31	3,84	3,88	89,9	0,9
BRIC	1,57	1,40	1,45	92,1	3,0
N11	1,93	1,71	1,72	89,6	0,6
Aziatische Tijgers	1,31	1,21	1,33	101,2	9,5
Noord-Amerika	1,59	1,46	1,50	94,1	2,5
Japan	1,21	1,08	1,15	94,9	5,8
Sub-Sahara Afrika	5,24	3,79	3,92	74,8	3,4
Wereld	4,00	3,14	3,22	80,4	2,4
Nederland					
	2009	2015	2016	2016, Index (2009=100)	2015-16 (%)
EU12	4,85	5,31	5,50	113,4	3,6
BRIC	1,07	0,88	1,00	93,7	14,0
N11	1,58	1,33	1,33	84,3	0,2
Aziatische Tijgers	0,81	0,99	1,16	142,8	16,6
Noord-Amerika	1,12	0,88	0,89	80,1	1,3
Japan	0,62	0,61	0,63	101,3	2,4
Sub-Sahara Afrika	3,72	3,26	2,95	79,2	-9,7
Wereld	4,07	3,53	3,64	89,7	3,3

Bron: Eurostat, UNCTAD, INR, bewerking SVR.

Buitenlandse directe investeringen

Buitenlandse directe investeringen gaan dikwijls gepaard met de inplanting of uitbouw van vestigingen en jobs in een land. Los daarvan wordt ook veelal kennis in een economie geïnjecteerd.

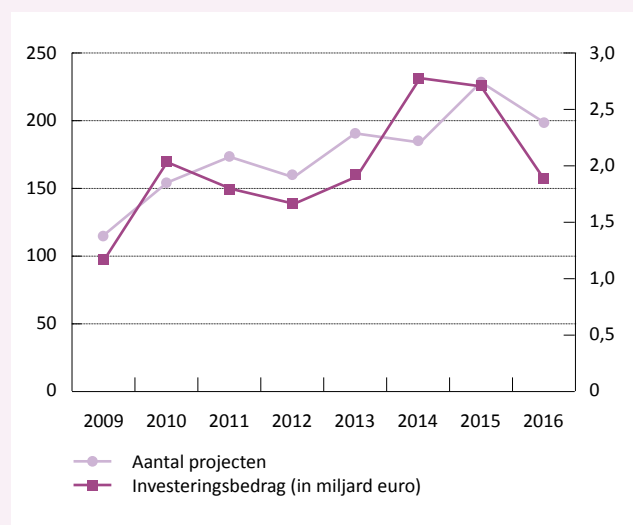
Het Vlaamse Gewest kon in 2016 198 projecten van buitenlandse investeerders verwelkomen. Dit is minder hoog dan in 2015, maar beter dan alle andere jaren gedurende het laatste decennium. Het investeringsbedrag situeert zich met 1,87 miljard euro minder hoog dan de afgelopen 3 jaren. Deze buitenlandse directe investeringen zouden circa 4.260 jobs moeten opleveren. Dat is dan weer goed in vergelijking met de afgelopen jaren. Gegeven de aanslagen in het voorjaar van 2016 en de gepaard gaande onzekerheid zijn dit al bij al nog goede cijfers.

Greenfield-investeringen zijn de belangrijkste categorie (43%). Fusies en overnames vormen 30% van de projecten en uitbreidingsinvesteringen zijn goed voor 26%. In vergelijking met de 2 voorgaande jaren winnen fusies en overnames aan belang in het totaal aantal investeringsprojecten. De meeste projecten vinden plaats in de verwerkende nijverheid (28%), verkoop en marketing (24%), logistiek en O&O (elk 20%).

De Verenigde Staten zijn qua aantal projecten de belangrijkste buitenlandse investeerder (17%), op de voet gevolgd door Nederland (16%). De top-5 wordt vervolledigd door Frankrijk (10%), Duitsland (9%) en Japan (9%). Het aandeel van de projecten uit Europa neemt met 8 procentpunt toe tot 61%.

2.133 Buitenlandse directe investeringen

Evolutie van het aantal en het bedrag (in miljard euro) van de buitenlandse directe investeringsprojecten, van 2009 tot 2016.

Bron: FIT.

DEFINITIES

Cleantech Een ruime groep van bedrijfstakken en toepassingen rond hernieuwbare energie en energie-efficiëntie, waterzuivering en -hergebruik, sensoren en controlesystemen in industriële toepassingen, materiaalconversie en recycling, afval- en afvalwaterzuivering en -behandeling en monitoring en controle van energie-opwekking.

Communautair concept Een meetconcept voor de buitenlandse handel waarbij alle intra- en extracommunautaire in- en uitvoerbewegingen in aanmerking genomen worden. Er wordt ook rekening gehouden met in- en uitvoertransacties van niet-ingezetenen die in België BTW-plichtig zijn en waarbij geen ingezetenen betrokken zijn. Dit laatste is niet zo in het nationale concept.

Creatieve beroepen ISCO 08 codes 21, 221, 225, 226, 23, 25, 262, 263, 264, 265, 342 en 343: wetenschappers, ontwerpers, architecten, onderwijzend personeel, ICT personeel, bibliothecarissen, journalisten, kunstenaars, sportbeoefenaars.

Directe buitenlandse investeringen Directe investering in de productiecapaciteit van een land met fysieke verwerking van infrastructuur of gronden tot gevolg. Indirecte buitenlandse investeringen slaan op investeringen in aandelen of obligaties.

ESR2010 Dit is het nieuwe raamwerk voor de opmaak van de nationale en regionale rekeningen. De belangrijkste wijziging met het oude ESR95 is de activatie van O&O uitgaven, waardoor het niveau van het bbp substantieel verhoogt.

Financiële diensten NACE rev.2 64-66: financiële instellingen, verzekeringswezen, hulpbedrijven van financiële instellingen.

Gazellen (of hoge-groeiondernemingen) Aandeel van de bedrijven met 10 werknemers in het startjaar dat gedurende drie opeenvolgende jaren een tewerkstellingsgroei van minstens 20% op jaarbasis heeft gekend.

Geboortegraad Aantal nieuw opgerichte BTW-plichtige natuurlijke en rechtspersonen in % van het aantal bestaande op 1 januari van het jaar (heropstart wordt niet meegerekend).

Gezondheidszorg NACE rev.2 86 (menselijke gezondheidszorg) en 87-88 (maatschappelijke dienstverlening).

HCI (geharmoniseerde competitiviteitsindicator) De HCI wordt berekend voor het Vlaamse Gewest ten opzichte van een ruime set van 56 handelspartners. Een daling

van deze indicator wijst op een verbeterende concurrentiekracht. Dat kan doordat de inflatie lager is in het Vlaamse Gewest in vergelijking met de meeste van de partnerlanden, of omdat wisselkoers van de euro gunstig evolueert ten opzichte van de niet-eurolanden of omdat er zich wijzigingen voordoen in het handelspatroon (meer handel met landen die qua inflatie en wisselkoers ongunstiger evolueren). Het omgekeerde is uiteraard waar voor een stijging van de HCI. De berekeningen voor de Vlaamse HCI nemen een aanvang in januari 2004. De Vlaamse HCI is in sterke mate afgestemd op de berekeningen van de HCI's voor de eurolanden door de Europese Centrale Bank (ECB). Een exacte vergelijkbaarheid is niet mogelijk daar de ECB het basismateriaal voor de berekeningen niet vrijgeeft, en enkel de methode in een aantal papers omschrijft.

Hoogtechnologische diensten NACE rev.2 59-63 en 72: Audio- en videoproductie, telecommunicatie, programmering, consultancy, diensten op het vlak van informatieverlening.

Innovatief bedrijf Een bedrijf dat a) nieuwe of verbeterde producten of diensten op de markt heeft gebracht, b) nieuwe of duidelijk verbeterde productieprocessen heeft geïntroduceerd, c) lopende of afgebroken innovatieactiviteiten heeft verricht.

Investeringsratio Investerings van de totale / private sector in % van het bbp.

Kennisintensieve marktdiensten NACE rev.2 50-51, 69-71, 73-74, 78 en 80: vervoer over water, luchtvaart, diverse consultancy, technische testen en dergelijke, arbeidsbemiddeling, beveiligingsdiensten.

Laagtechnologische industrie NACE rev.2 10-18, 31-32: voeding, tabak, textiel, confectie, leer, houtindustrie, papier, drukkerijen, meubelindustrie, overige industrie.

Life sciences NACE rev.2 20.590 (vervaardiging van andere chemische producten), 21.100 (vervaardiging van farmaceutische grondstoffen), 21.201 (vervaardiging van geneesmiddelen), 46.460 (groothandel in farmaceutische producten), 47.740 (detailhandel in medische en orthopedische artikelen), 72.110 (speur- en ontwikkelingswerk op biotechnologisch gebied), 72.190 (speur- en ontwikkelingswerk op natuurwetenschappelijk gebied).

Logistiek NACE rev.2 46 (groothandel en handelsbemiddeling), 49 (vervoer over land), 50 (vervoer over water), 51 (luchtvaart) en 52 (opslag en vervoersondersteunende activiteiten).

VOOR MEER INFORMATIE

Marktaandeel Aandeel van de export van een land of regio in de totale invoer van een landengroep.

Medium-laagtechnologische industrie NACE rev.2 19, 22-25 en 33: aardolieraffinage, rubber en kunststofnijverheid, keramische nijverheid, vervaardiging van metaalproducten, reparatie en installatie van machines.

Netto-groeiratio Verschil tussen geboortegraad en sterftegraad.

Onderneming BTW-plichtige entiteit hetzij als vennootschap, hetzij als zelfstandige.

Oprichtingsratio Aantal oprichtingen in % van het aantal actieve ondernemingen.

Overlevingsgraad Index van het aantal startende ondernemingen dat na 1, 2, ..., 5 jaar nog in leven is (aantal starters in basisjaar = 100).

Risicokapitaal Geld dat aan een onderneming verstrekt wordt (via aandelenparticipatie of een converteerbare obligatie) in ruil voor een bepaald belang in die onderneming. Meestal geven de risicokapitaalverstrekkers ook managementondersteuning.

Sterftegraad Aantal geschrapte BTW-plichtige natuurlijke en rechtspersonen in % van het aantal bestaande op 1 januari van het jaar.

Technologie-enquêtes Is op basis van de Community Innovation Survey (CIS) van de Europese Commissie. De CIS wordt op driejaarlijkse basis georganiseerd. De CIS wordt schriftelijk afgenomen bij productieverantwoordelijken.

Technologische industrie NACE rev.2 20, 21, 26, 27-30: chemie, farmacie, productie van computers, elektronische en optische producten, productie van elektrische uitrusting, van machines, wagens en andere transportmiddelen.

Turbulentie Som van geboortegraad en sterftegraad.

Uittredingsratio Aantal stopzettingen en faillissementen in % van het aantal actieve ondernemingen.

Uitvoerratio Verhouding van de export tot het bbp (in %).

Publicaties en websites

Federaal Planbureau: www.plan.be

Nationale Bank van België: <http://stat.nbb.be/>

UNCTAD: <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx>

BLIKVANGERS

- De Vlaamse officiële ontwikkelingshulp (ODA) kende het voorbije decennium een schommelend verloop. In 2011 werd voor het eerst de kaap van 50 miljoen euro overschreden. Anno 2016 komt de Vlaamse officiële ontwikkelingshulp op ongeveer 55,6 miljoen euro; dat is 3,1% meer dan in het jaar voordien (figuur 2.136).
- In 2015 geeft bijna 9 op de 10 Vlamingen en EU-inwoners aan dat ontwikkelingshulp belangrijk is (figuur 2.137). Minder dan de helft van de Vlaamse inwoners is van mening dat ze een individuele rol kunnen spelen bij de aanpak van de armoede in de ontwikkelingslanden; een kleine meerderheid is van het tegendeel overtuigd (figuur 2.138). Bijna 2 op de 3 geeft aan dat ze bereid zijn om meer te betalen voor producten om zo de mensen in deze landen te ondersteunen (figuur 2.139).

Na een korte beschrijving van de context voor de Vlaamse ontwikkelingshulp wordt er gekeken naar de hulpafhankelijkheid van de Vlaamse partnerlanden en komt de plaats van Vlaanderen op de donorrangking in deze landen aan bod. Vervolgens staat de officiële ontwikkelingshulp in de schijnwerper. Om af te ronden wordt er gepeild naar diverse aspecten van het draagvlak voor ontwikkelingshulp bij de bevolking.

Vlaamse partnerlanden internationale samenwerking

Tal van mondiale problemen en bedreigingen zoals honger of ziekte vinden hun oorzaak in structurele armoede en ongelijkheid. Deze kwesties kunnen niet effectief aangepakt worden zonder deze structurele armoede te bestrijden en de vicieuze cirkel van ontwikkelingsachterstand te doorbreken. De Vlaamse Regering wil een actieve bijdrage leveren om de internationale armoede verder te doen afnemen. Daarbij richt het beleid zich op het nieuwe wereldwijde kader voor duurzame ontwikkeling en armoedebestrijding dat na 2015 de Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling (MDG's) van de Verenigde Naties (VN) opvolgt met name de Agenda 2030 voor duurzame ontwikkeling. Deze agenda, die 17 duurzame ontwikkelingsdoelen (SDG's) omvat, ziet de sociale, economische en ecologische dimensies van duurzame ontwikkeling onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Internationale ontwikkelingshulp is maar één aspect in de strijd tegen armoede, naast economische ontwikkeling, handel, buitenlandse investeringen,... Om een zo groot mogelijke impact te hebben, wil Vlaanderen als kleine donor de ontwikkelingshulp zo efficiënt mogelijk inzetten. Daarom wordt de directe samenwerking op 3 landen in zuidelijk Afrika geconcentreerd: Malawi, Mozambique en Zuid-Afrika.

Hulpafhankelijkheid is de verhouding tussen de ontvangen officiële ontwikkelingshulp of ODA (Official Development Assistance) en het bruto nationaal inkomen (BNI) van de ontwikkelingslanden. Die indicator vertoont de laatste decennia over het algemeen een dalende trend als gevolg van meer binnenlands kapitaal, internationale handel, zuid-zuid-samenwerking, enzovoort. Deze afnemende hulpafhankelijkheid is ook waar te nemen in Mozambique, 1 van de 3 Vlaamse partnerlanden. Tussen 2013 en 2015 daalde de hulpafhankelijkheid verder. In Zuid-Afrika blijft de, weliswaar lage, hulpafhankelijkheid vrij stabiel hangen rond 0,3 à 0,5% van het BNI. Internationale hulp speelt er eerder een geringe rol in de totale welvaart van het land.

In het derde partnerland van Vlaanderen, Malawi, is de hulpafhankelijkheid het hoogste en minder bestendig.

De bijdrage van de Vlaamse bilaterale ODA in deze partnerlanden kan vergeleken worden met die van andere bilaterale donoren. In Malawi stond Vlaanderen anno 2015 op de 7de plaats in de **donorranking**, goed voor 1,6% van de officiële ontwikkelingshulp via het kanaal van de bilaterale samenwerking met donoren aan dat land. Net zoals in voorgaande jaren voeren de VSA en het Verenigd Koninkrijk het klassement aan. Voor Mozambique gaat het om een 21ste stek op de ranglijst, goed voor nagenoeg 0,5% van de totale bilaterale ODA die dat land ontvangt. Daar voeren de VSA en Zweden de donorranking aan in 2015. In Zuid-Afrika staat Vlaanderen op de 11de plaats in de rangorde van bilaterale donoren, goed voor circa 0,5% van de totale bilaterale ODA aan dit partnerland. Net zoals het jaar voordien behoren de VSA en Duitsland er tot de grootste donoren in 2015.

Officiële ontwikkelingshulp

Vlaanderen wil een solidaire deelstaat zijn. Daarom engageerde de Vlaamse Regering zich onder andere via het Pact 2020 tot een sterke toename van de middelen voor ontwikkelings-samenwerking. Daartoe werden 2 doelstellingen geformuleerd

2.134 Hulpafhankelijkheid

Evolutie van de hulpafhankelijkheid van de partnerlanden van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking, van 2013 tot 2015, in miljoen US dollar en in %.

	2013	2014	2015
Malawi			
ODA (miljoen US dollar)	1.133	931	1.049
Hulpafhankelijkheid (ODA/BNI, in %)	21,1	15,8	16,5
Mozambique			
ODA (miljoen US dollar)	2.313	2.106	1.815
Hulpafhankelijkheid (ODA/BNI, in %)	14,5	12,6	12,5
Zuid-Afrika			
ODA (miljoen US dollar)	1.297	1.077	1.421
Hulpafhankelijkheid (ODA/BNI, in %)	0,4	0,3	0,5

Bron: OESO, Wereldbank.

waarin gesteld wordt dat Vlaanderen de totale **officiële ontwikkelingshulp** of **ODA** zal verdubbelen en samen met andere decentrale entiteiten 7% van de totale Belgische ODA zal leveren.

2.135 Vlaamse ODA partnerlanden

Evolutie Vlaamse ODA (in miljoen euro), plaats donorranking en aandeel van de Vlaamse ODA in de totale bilaterale ODA dat partnerland ontvangt (in %), van 2005 tot 2015.*

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Malawi											
Vlaamse ODA (in miljoen euro)	-	0,75	1,64	0,71	5,57	7,82	4,92	9,31	7,39	6,17	8,53
Plaats donorranking	-	18	13	16	9	8	9	8	9	8	7
% van de totale bilaterale ODA	-	0,21	0,57	0,23	1,70	1,98	1,51	1,85	1,50	1,46	1,60
Mozambique											
Vlaamse ODA (in miljoen euro)	4,79	2,82	5,57	7,00	5,33	4,97	7,93	2,95	8,71	4,55	5,42
Plaats donorranking	18	19	19	19	19	20	18	21	19	20	21
% van de totale bilaterale ODA	0,69	0,33	0,71	0,75	0,57	0,52	0,64	0,25	0,67	0,41	0,54
Zuid-Afrika											
Vlaamse ODA (in miljoen euro)	4,47	6,50	3,36	4,51	3,92	3,85	3,54	5,46	4,67	2,22	4,44
Plaats donorranking	15	14	15	15	12	15	16	12	14	15	11
% van de totale bilaterale ODA	0,98	1,10	0,78	0,74	0,65	0,64	0,51	0,81	0,53	0,30	0,46

* Deze ranking omvat landen, geen regio's.

Bron: Departement Buitenlandse Zaken, DGD, CRS OESO.

2.136 ODA

Evolutie van de ODA van de Vlaamse overheid, van de Vlaamse gemeenten en provincies en van België, van 2003 tot 2016, in 1.000 euro.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Vlaanderen (Vlaamse overheid)	26.856,8	28.901,4	30.241,1	32.043,0	40.619,8	43.400,3	49.544,2	48.117,3	54.037,4	51.200,0	55.755,4	55.080,7	53.906,2	55.583,3
Vlaanderen (gemeenten en provincies)	8.167,4	8.157,3	9.421,1	7.523,1	7.655,8	8.136,8	8.966,0	10.430,0	10.349,8	9.492,6	9.085,2	10.225,3	8.816,1	
België	1.591.270	1.176.012	1.573.973	1.575.720	1.426.543	1.654.753	1.873.797	2.268.828	2.018.494	1.815.270	1.731.510	1.845.390	1.717.581	
% aandeel Vlaamse ODA in totale Belgische ODA	2,2	3,2	2,5	2,5	3,4	3,1	3,1	2,6	3,2	3,3	3,7	3,5	3,7	

Bron: Departement Buitenlandse Zaken, DGD.

De ODA van de Vlaamse overheid, de uitgaven die voldoen aan de internationale criteria voor ontwikkelingssamenwerking, kende het afgelopen decennium een schommelend verloop. In 2011 overschrijdt de Vlaamse ODA voor het eerst de kaap van 50 miljoen euro. Anno 2016 bedraagt de Vlaamse officiële ontwikkelingshulp nagenoeg 55,6 miljoen euro; dat is 3,1% meer dan in 2015.

In 2015 gaven de Vlaamse gemeenten en provincies circa 8,8 miljoen euro uit aan ontwikkelingssamenwerking. Samen met de ODA van de Vlaamse overheid komt de totale Vlaamse ODA daarmee op circa 62,7 miljoen euro of 3,7% van de officiële ontwikkelingssamenwerking van België. Dit percentage kende de voorbije jaren een schommelend verloop en ligt nog een eindje af van de beoogde 7%.

Draagvlak ontwikkelingssamenwerking

De Vlaamse Regering is er zich van bewust dat ontwikkelingssamenwerking maar succesvol kan zijn als er een ruim draagvlak bij de bevolking voor is en tracht dit dan ook te verstevigen. Belangrijke elementen hierbij zijn kennis, houding en gedrag.

In 2015 geeft 87% van de Vlaamse bevolking aan dat ontwikkelingshulp belangrijk is. Dat zijn er 9 procentpunten meer dan in het crisisjaar 2009. Circa 2 op de 5 Vlamingen denkt zelfs dat het heel belangrijk is om mensen in ontwikkelingslanden te helpen.

Ook de gemiddelde Europeaan erkent het belang van ontwikkelingshulp en vindt het thema even belangrijk in 2015 als in 2009. In vergelijking met 2009 hecht in 14 op de 27 lidstaten een kleiner deel van de bevolking belang aan ontwikkelingshulp. In de overige 13 landen komt de steun op eenzelfde of

hoger peil uit. In al de lidstaten denken minstens 2 op de 3 respondenten dat hulp bieden aan personen in ontwikkelingslanden belangrijk is. In 12 EU-landen, met op kop Zweden en Luxemburg, loopt dit zelfs op tot ruim 9 op de 10.

Er lijkt verdeeldheid te zijn omtrent de rol die een individu kan spelen bij de strijd tegen armoede. Ongeveer 51% van de Vlamingen denkt dat ze geen individuele rol kunnen spelen bij de aanpak van armoede in ontwikkelingslanden; circa 47% is hier wel van overtuigd.

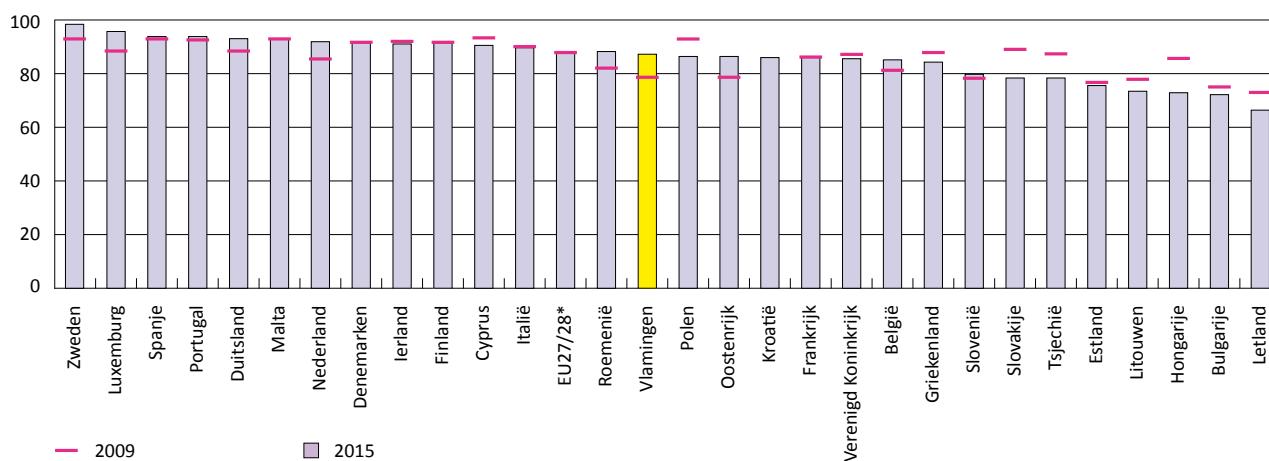
Een ruime helft van de EU28-inwoners meent dat ze op individueel vlak een rol kunnen spelen in de armoedebestrijding in ontwikkelingslanden. Toch vindt bijna 45% dat dit niet het geval is. Tussen de lidstaten zijn er behoorlijk wat verschillen. In 15 landen, waaronder België, is minstens de helft van de bevolking akkoord dat ze een individuele bijdrage kunnen leveren om de armoede in de ontwikkelingslanden tegen te gaan. In Zweden zijn haast 9 op de 10 het hiermee eens. Ook in Ierland, Luxemburg en Spanje zijn praktisch 2 op de 3 overtuigd dat ze een steentje kunnen bijdragen in de strijd tegen de armoede in ontwikkelingslanden. In 13 EU-landen gaat een meerderheid van de ondervraagden niet akkoord met de stelling dat men een rol kan spelen in de armoedeaanpak. In Estland, Letland en Bulgarije denken zelfs 3 op de 4 mensen dat er voor hen als individu geen rol is weggelegd om de armoede in ontwikkelingslanden aan te pakken.

Bijna 2 op de 3 Vlaamse inwoners geeft te kennen dat ze bereid zijn om meer te betalen voor levensmiddelen of andere producten om zo mensen in ontwikkelingslanden te ondersteunen. Het merendeel is bereid tot 5% meer te betalen; slechts een kleine groep zegt zelfs meer dan 10% extra te willen betalen. Ongeveer 35% van de Vlamingen is niet bereid om meer te betalen.

In de Europese Unie als geheel is er meer terughoudendheid; daar is gemiddeld 45% die aangeven dat ze bereid zijn om

2.137 Belang ontwikkelingshulp

*Evolutie in de mening over de belangrijkheid van hulp aan mensen in ontwikkelingslanden, in 2009 en 2015, Europese vergelijking, % dat het belangrijk** vindt.*

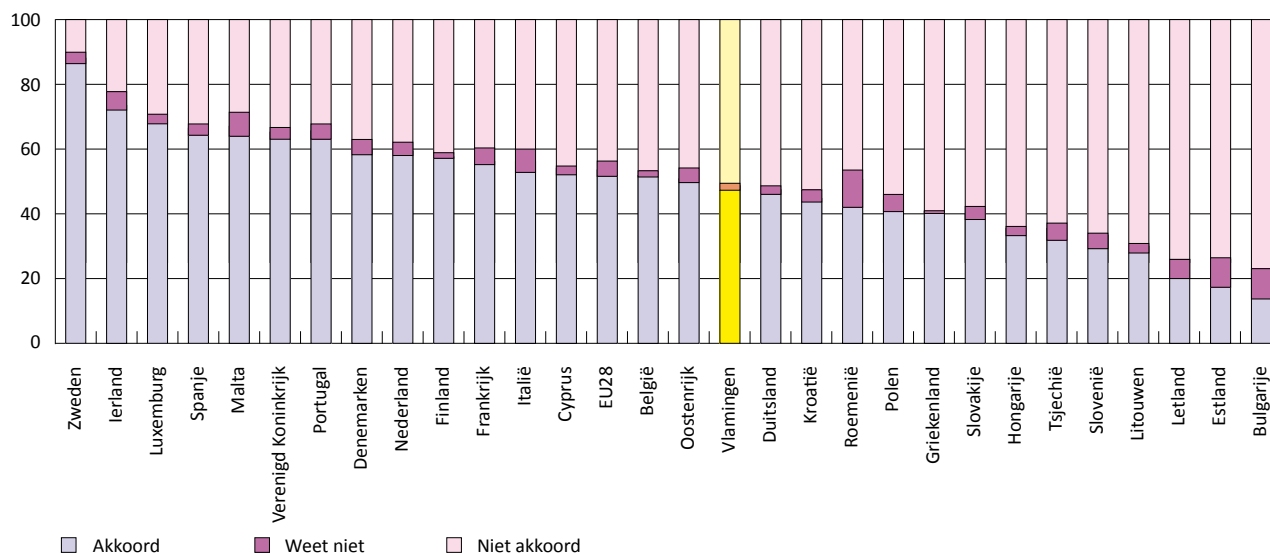
* EU28 in 2015, voordien EU27.

** De antwoordcategorieën 'heel belangrijk' en 'tamelijk belangrijk' werden samengenomen.

Bron: Eurobarometer 71.2 (lente 2009) - 84.4 (herfst 2015), bewerking SVR.

2.138 Rol individu

Mate van akkoord gaan met de stelling 'Als individu kan men een rol spelen bij het bestrijden van de armoede in de ontwikkelingslanden', in 2015, Europese vergelijking, %*.

* De antwoordcategorieën 'helemaal akkoord' en 'eerder akkoord' werden samengenomen evenals de categorieën 'helemaal niet akkoord' en 'eerder niet akkoord'. Bron: Eurobarometer 84.4 (herfst 2015), bewerking SVR.

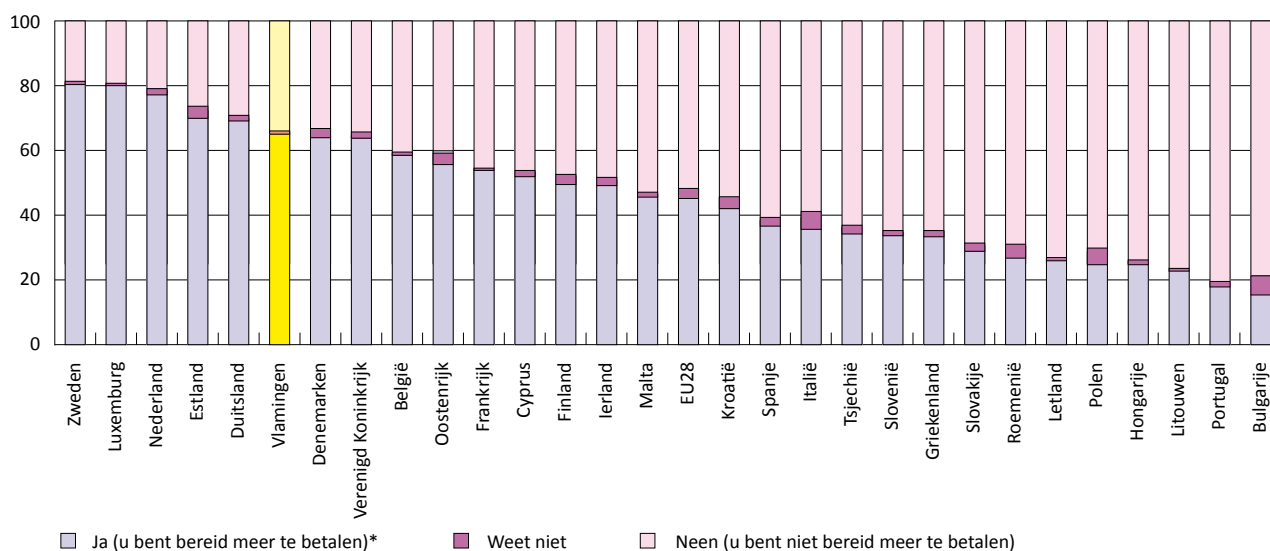
meer te betalen tegen 52% die niet meer willen betalen. Tussen de landen onderling vallen er verschillen te noteren. In 11 van de 28 EU-lidstaten zegt minstens de helft van de inwoners dat ze bereid zijn meer te betalen voor levensmiddelen of andere producten uit ontwikkelingslanden. In Zweden en Luxemburg zijn er dit 8 op de 10 en in Nederland ongeveer 3

op de 4. In 15 EU-landen is de helft en meer van de bevolking niet bereid om meer te betalen.

Bijna de helft van de Vlamingen geeft aan persoonlijk betrokken te zijn bij het helpen van mensen in ontwikkelingslanden. Het grootste deel doet dit door geld te schenken aan

2.139 Persoonlijk engagement

Bereidheid om meer te betalen voor levensmiddelen of andere producten uit ontwikkelingslanden om mensen die in die landen wonen te ondersteunen (bijvoorbeeld voor eerlijke handel producten), in 2015, Europese vergelijking, %*.

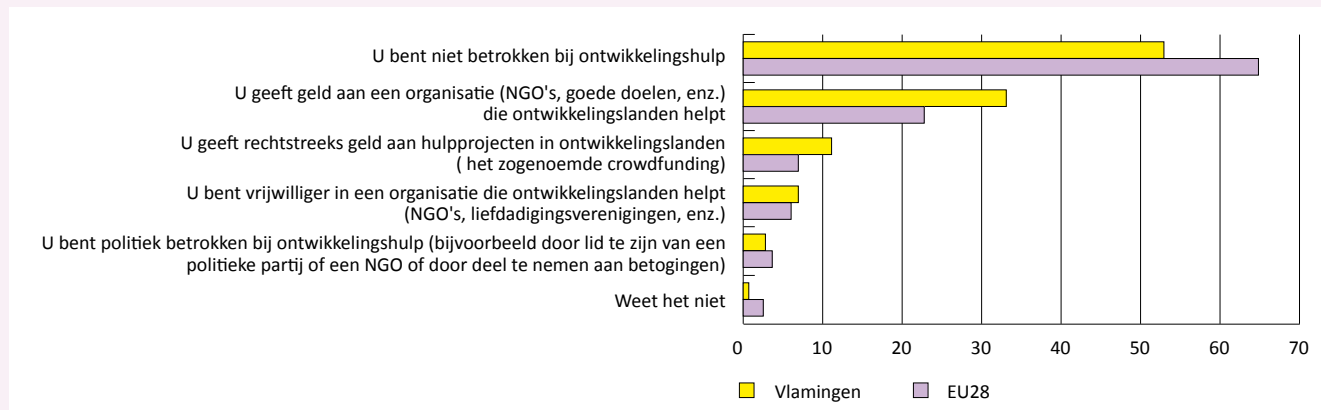

* De antwoordcategorie 'ja' omvat 3 antwoordcategorieën: 'ja, u bent bereid tot 5% meer te betalen', 'ja, u bent bereid tussen 6% en 10% meer te betalen' en 'ja, u bent bereid meer dan 10% meer te betalen'.

Bron: Eurobarometer 84.4 (herfst 2015), bewerking SVR.

2.140 Persoonlijke betrokkenheid

Persoonlijke betrokkenheid bij de hulp aan ontwikkelingslanden aan de hand van stellingen* die van toepassing zijn op de respondent, in 2015, Europese vergelijking, in %.

* Meerdere antwoorden mogelijk.

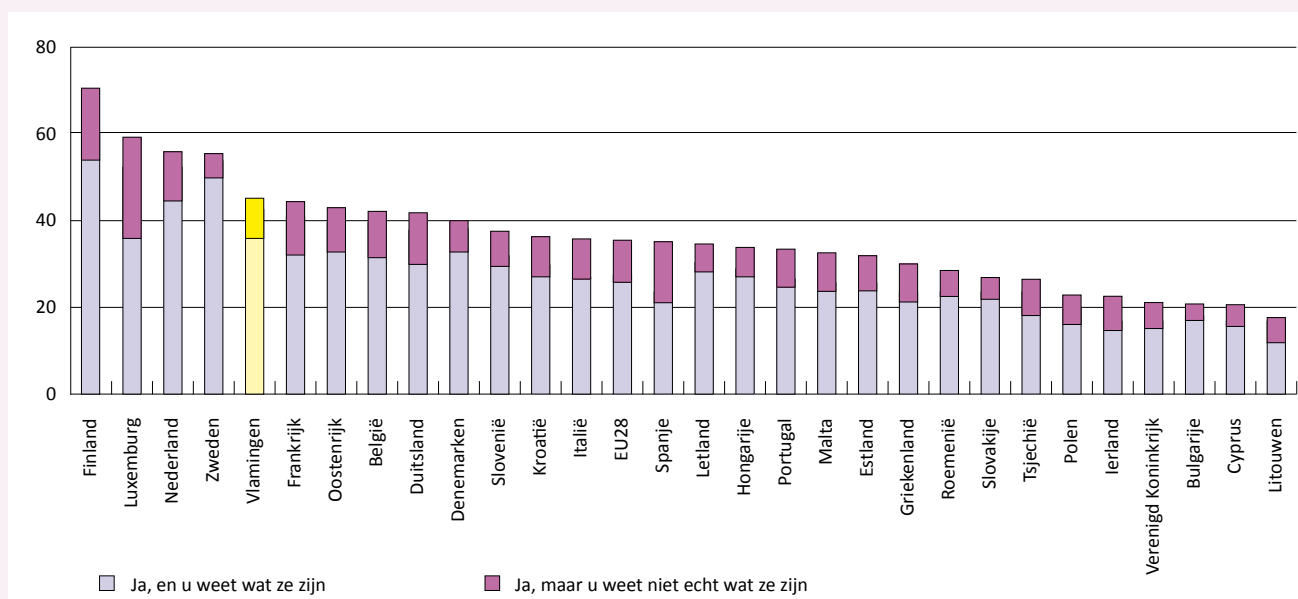
Bron: Eurobarometer 84.4 (herfst 2015), bewerking SVR.

een organisatie die ontwikkelingslanden helpt (33%) of door rechtstreeks geld aan hulpprojecten in ontwikkelingslanden te geven (11%). Een kleinere groep is politiek betrokken (2,5%) of aan de slag als vrijwilliger in een organisatie die ontwikkelingslanden helpt (6,8%). Ruimschoots de helft van de Vlaamse bevolking zegt niet betrokken te zijn bij ontwikkelingshulp. De gemiddelde Europeaan is minder persoonlijk betrokken bij het verlenen van hulp aan personen in ontwikkelingslanden. Ongeveer 1 op de 3 is persoonlijk betrokken en het merendeel hiervan doet dit door geld te doneren.

De Vlamingen, en ook de rest van de EU28-bevolking, lijken niet altijd goed op de hoogte te zijn van de doelstellingen die de overheden naar voor schuiven om de problemen in de ontwikkelingslanden mee aan te pakken. Zo werd in de herfst van 2015 gevraagd of men ooit iets gehoord of gelezen heeft over de internationaal afgesproken duurzame ontwikkelingsdoelstellingen. Circa 45% van de Vlaamse inwoners heeft al gehoord of gelezen over de doelstellingen inzake duurzame ontwikkeling van de VN. Enkel 1 op de 10 Vlamingen heeft niet alleen kennis genomen van de SDG's, maar weet ook wat ze zijn. De overige Vlaamse inwoners die te kennen geven op de

2.141 Kennis SDG's

Kennis over SDG's in 2015 op basis van de vraag of men reeds iets gehoord of gelezen heeft over de doelstellingen inzake duurzame ontwikkeling die door de internationale gemeenschap zijn afgesproken, Europese vergelijking, % positieve antwoorden.

Bron: Eurobarometer 84.4 (herfst 2015), bewerking SVR.

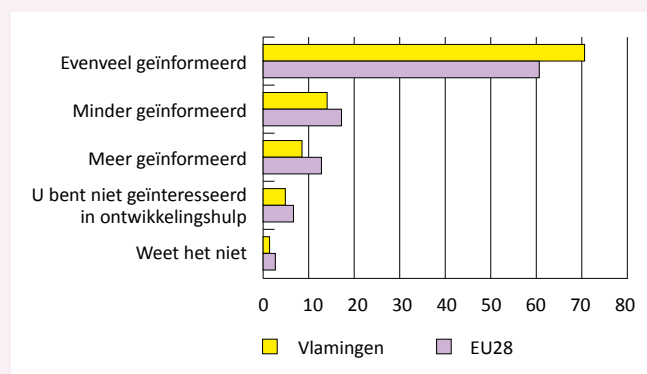
hoogte te zijn van de SDG's (36%), weten evenwel niet echt wat ze inhouden.

In de EU28 ligt het bewustzijn in verband met de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen gemiddeld genomen lager (35%) dan in Vlaanderen. Tussen de lidstaten onderling zijn er grote verschillen. In Finland geven 7 op de 10 aan gehoord of gelezen te hebben over de SDG's, in Litouwen zijn er dat bijna 2 op de 10.

Bij de Vlamingen (71%) overheerst het gevoel dat ze in 2015 evenveel geïnformeerd zijn over ontwikkelingshulp als in 2014. Ongeveer 1 op de 6 geeft aan dat ze minder geïnformeerd zijn en bijna 1 op de 10 voelt zich net meer op de hoogte. In de EU28 voelen 6 op de 10 zich evenveel geïnformeerd over ontwikkelingshulp in 2015 als in 2014; circa 2 op de 10 onder vinden dat ze minder weten.

2.142 Informatie ontwikkelingshulp

Mate waarin men zich geïnformeerd voelt over ontwikkelingshulp in 2015 in vergelijking met 2014, Europese vergelijking, in %.

Bron: Eurobarometer 84.4 (herfst 2015), bewerking SVR.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Bourgeois, G. (2014). *Beleidsnota Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking 2014-2019*. Brussel: Vlaams Parlement.

Bourgeois, G. (2015). *Beleidsbrief Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking 2015-2016*. Brussel: Vlaams Parlement.

Bourgeois, G. (2016). *Beleidsbrief Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking 2016-2017*. Brussel: Vlaams Parlement.

TNS Opinion & Social (2016). *The European Year for Development – Citizens' views on development, cooperation and aid*. Special Eurobarometer 441.

Departement Buitenlandse Zaken: <http://www.fdfa.be/>

Vlaamse ontwikkelingssamenwerking: <http://www.fdfa.be/nl/duurzame-ontwikkeling/ontwikkelingssamenwerking>

Eurobarometer: <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm>

Sustainable Development Goals:

<https://sustainabledevelopment.un.org/sdgs>

BLIKVANGERS

- In 2015 besteedt Vlaanderen 2,69% van het bruto binnenlands product aan onderzoek en ontwikkeling (figuur 2.144).
- Het totaal aan O&O-personeel neemt onafgebroken toe. In 2015 zijn ruim 46.500 voltijdse equivalenten actief in Vlaanderen (figuur 2.150).
- Ten opzichte van de Europese referentielanden, behoort Vlaanderen tot de top op het vlak van publicatie-output. In 2015 worden in Vlaanderen 27,4 publicaties per 10.000 inwoners geteld (figuur 2.154).
- Vlaanderen staat op Europees niveau in de subtop voor de octrooiaanvragen. In 2013 bedraagt het aantal aangevraagde octrooien in het Vlaamse Gewest 222 per miljoen inwoners (figuur 2.156).

In een ontwikkelde economie is het des te belangrijker om maatschappelijke uitdagingen aan te pakken door innovatieve oplossingen. Deze zorgen voor nieuwe jobs, stellen onze bedrijven in staat om internationaal door te groeien en moeten Vlaanderen zo bij de top van de Europese regio's brengen. Onderzoekers, bedrijven en de overheid werken hiertoe heel nauw samen.

In het Pact 2020 wordt dit vertaald in 4 doelstellingen.

- Vanuit een oogpunt van economische en maatschappelijke valorisatie besteedt Vlaanderen 3% van zijn bruto binnenlands product (bbp) aan onderzoek en ontwikkeling (O&O).
- Dat uit zich in een verdubbeling (vanaf 2007) van de omzet uit nieuwe of verbeterde producten en diensten, een hogere vertegenwoordiging van de speerpunt domeinen, zoals ICT en gezondheidszorg, logistiek en een slim elektriciteitsnetwerk en een hoger aandeel werkenden in kennisintensieve sectoren tot op een gelijk niveau als de Europese topregio's.
- Ook het aantal patentaanvragen stijgt jaar op jaar. Innovatie wordt meer en beter verspreid over alle sectoren, bedrijfstypes en maatschappelijke geledingen heen, mede met het oog op het bevorderen van duurzame ontwikkeling.
- De overheidssteun voor eco-innovatie staat tegen 2020 op het niveau van de top 5 van de Europese regio's.

In dit hoofdstuk gaat de aandacht naar maatregelen en inspanningen die wetenschap, technologie en innovatie stimuleren (input) en het menselijk potentieel. Ook de daaruit voortvloeiende resultaten worden in kaart gebracht (output). Deze elementen zijn immers cruciaal voor het in stand houden en verder versterken van onze kenniseconomie en welvaart.

Het eerste luik van dit hoofdstuk belicht de inputzijde, waar de O&O-intensiteit of de financiële inspanningen van zowel de private als de publieke sector aan bod komen. Daarna worden de overheidsinspanningen voor O&O gedetailleerd onder de loep genomen. Het menselijk potentieel voor het uitvoeren van de O&O-activiteiten is eveneens opgenomen in dit luik.

Het tweede luik concentreert zich op de effectieve output van het onderzoek dat uitgevoerd werd. Verder is ook een deel over slimme specialisatie in Vlaanderen opgenomen.

Input

De economische ontwikkeling is een dynamisch proces waarbij landen en regio's doorheen de tijd genoodzaakt worden om steeds op een andere manier competitief te blijven en economische groei te creëren. Dit proces verloopt in 3 fasen.

In de eerste ontwikkelingsfase kunnen landen en regio's hun economische groei vooral realiseren door een hogere inzet van goedkope productiefactoren (arbeid en kapitaal). In deze **factorgedreven economieën** worden vooral gestandaardiseerde goederen en diensten geproduceerd.

In de tweede ontwikkelingsfase is economische groei hoofdzakelijk het resultaat van efficiëntieverhoging in de (massa-) productie van goederen en diensten. **Efficiëntiegedreven economieën** kenmerken zich door een hoge mate van industrialisatie. In dit stadium is het belangrijk dat de beroepsbevolking voldoende opgeleid is zodat zij de beste en meest efficiënte technologieën kunnen toepassen in het productieproces.

In de derde fase van economische ontwikkeling is economische groei hoofdzakelijk het resultaat van innovatie. Regio's die zich in deze fase bevinden, worden **innovatiegedreven economieën** genoemd. Ze kunnen niet langer concurreren op basis van lage prijzen door de hoge kosten van de aanwezige productiefactoren. Efficiëntieverhoging behoort evenmin tot de mogelijkheden omdat men steeds dichterbij de grens van de technologische mogelijkheden zit. Landen en regio's die zich zoals Vlaanderen in deze ontwikkelingsfase bevinden, zijn verplicht 'anders' te gaan concurreren. Hierbij ligt de nadruk op innovatie en de creatie van kennis en innovatieve producten. Eén van de belangrijkste voorwaarden voor innovatie, is een voldoende hoog niveau van uitgaven voor O&O.

Innovatie op zich is niet voldoende om tot economische groei te komen. Pas als innovatieve ideeën effectief omgezet worden in producten creëren ze een belangrijke toegevoegde waarde voor de economie. Daarom is het belangrijk dat de O&O-inspanningen gepaard gaan met voldoende ondernemer-

schap en creativiteit. In hoofdstuk 2.3 Ondernemen en internationale handel wordt het ondernemerschap in Vlaanderen in kaart gebracht.

O&O-intensiteit

Het totaal van de O&O-uitgaven van een land of regio worden in de internationale nomenclatuur aangeduid als de 'Gross Expenditure on Research & Development' (bruto binnenlandse uitgaven voor O&O) of kortweg GERD. De GERD is de som van de O&O-uitgaven van de 4 grote sectoren waar dat onderzoek wordt uitgevoerd (los van de herkomst van de middelen):

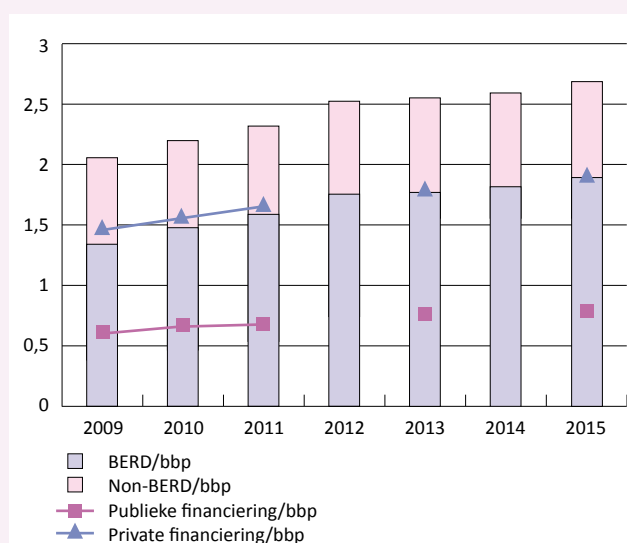
1. O&O-uitgaven in de ondernemingen, inclusief de met haar verbonden collectieve onderzoekscentra (BERD);
2. de O&O-uitgaven in de publieke onderzoekscentra (GOVERD);
3. de O&O-uitgaven in het hoger onderwijs (universiteiten, hogescholen en de hiermee verbonden onderzoeksinstellingen) (HERD);
4. de O&O-uitgaven in de semi-publieke, private non-profit organisaties (PNP).

Een van de meest gebruikte indicatoren om de O&O-activiteit weer te geven, is de **O&O-intensiteit**: het percentage van het bruto binnenlandse product (bbp) dat besteed wordt aan O&O. Het bbp wordt sinds de VRIND editie 2015 berekend volgens het ESR 2010 rekenstelsel.

De 3%-norm is een Europees streefcijfer, ook gekend als de Barcelonadoelstelling. Dit cijfer werd vastgelegd in 2002, en stelde dat de O&O-uitgaven tegen 2010 3% van het bbp moesten bedragen (O&O-intensiteit). Deze doelstelling bleek al snel te ambitieus voor de meeste lidstaten. Maar dit cijfer blijft als

2.143 O&O intensiteit in Vlaanderen

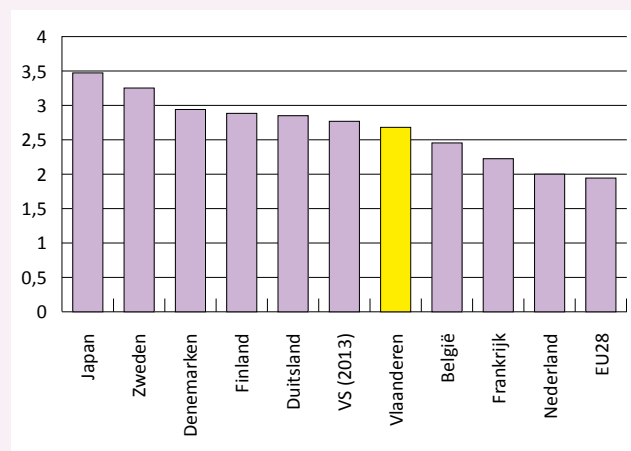
Evolutie van het de O&O-uitgaven (BERD en non-BERD) ten opzichte van het bbp in Vlaanderen en de herkomst van de financiering ervan (privaat of publiek), van 2009 tot 2015, in %.

Bron: EWI, ECOOM, 3% nota 2017.

2.144 Internationale vergelijking

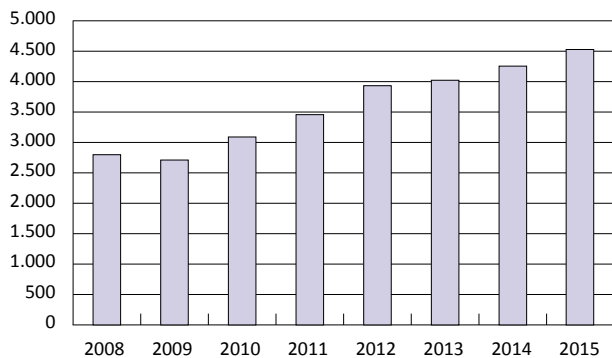
Internationale vergelijking van de totale O&O-intensiteit, in 2015, in % bbp.

Noot: EU28: schatting door EU-secretariaat; Duitsland: voorlopig en nationale schatting; Denemarken, Zweden, Frankrijk, Nederland en België: voorlopig cijfer; VS: voorlopig en meeste kapitaaluitgaven niet meegerekend; Japan: samengesteld volgens het systeem van de Nationale Rekeningen. Bron: EWI, ECOOM: 3% nota 2017 en OECD database - Main Science and Technology Indicators.

2.145 O&O-uitgaven – BERD

Evolutie van de Vlaamse O&O-uitgaven door de bedrijven (BERD), van 2008 tot 2015, in miljoenen euro (lopende prijzen).

Bron: EWI, ECOOM 3% nota 2017.

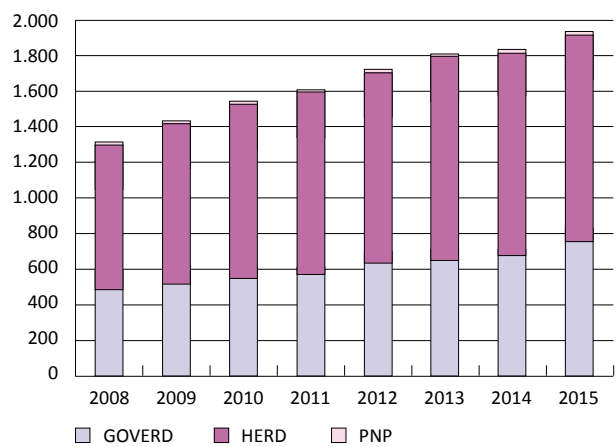
headline indicator internationaal van groot belang en werd daarom bekrachtigd in de nieuwe toekomstagenda Europa 2020 van de Europese Commissie. Voldoende hoge O&O is één van de kernvereisten opdat de EU haar plaats tussen de innovatieve economieën kan behouden, dan wel versterken. Ook nationaal en regionaal blijft dit streefcijfer enorm belangrijk. Vlaanderen engageert zich in het Pact 2020 en het Vlaams hervormingsprogramma in het kader van Europa 2020 voluit om de 3%-norm te halen. De private sector zou daarbij moeten instaan voor 2/3 van de inspanningen, de publieke sector voor 1/3.

In het Vlaamse Gewest bedraagt de O&O-intensiteit gebaseerd op de O&O enquêtes (uitgevoerd bij de bedrijven en de non-profit) voor 2015 2,69%. Vanaf 2009 (2,06%) zit de O&O-intensiteit sterk in de lift. De stijging valt vooral op te tekenen bij de private sector maar ook bij de publieke sector is er een toename. De publieke sector (=nonBERD) draagt voor 0,80 procentpunt bij aan de O&O-intensiteit in Vlaanderen, de private sector (=BERD) voor 1,89 procentpunt. Wanneer de O&O-intensiteit van het Vlaamse Gewest voor 2015 wordt opgesplitst naar de herkomst van middelen en niet naar de plaats van uitvoering van het onderzoek zoals hierboven, dan resulteert dit in 1,90% (of ongeveer 71% van de totale O&O-intensiteit) private financiering en 0,79% (of ongeveer 29% van de totale O&O-intensiteit) publieke financiering. Een internationale vergelijking voor 2015 van het percentage van private financiering in de totale GERD, toont dat Vlaanderen hier hoog scoort met 71%. Duitsland (66%) en Zweden (61%) vervolledigen hier de top 3, terwijl het EU28-gemiddelde 55% bedraagt.

Er is een onderscheid tussen de gewest- en de gemeenschapsbenadering. De gewestbenadering heeft louter betrekking op alle inspanningen geleverd op het grondgebied van het Vlaamse Gewest en geldt als internationale vergelijkingsbasis. Bij de gemeenschapsbenadering worden ook de O&O-uitgaven meegenomen van de Vlaamse instellingen uit het hoger onderwijs (universiteiten en hogescholen) gelegen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Een berekening volgens de gemeenschapsbenadering voor 2015 resulteert in een O&O-intensiteit van 2,74%.

2.146 O&O-uitgaven – non-BERD

Evolutie van de non-BERD en de opsplitsing naar de verschillende subsectoren, van 2008 tot 2015, in miljoenen euro (lopende prijzen).

Bron: EWI, ECOOM 3% nota 2017.

Europees vergeleken scoort Vlaanderen een pak hoger dan het EU28-gemiddelde, Nederland en Frankrijk. Toch volgt het Vlaamse Gewest nog steeds op afstand van Zweden die deze 3%-norm wel haalt. Denemarken, Finland en Duitsland halen een O&O-intensiteit die dit streefcijfer sterk benadert. De Europese Unie als geheel (1,95%) blijft nog altijd duidelijk achter bij de voornaamste concurrenten, zoals de VS (2,79%) en Japan (3,49%).

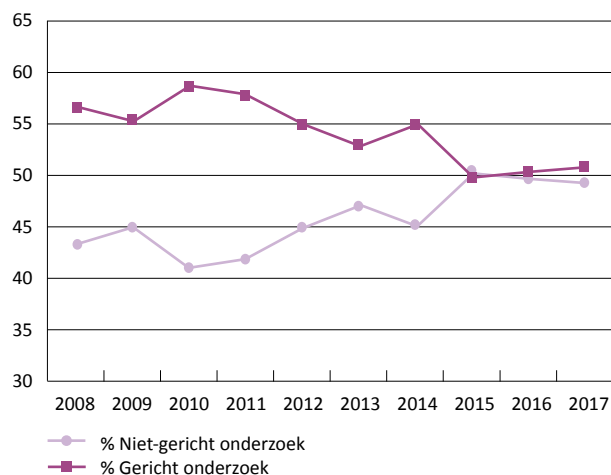
O&O private sector

In 2015 werd in de **bedrijven** 4.538 miljoen euro gespenseerd aan O&O-activiteiten (in lopende of werkelijke prijzen), wat correspondeert met een O&O-intensiteit van 1,89%. Dat is een stijging ten opzichte van 2013 (1,77%) en 2014 (1,82%). De absolute O&O-uitgaven voor de bedrijven liggen in 2015 ook duidelijk hoger dan in 2013 en 2014. Het gros van de O&O-inspanningen in Vlaanderen is geconcentreerd bij grote bedrijven, in het bijzonder bij multinationale ondernemingen die hier actief zijn. Dat wil niet zeggen dat kleinere binnenlandse ondernemingen in hun productieproces geen gebruik kunnen maken van technologie elders ontwikkeld.

De O&O-uitgaven in het **hoger onderwijs** (HERD) kennen diverse financieringsbronnen. Het deel van de HERD gefinancierd met private middelen (binnenlandse bedrijven) bedroeg in 2015 17%. Dat is internationaal gezien een hoog cijfer. Vlaanderen scoort bijgevolg goed op het vlak van interactie tussen ondernemingen en hoger onderwijs. Enkel Duitsland komt in de buurt (14,1%). Het percentage ligt ook ruim boven dat van de Scandinavische landen en is dubbel zo hoog als het cijfer voor de EU28. De bedrijven zijn dus een belangrijke opdrachtgever en financieringsbron van het onderzoek aan de Vlaamse universiteiten. Wanneer ook nog de onderzoeksmiddelen gefinancierd door de buitenlandse bedrijven meegenomen worden bij deze vergelijking stijgt het percentage verder tot 17,3%.

2.147 Aandeel niet-gericht versus gericht onderzoek

Evolutie van het aandeel niet-gericht versus gericht onderzoek, van 2008 tot 2017*, in %.

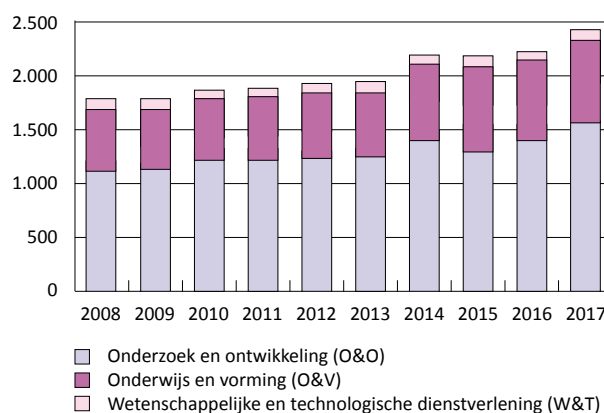

* Initiële kredieten 2017.

Bron: Speurgids Ondernemen en Innoveren 2017.

2.148 Wetenschapsbudget

Evolutie van de verdeling van het Vlaamse wetenschaps- en innovatiebudget voor O&O, O&V en W&T, afgeleid uit het Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid (HB-PWB), van 2008 tot 2017*, in miljoen euro.

* Initiële kredieten 2017.

Bron: Speurgids Ondernemen & Innoveren 2017.

O&O publieke sector

De O&O-uitgaven in de **publieke sector** (non-BERD = GOVERD + HERD + PNP) bedroegen in 2015 1.934 miljoen euro volgens de gewestbenadering. Ruim 38% van de uitgaven gebeurt door de publieke onderzoekscentra (GOVERD) en 60% zijn uitgaven in het hoger onderwijs (HERD). In absolute cijfers blijven de O&O-uitgaven uit de publieke sector licht toenemen. De O&O-intensiteit in de publieke sector is met 0,80% in 2015 ongeveer vergelijkbaar met het niveau van 2013 en 2014. Het aandeel van de O&O-uitgaven in de publieke sector binnen de totale O&O-uitgaven bedraagt ongeveer 30% en dit wijkt amper af van het aandeel uit 2013 en 2014.

O&O-overheidskredieten

Bij de begrotingsopmaak in 2017 werd er een budget van 2,435 miljard euro voorzien voor wetenschaps- en innovatiebeleid. Hiervan werd 1,565 miljard euro voorzien voor O&O, 775 miljoen euro voor onderwijs en vorming (O&V) en 95 miljoen euro voor wetenschappelijke en technologische dienstverlening (W&T). Het budget voorzien voor wetenschap en innovatie in het algemeen en meer specifiek vooral het O&O-budget, stijgt naar een historisch hoogtepunt.

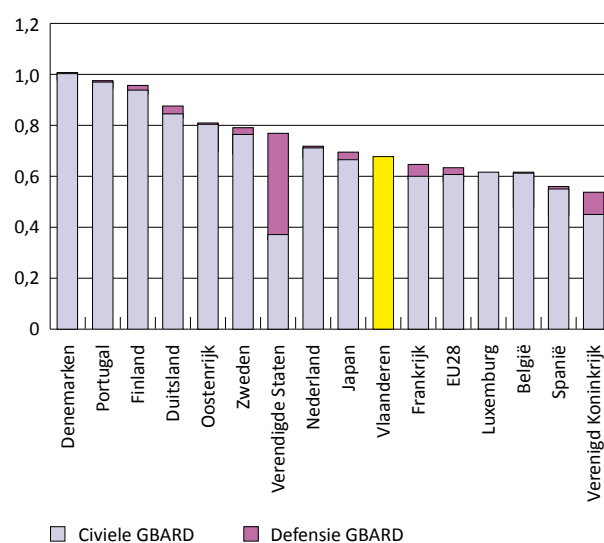
Van de 1,565 miljard euro voorzien voor O&O is 772 miljoen voor het **niet-gericht** onderzoek en 793 miljoen voor het **gericht** onderzoek, met andere woorden een verhouding niet-gericht ten opzichte van gericht van 49/51. Niet-gericht onderzoek wordt gedreven door wetenschappelijke ambitie en nieuwsgierigheid, terwijl gericht onderzoek een economisch of maatschappelijk doel nastreeft.

Het **O&O-budget** van de Vlaamse overheid in strikte zin (Vlaamse uitgavenbegroting) bedraagt voor 2016 0,62% van

het bbp in Vlaanderen. Met toevoeging van het Vlaams aandeel van de federale O&O-kredieten loopt dit op tot 1.844 miljoen euro (of 0,73% van het bbp) en na optellen van de middelen van het EU-Kaderprogramma tot 2.004 miljoen euro (of 0,79% van het bbp). Internationaal vergeleken scoort Vlaanderen gemiddeld op het vlak van O&O-overheidskredieten. In 2015 scoort Vlaanderen met 0,66% boven het Europese gemiddelde (0,64%).

2.149 Overheidsbudget internationaal

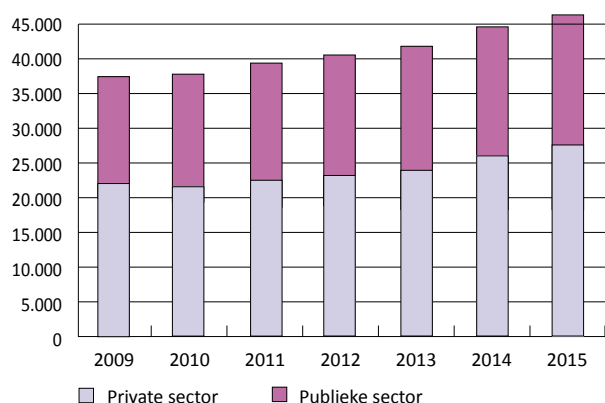
Internationale vergelijking van de O&O-overheidsbudgetten (GBARD), in 2015, uitgedrukt in % van het bbp.

Bron: Speurgids Ondernemen & Innoveren 2017.

2.150 O&O-personeel

Evolutie van het O&O-personeel in de private en de publieke sector, van 2009 tot 2015, in voltijdse equivalenten.

Bron: ECOOM: 3% nota 2017.

Menselijk potentieel

Wil Vlaanderen zijn ambitie als topkennisregio waarmaken, dan zijn blijvende investeringen in voldoende, kwalitatief en mobiel O&O-personeel noodzakelijk. Het is van belang dat Vlaanderen concurrentieel blijft op de internationale arbeidsmarkt voor onderzoekers. In dit deel komen ook de studenten en hun studiekeuze, het aantal doctoraten en de mobiliteit van onderzoekers aan bod.

O&O-personeel

In 2015 bedraagt het totaal **O&O-personeel** in het Vlaamse Gewest 46.517 voltijdse equivalenten (VTE). De absolute personeelsinspanningen stegen de voorbije vijf jaar zowel in de ondernemingen als in de publieke sector. Het merendeel van het O&O-personeel (59,3%) is werkzaam in de private sector. Het aandeel van de publieke sector (40,7%) vertoont een lichte daling ten opzichte van 2014.

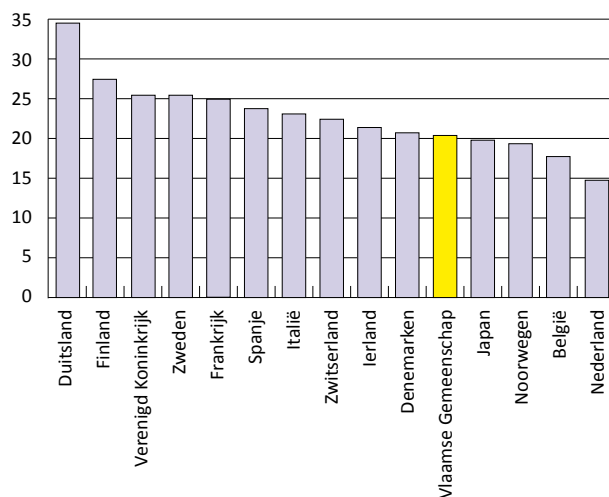
Studenten en studiekeuze

In het academiejaar 2015-2016 schreven 47.457 studenten (of 64,1% van de Vlaamse 18-jarigen) zich voor het eerst in aan een Vlaamse hogeschool of universiteit. Meer dan de helft van deze generatiestudenten startte een professionele bacheloropleiding aan een hogeschool (zie ook hoger onderwijs in hoofdstuk 2.1).

Ongeveer 33% of 6.547 generatiestudenten aan de universiteit kiest voor een **wetenschappelijk-technische opleiding** (dit omvat de studiegebieden wetenschappen, toegepaste wetenschappen, toegepaste biologische wetenschappen, farmacie, biomedische wetenschappen, biotechniek, industriële wetenschappen en technologie en productontwikkeling). Ten opzichte van het vorig academiejaar valt er een lichte stijging te noteren, die het grootst is bij de farmaceutische wetenschappen en de toegepaste biologische wetenschappen.

2.151 Diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie

Internationale vergelijking van diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie in het hoger onderwijs ten opzichte van alle diploma's in het hoger onderwijs, academiejaar 2013-2014, in %.

Bron: Eurostat, departement O&V (cijfer Vlaamse Gemeenschap).

Bij de academisch en professioneel gerichte bachelors aan de hogescholen kiest 16,9% van de nieuwe studenten voor een opleiding in één van de volgende technologische studiegebieden: biotechniek, industriële wetenschappen en technologie of nautische wetenschappen.

Diploma's

In 2014 bedraagt het aantal diploma's in **wiskunde, wetenschappen en technologie** in het Vlaamse hoger onderwijs 20,6% van het totaal aantal diploma's. Hiermee scoort Vlaanderen eerder laag in een internationale vergelijking, maar het aandeel is wel licht gestegen. Duitsland, Finland, het Verenigd Koninkrijk en Zweden halen hier meer dan 25%. Enkel Japan, Noorwegen en Nederland scoren hier nog lager.

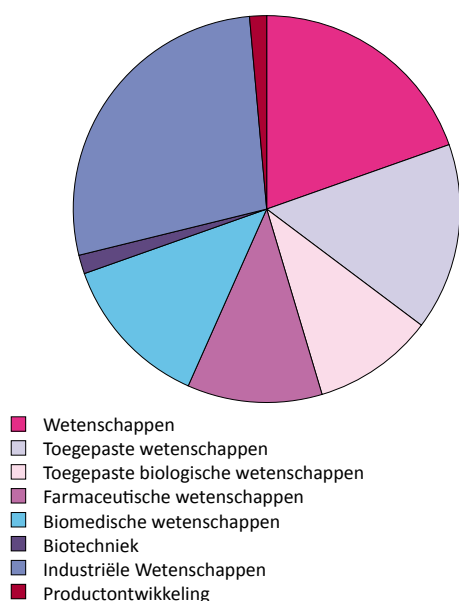
Doctoraten

De instroom in onderzoeksfuncties van het hoger onderwijs verschilt van discipline tot discipline. De wetenschappen en technologierichtingen voorzien nog altijd de grootste doorstroming naar onderzoekscarrières. Het aantal afgeleverde **doctoraten** ten opzichte van het potentieel aan onderzoekers (het aantal afgestudeerden in een 2de cyclus binnen eenzelfde studiegebied) bedraagt voor de wetenschappen en de toegepaste biologische wetenschappen meer dan 35%. Voor wijsbegeerte en moraalwetenschappen, toegepaste wetenschappen, godgeleerdheid, godsdienstwetenschappen en kerkelijk recht ligt dit met 25% ook nog relatief hoog.

Het totaal aantal uitgereikte doctoraten neemt al geruime tijd toe. Tijdens het academiejaar 2015-2016 werden aan de

2.152 Belangstelling exacte en toegepaste wetenschappen

Spreiding van het aantal generatiestudenten aan Vlaamse universiteiten ingeschreven bij de exacte en toegepaste wetenschappen, verdeling per discipline, in het academiejaar 2015-2016, in absolute cijfers.

Bron: Departement Onderwijs en vorming – Databank Hoger Onderwijs.

Vlaamse universiteiten 1.956 doctoraten uitgereikt en dit ligt in de lijn met het aantal voor het academiejaar 2014-2015. Ten opzichte van vijf jaar geleden ligt het aantal afgestudeerden met een doctoraat ongeveer 37 % hoger. Het aantal doctoraatsdiploma's uitgereikt aan vrouwen nam de voorbije vijf jaar toe van 623 (academiejaar 2010-2011) naar 922 (academiejaar 2015-2016), een stijging van ongeveer 50%. Dit houdt in dat het aandeel vrouwelijke gedoctoreerden groter werd de voorbije vijf jaar en nu 47% bedraagt.

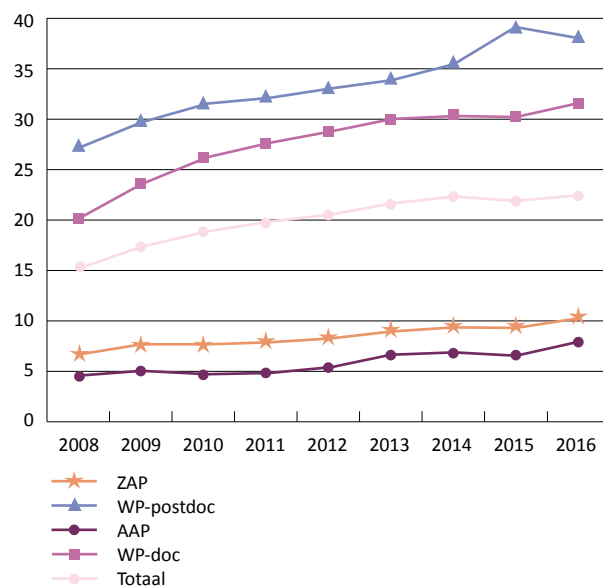
Een internationale vergelijking van het aantal nieuw gedoctoreerden toont dat Vlaanderen tussen 2014 en 2015 in de internationale ranking gestegen is en nu een 9 plaats inneemt op 29 landen (Noorwegen, Zwitserland en EU28 zonder Griekenland).

Internationale mobiliteit van onderzoekers

Het aantal **buitenlandse onderzoekers** aan de Vlaamse universiteiten zit al een aantal jaren in de lift, vooral bij de extern gefinancierde personeelscategorieën. Voor het Zelfstandig Academisch Personeel (ZAP) en het Assisterend Academisch Personeel (AAP) is een vergelijkbare, maar veel minder uitgesproken stijging van buitenlandse personeelsleden merkbaar. Het totale aandeel niet-Belgen is toegenomen van 8% in 2003 naar ruim 23% in 2016. Omwille van de vergelijking met de voorgaande jaren werd het personeel uit het integratiekader, dat is overkomen uit de hogescholen, niet meegerekend. Het aandeel buitenlanders in deze personeelscategorieën (OP1, OP2 en OP3) bedraagt slechts 3%.

2.153 Mobiliteit van onderzoekers naar statuut

Evolutie van het aandeel buitenlandse onderzoekers aan Vlaamse universiteiten naar statuut, van 2008 tot 2016, in %.

Bron: VLIR Personeelsstatistieken, ECOOM.

De grootste groep buitenlanders komt uit andere EU-landen zoals Nederland, Italië en Duitsland. Maar ook China, Spanje en India zijn sterk vertegenwoordigd. Wanneer we het verschil tussen EU- en niet-EU-nationaliteiten per personeelsgroep nader beschouwen valt op dat het aandeel niet-EU-onderzoekers nauwelijks boven de 1,5% uit komt voor het ZAP en AAP. Bij de extern gefinancierde onderzoekers nemen de niet-EU-onderzoekers een aandeel in van bijna 15%.

Intersectorale mobiliteit van onderzoekers

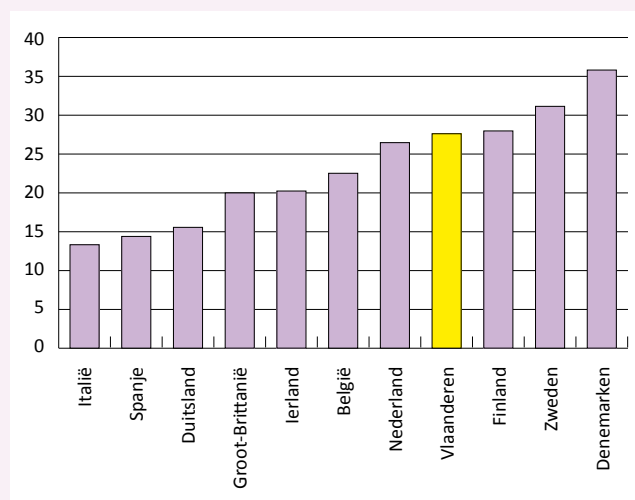
In Vlaanderen worden onderzoekers niet enkel opgeleid voor een academische carrière. Integendeel, de niet-academische arbeidsmarkt is sinds een aantal jaren de grootste werkgever van doctoraathouders in Vlaanderen. Volgens recente ECOOM-cijfers zijn 74,4% van de cohorte gedoctoreerd in de academiejaren 2006-2007 tot 2008-2009 3 jaar na het doctoraat niet meer actief in een bezoldigde post-doc- of ZAP-functie aan een Vlaamse universiteit. Dat aandeel is maar in kleine mate toegenomen over de tijd heen. Een deel daarvan zal (academisch) actief zijn buiten Vlaanderen. Het grootste deel zal een carrière uitbouwen op de niet-academische arbeidsmarkt in Vlaanderen.

Output

Dit deel bespreekt de output of de resultaten van de maatregelen en inspanningen die wetenschap, technologie en innovatie stimuleren. Daarbij wordt zowel ingegaan op de wetenschappelijke publicaties als op het aantal octrooien. Ook de slimme specialisatie en de spin-offs komen aan bod.

2.154 Publicatieoutput

Aantal publicaties per 10.000 inwoners in Vlaanderen en Europese referentielanden, in 2015.

Bron: ECOOM. Vlaams Indicatorenboek WTI 2017.

Wetenschappelijke publicaties

De Vlaamse **wetenschappelijke publicatieactiviteit** (tijdschriften- en proceedings- literatuur) is de voorbije jaren sterk gestegen. In 2015 bedraagt deze output 27,4 publicaties per 10.000 inwoners terwijl dit cijfer in 2006 nog 16,8 was. In Europa bevindt het Vlaamse Gewest met dit cijfer in 2015 op de 4de plaats, voor Nederland, vlak na Finland en halen Denemarken en Zweden nog hogere cijfers. Het aandeel van Belgische publicaties waar Vlaanderen aan heeft bijgedragen, vertoont kleine fluctuaties over de voorbije jaren maar blijft eigenlijk stabiel rond 73%.

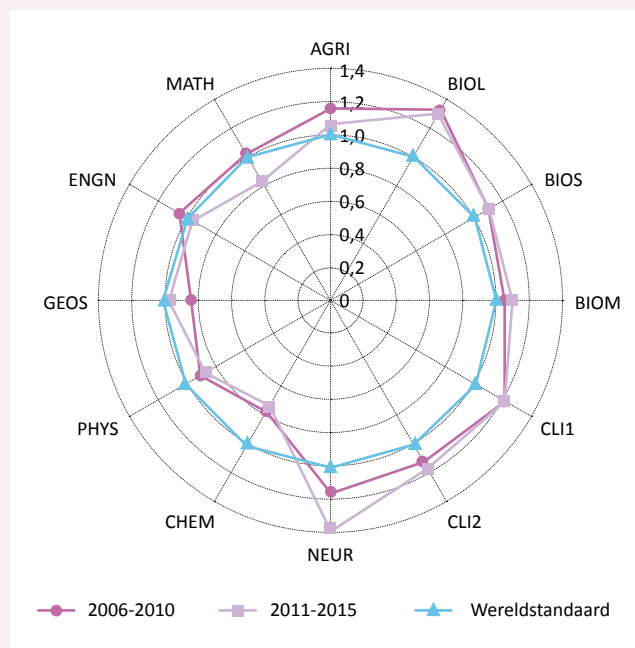
Citaties weerspiegelen de erkenning van gepubliceerde onderzoeksresultaten door de wetenschappelijke gemeenschap. Het aantal citaties van een publicatie vormt geen rechtstreekse kwaliteitsmaat, maar een groot aantal ontvangen citaties per publicatie drukt wel een bepaalde impact uit. In vergelijking met een tiental Europese referentielanden en China positieert Vlaanderen zich op het vlak van de relatieve citatiekaart tot de wetenschappelijke top samen met Zweden, Denemarken, Nederland en het Verenigd Koninkrijk.

Daarnaast zijn Vlaamse wetenschappelijke publicaties almaar meer het resultaat van een sterke internationale samenwerking. In 2014 had 68,6% van de opgenomen publicaties een buitenlandse coauteur. Vlaanderen neemt op het vlak van co-publicaties samen met België de leidende positie in ten opzichte van een reeks referentielanden, met Zweden en Denemarken die de top vervolledigen.

De specialisatie van het Vlaamse onderzoek tijdens de perioden 2006-2010 en 2011-2015 wordt in de activiteitsindex weergegeven. Deze activiteitsindex is een evenwichtsindicator die de relatieve activiteit in een vakgebied met betrekking tot de wereldstandaard weergeeft. Als de activiteit van een land in enkele gebieden boven de wereldstandaard ligt, moet de activiteit in andere gebieden noodzakelijkerwijs beneden de standaard liggen. Het diagram beschrijft het profiel van Vlaanderen eenduidig als type 1. Dit is het Westerse onderzoeksmodel met bio- en medische wetenschappen als overheersende gebieden. Tussen 2011 en 2015 valt de sterke groei van het onderzoek in de aard- en ruimtewetenschappen (GEOS) en de neuro- en gedragswetenschappen (NEUR) op en een daling bij de wiskunde (MATH) en Agronomie en Omgevingswetenschappen (AGRI). Toch blijft het globaal beeld eerder onveranderd.

2.155 Publicatieprofiel (specialisatie)

Het publicatieprofiel van het Vlaamse onderzoek op basis van de activiteitsindex AI, perioden 2006-2010 en 2011-2015.

Noot:

AGRI= Agronomie en Omgevingswetenschappen
 BIOL= Biologie (op het organisme en het supraorganismevlak)
 BIOS= Biowetenschappen (algemene, cellulaire en subcellulaire biologie, genetica)
 BIOM= Biomedisch onderzoek
 CL11= Klinisch en experimentele geneeskunde (algemene en interne geneeskunde)
 CL12= Experimentele geneeskunde II (niet-interne vlakken) NEUR= Neuro- en Gedragswetenschappen
 CHEM= Chemie PHYS= Fysica
 GEOS= Aard- en Ruimtewetenschappen ENGN= Technische wetenschappen
 MATH= Wiskunde
 Bron: ECOOM (SCIE), Vlaams Indicatorenboek WTI 2015.

Octrooien

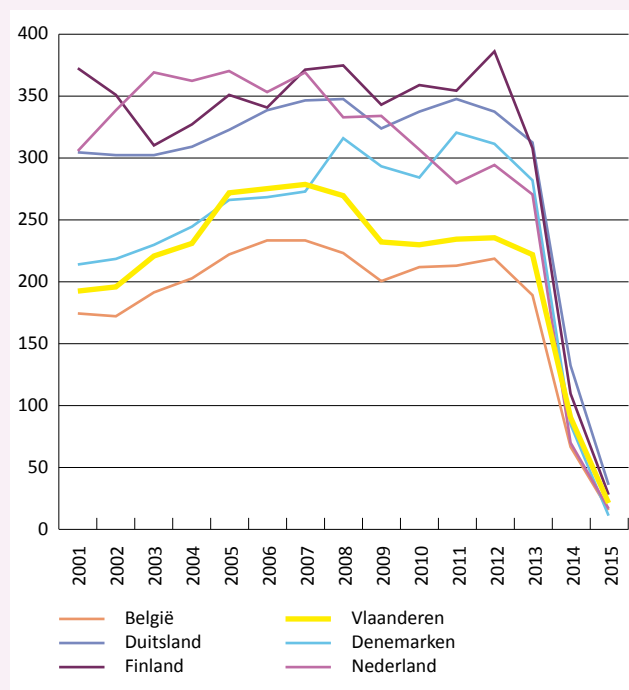
Octrooien hebben als doelstelling de uitvinder(s) te beschermen en hen een tijdelijk monopolie toe te kennen voor het gebruik. Dit laat de aanvragers toe voldoende te kunnen putten uit de innovatieve inspanningen. Daarnaast geven octrooigegevens een inzicht in de technologische vooruitgang. Ze vormen immers een indicator die gebruikt wordt om een beeld te krijgen van de innovatiegraad binnen een organisatie, een regio of een innovatiesysteem.

Het Vlaamse cijfer voor 2013 komt op 222 octrooiaanvragen per miljoen inwoners naar origine van uitvinder of aanvrager.

2.156 Octrooiaanvragen

Internationale vergelijking EPO-octrooiaanvragen naar herkomst van uitvinder of aanvrager, van 2001 tot 2015, in aantal per miljoen inwoners.

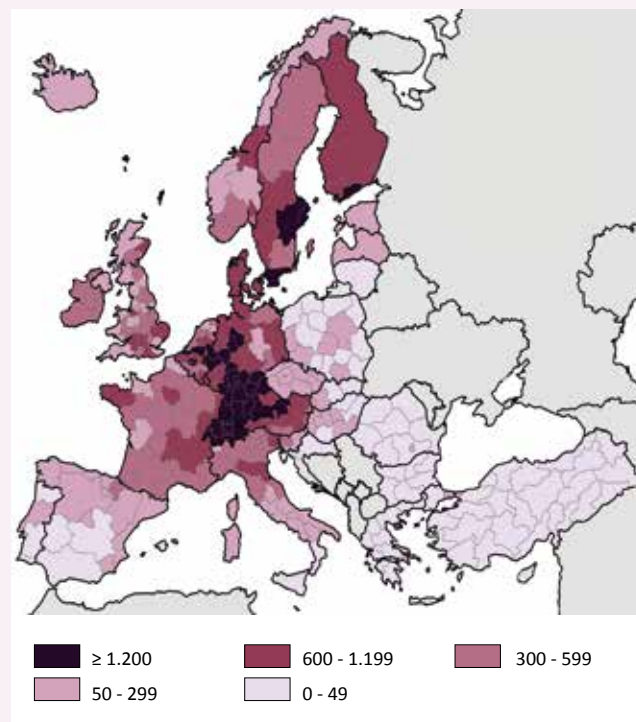

Bron: ECOOM

De internationale vergelijking van het aantal octrooiaanvragen geeft aan dat Vlaanderen zich in de subtop bevindt. Voor octrooiaanvragen in Vlaanderen is een stijgende trend zichtbaar tot medio jaren 2000. Na 2007 treedt er een daling op in het aantal aanvragen, waarna het aantal weer stabiel blijft over de periode 2009-2013. Dit is ook het geval voor België

2.157 Europese octrooikaart

Aantal EPO-patenten (uitvinder) in de Europese NUTS2 regio's, van 2011 tot 2015 per miljoen inwoners

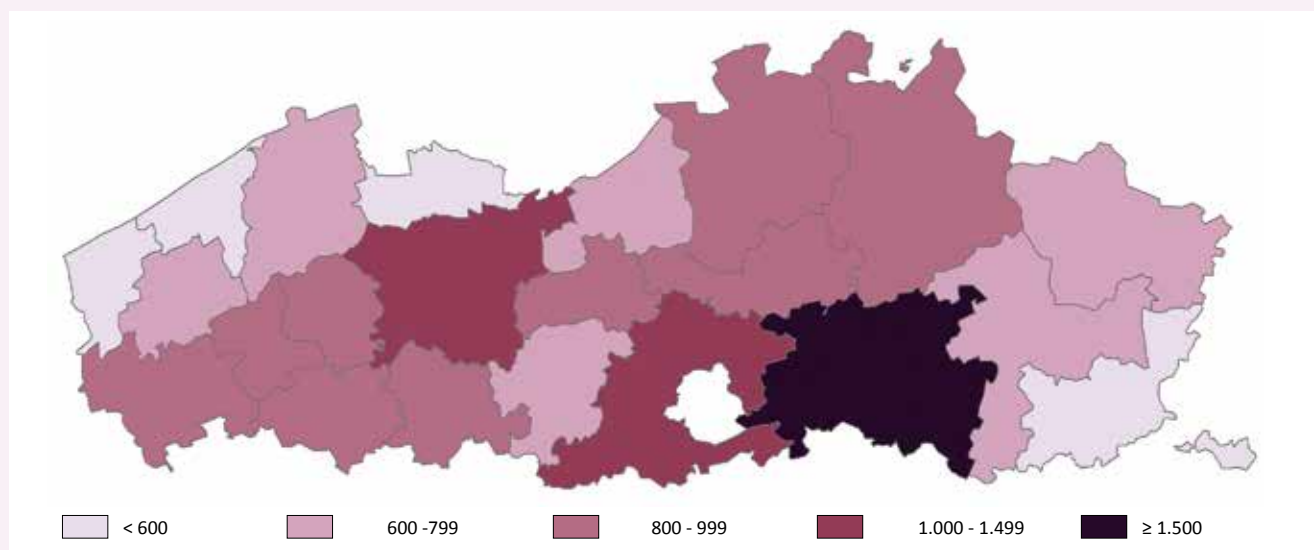

Bron: Eurostat, ECOOM.

en Nederland. In de andere referentielanden (Duitsland, Denemarken, Finland) wordt minder fluctuatie geobserveerd. De terugval voor de laatste jaren (2014 en 2015) heeft te maken met de vertraging waarmee octrooiaanvragen bij EPO worden gepubliceerd (18 maanden na aanvraag).

2.158 Regionale octrooikaart

Aantal EPO-patenten (uitvinder) in de arrondissementen, van 2011 tot 2015, per miljoen inwoners.

Bron: Eurostat, ECOOM.

Een nader zicht op de aanvragers leert dat vooral (multinationale) bedrijven actief zijn in het aanvragen van octrooien. Daarnaast profileren kenniscentra (bijvoorbeeld Imec en VIB) en universiteiten zich meer en meer als octrooiaanvragers.

De regionale octrooikaart voor Vlaanderen splitst de octrooien (per miljoen inwoners) op naar arrondissement. Op basis van informatie van de uitvinder wordt de top 5 samengesteld uit Leuven, Gent, Halle-Vilvoorde, Kortrijk en Tielt. De topregio's op basis van informatie over de aanvrager zijn Leuven, Brugge en Kortrijk. Daarna volgen Gent en Tielt.

De Europese octrooikaart deelt de octrooiactiviteit op naar 276 Europese regio's op NUTS2 niveau (octrooien per miljoen inwoners). De top 5 op basis van de informatie over de aanvrager bestaat uit Nordwestschweiz (CH), Oberbayern (DE), Inner London – West (UK), Helsinki-Uusimaa (FI) en Stuttgart (DE). Vlaams-Brabant staat in deze rangschikking op plaats 42, West-Vlaanderen op 49, Oost-Vlaanderen op 76, Antwerpen op 79 en Limburg op 96. Op basis van informatie over de uitvinder is de top 5 als volgt samengesteld: Nordwestschweiz (CH), Vorarlberg (AT), Karlsruhe (DE), Mittelfranken (DE) en Stuttgart (DE). De Vlaamse provincies nemen de volgende plaatsen in: Vlaams-Brabant op 22, Oost-Vlaanderen op 58, Antwerpen op 62, West-Vlaanderen op 86 en Limburg op 87.

Slimme specialisatie

'Slimme specialisatie' is een Europees beleidsconcept dat staat voor een sterkere prioritering van overheidsmiddelen voor innovatie en transformatie in regio's en voor het stimuleren van nieuwe groeipolen in tijden van structurele groeiver-

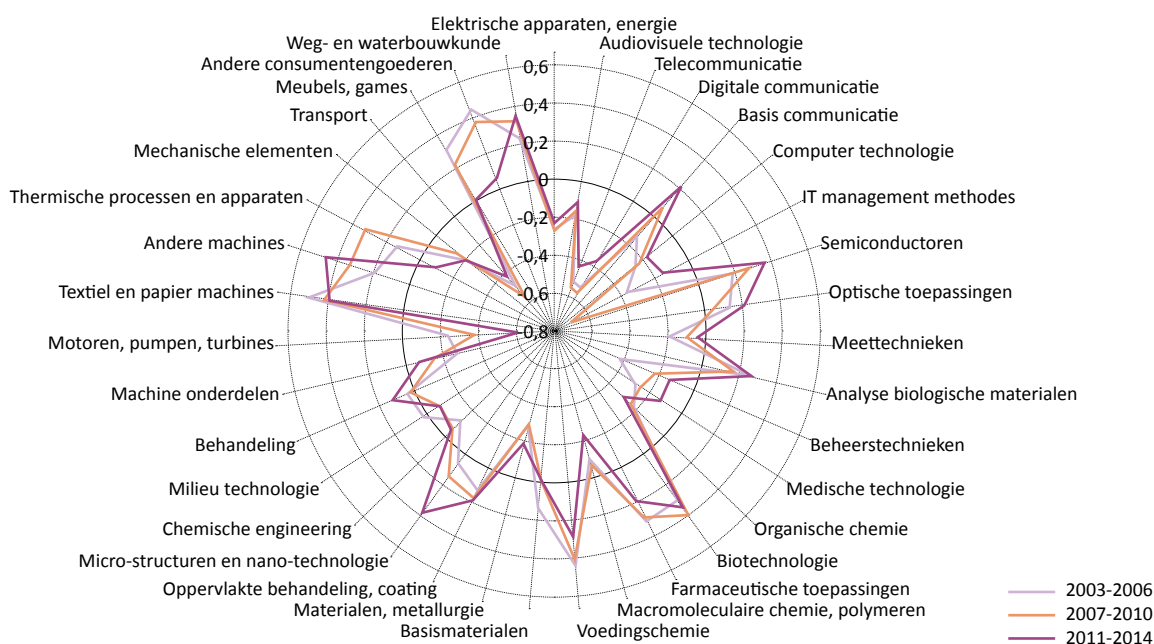
traging. In Vlaanderen is het nieuwe innovatiebeleid gericht op 'innovatieknooppunten' die moeten focussen op toekomstgerichte clusters met een internationaal onderscheidend profiel, die nieuwe internationale niches kunnen innemen met hoge maatschappelijke en toegevoegde waarde.

Slimme specialisatiestrategieën zijn er dus op gefocust om regionale innovatiesystemen te optimaliseren, door op innovatie gerichte sterktes te exploiteren en door zwaktes gericht aan te pakken. Dit wordt beschouwd als een essentieel beleidsinstrument voor het behoud van welvaart en werkgelegenheid binnen regio's en voor een competitief en economisch slagkrachtig Europa; het maakt als dusdanig een belangrijk deel uit van de Europa 2020-strategie. Het vraagt bovendien een uitgesproken internationaal perspectief, waarbij het hechte samenwerking stimuleert tussen aangrenzende regio's en tussen regio's met vergelijkbare specialisatieprofielen. Het cluster-concept, waarbij bedrijven en kennisinstellingen nauw samenwerken, is uitermate bruikbaar tijdens de design- en implementatiefase van slimme specialisatie strategieën. Het in kaart brengen en benchmarken van clusters is aldus een waardevol instrument om patronen van slimme specialisatie te identificeren en mogelijk bij te sturen. Hiervoor worden de unieke kenmerken en kwaliteiten van elk land en elke regio op een rij gezet, de concurrentievoordelen van elke regio worden onderstreept en de nodige middelen en betrokken instanties worden samengebracht.

In wat volgt wordt een beknopt overzicht geboden van relevante specialisatiepatronen voor Vlaanderen. De basisindicatoren hebben betrekking op technologische specialisatie en economische specialisatie.

2.159 Technologische specialisatie

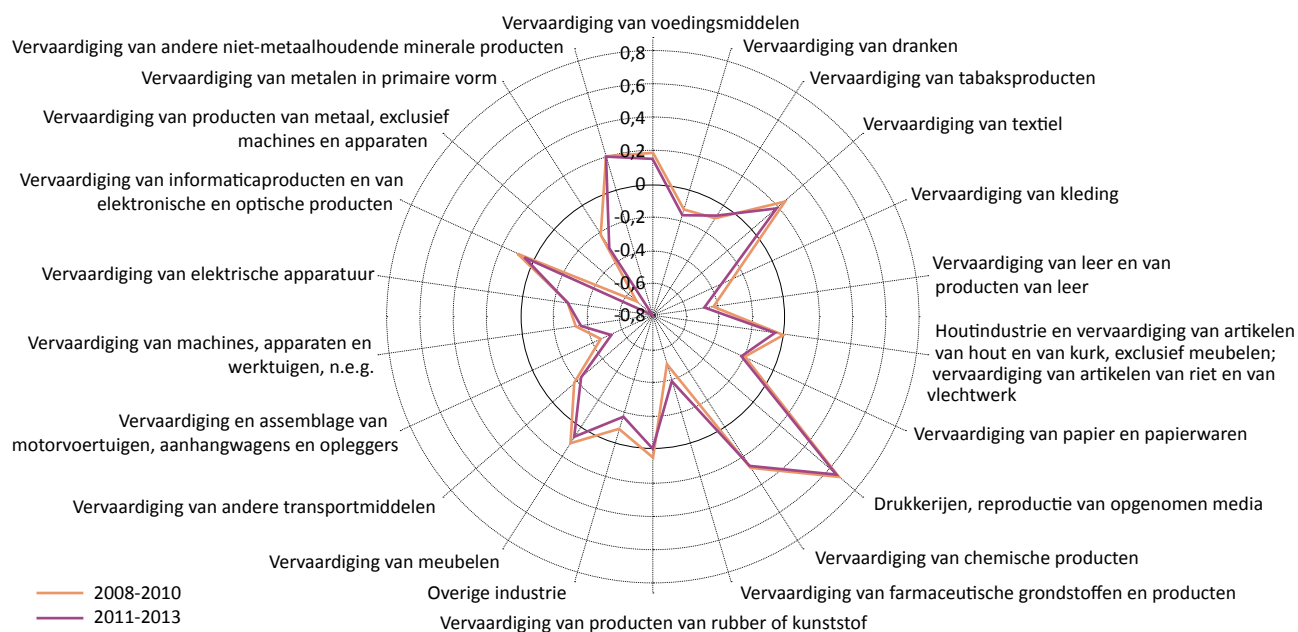
Evolutie van RTAN op basis van EPO octrooien, 2003-2006, 2007-2010 en 2011-2014, index tussen -1 en +1.

Bron: ECOOM.

2.160 Economische specialisatie

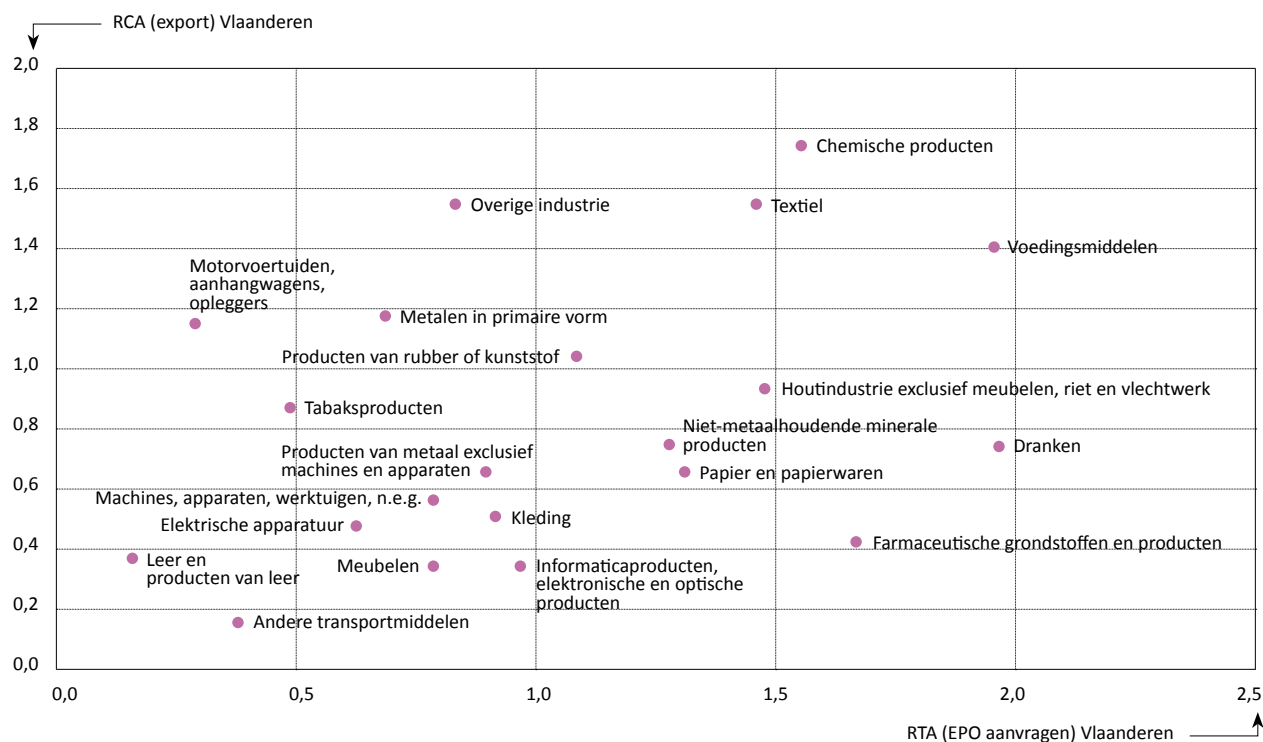
Evolutie van RCAN op basis van exportcijfers NACE rev 2, 2008-2010; 2011-2013, index tussen -1 en +1.

* Een vergelijking met de cijfers van VRIND editie 2015 toont enige verschuivingen. Deze zijn deels veroorzaakt door wijzigingen in het kader van een geüpdatete NACE classificatie van economische sectoren (van NACE rev. 1 naar NACE rev. 2). Zo werd de eerdere 'Voedingsmiddelen en dranken' sector in de herziene classificatie opgesplitst in enerzijds 'Voedingsmiddelen' en anderzijds 'Dranken', waarbij Vlaanderen nu hoog scoort op de eerste en laag op de laatste. Bron: ECOOM

2.161 Technologie versus exportperformantie

Verband tussen technologische en economische specialisatie, RTA en RCA, 2008-2014.

* Voor de berekening van de RCA en RTA waarden werden de gegevens van de volgende referentielanden en regio's gebruikt: Vlaanderen, België, Oostenrijk, Denemarken, Finland, Frankrijk, Duitsland, Griekenland, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Portugal, Spanje, Sweden en Verenigd Koninkrijk. NACE sector 19 (Vervaardiging van cokes en van geraffineerde aardolieproducten) wordt niet opgenomen in de grafiek. De reden is het ontbreken van export gegevens voor een aantal EU-landen, waardoor een vertekend beeld van de RCA waarden ontstaat. NACE sector 18 (Drukkerijen, reproductie van opgenomen media) heeft de hoogste RTA en RCA waarden (2,38; 4,91). Deze sector werd niet opgenomen in de grafiek om de andere sectoren duidelijker te visualiseren. Bron: ECOOM.

Voor **technologische specialisatie** wordt de RTA (Relative Technological Advantage) gebruikt. Deze relatieve index is de ratio van het aandeel octrooien voor een bepaald technologiedomein in Vlaanderen ten opzichte van het aandeel voor datzelfde technologiedomein wereldwijd. De index (RTAN) varieert tussen -1 (onderspecialisatie) en +1 (maximale specialisatie) met 0 als neutrale waarde. Voor de **economische specialisatie** wordt de RCA genomen (Relative Competitive Advantage). Deze index (RCAN) wordt op dezelfde manier berekend als de RTA, maar met gebruik van export per sector (NACE) in plaats van octrooivolumes per technologiedomein.

Vlaanderen toont over de ganse periode 2002-2014 de sterkste technologische specialisatie (RTAN > 0,35) in de domeinen textiel en papier machines, biotechnologie en voedingschemie. Domeinen van onderspecialisatie voor Vlaanderen situeren zich in hoofdzaak binnen ICT (IT methodes voor management, digitale communicatie, telecommunicatie) en in transport. Wat trends betreft is een verhoging van de specialisatiegraad zichtbaar voor nanotechnologie. Een parallelle analyse voor België resulteert in een gelijkaardig profiel, al is er op nationaal niveau een specialisatie in macromoleculaire chemie en polymeren, die binnen Vlaanderen minder uitgesproken is.

Het **economische specialisatieprofiel** voor Vlaanderen toont een sterke specialisatie in drukkerijen en reproductie van opgenomen media. Verder is ook een specialisatie (RCAN > 0,2) zichtbaar in de vervaardiging van chemische producten, de textielindustrie, overige industrie en tenslotte de vervaardiging van voedingsmiddelen. Sectoren met een economische

onderspecialisatie (RCAN < -0,4) zijn de farmaceutische sector, vervaardiging van andere transportmiddelen, vervaardiging van leer en van producten van leer, vervaardiging van informaticaproducten en van elektronische en optische producten. Dit economisch specialisatieprofiel blijft relatief stabiel over de beschouwde perioden 2008-2010 en 2011-2013.

Voor de meeste domeinen liggen de technologische en economische specialisatiegraden in elkaars verlengde (hoog voor chemie en voedingsmiddelen en dranken; laag voor telecom, kantoormachines en computers, andere transportmiddelen). Uitzonderingen zijn farmacie, alsook pulp- en papierproducten: de technologische specialisatie is voor deze sectoren aanzienlijk, maar lijkt zich niet in dezelfde mate te vertalen naar een economische specialisatie. Voor motorvoertuigen, kleding, en tabak wordt het omgekeerde geobserveerd: de economische specialisatie binnen deze sectoren contrasteert met een relatief beperkte technologische specialisatie in Vlaanderen.

Spin-offs

Jaarlijks worden door het Expertisecentrum O&O Monitoring (ECCOOM) ook cijfers berekend voor het aantal nieuw opgerichte **spin-offs**. Het betreft hier nieuwe ondernemingen waarvan de oprichting afhankelijk is van het gebruik van kennis en intellectuele eigendom die gecreëerd of ontwikkeld werd aan een universiteit. In de periode 2011-2015 zijn er 89 spin-offs opgestart.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Hahn, J. (2013). *Innovatiepotentieel voor groei benutten: Commissaris Hahn zet EU regio's aan tot actie*. Persbericht Europese Commissie. Brussel.

Departement EWI – Cijfers en indicatoren:

<http://www.ewi-vlaanderen.be/cijfers-en-indicatoren>

Expertisecentrum O&O Monitoring: www.ecoom.be

DEFINITIES

GERD Bruto binnenlandse uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling. Het is gelijk aan de O&O uitgaven van bedrijven, overheid, instellingen voor hoger onderwijs en private non-profitinstellingen (GERD = BERD + GOVERD + HERD + PNP).

O&O intensiteit De uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling (O&O) als percentage van het bruto binnenlands product (bbp).

GBARD Government Budget Appropriations or outlays for R&D.